

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ОСАДЧИЙ БОГДАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.9:343.353

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ
ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОТИДІЯ

081 - Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Б.В. Осадчий

Науковий керівник – Дикий Олег Вікторович
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Осадчий Б.В. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: кримінологічна характеристика та протидія. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023.

Дисертація є першим комплексним кримінологічним дослідженням злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. На підставі проведеного кримінологічного вивчення було запропоновано обґрунтовані заходи протидії злочинам дослідженого виду.

У роботі обґрунтовується, що криміналізація злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є критично важливою для забезпечення правового порядку та захисту прав власності в сучасному суспільстві. Це відображається в соціальній обумовленості та необхідності, оскільки забезпечення права власності є фундаментальним для стабільного розвитку будь-якого суспільства. Наявність чітких законодавчих норм, які визначають відповідальність за такі злочини, відіграє ключову роль у попередженні правопорушень і підтримці загального порядку. Особливо це стає значущим, коли злочини вчиняються службовими особами, адже вони мають доступ до ресурсів та певні повноваження, що збільшує потенційну шкоду суспільству та підриває довіру до державних інституцій. Соціальна обґрунтованість кримінально-правового захисту права власності, яке охороняється статтею 191 КК України, визначається потребами як окремих соціальних груп, так і всього населення країни. Ця необхідність підкріплюється міжнародними зобов'язаннями України щодо криміналізації злочинів, пов'язаних з

привласненням, розтратою майна чи заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем.

Встановлено, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем становлять суспільну небезпеку не тільки через порушення правовідносин, які охороняються КК України, законодавством, але й через те, що вони призводять до значних похідних суспільно небезпечних наслідків, які виходять за рамки цих правовідносин. Вказані наслідки виникають не від окремих актів вчинення злочинів дослідженого виду, а від того, що такі дії, ставши частиною інституціоналізованої кримінальної практики та розповсюджуючись через утворені мережі, синергетично набувають нових небезпечних характеристик. В таких умовах суспільна небезпека окремого злочину значно підвищується з урахуванням його ролі в системі інституціоналізованої кримінальної практики та його здатності сприяти відтворенню таких злочинів у майбутньому. Тому, окремий випадок вчинення злочину, передбаченого статтею 191 КК України, у контексті інституціоналізованої кримінальної практики розглядається як елемент стійкої системи таких злочинів.

Описано, що, як правило, наукові пошуки обмежуються рамками кримінального права та криміналістики, недостатньо зосереджуючись на кримінологічних аспектах таких злочинів. Тобто у роботах, як правило, не аналізуються соціальні, психологічні та економічні фактори, що лежать в основі таких правопорушень. У дослідженні застосовано дуальний метод аналізу, зосереджуючись на відмінностях між злочинами, вчиненими службовими особами, та іншими суб'єктами. Такий підхід дозволив виявити специфічні особистісні риси правопорушників та визначити залежність між характером злочинів та сферою економічної діяльності в Україні.

Встановлено, що динаміка кримінальних правопорушень, передбачених статтею 191 КК України, у період 2014-2022 років показала відносну стабільність із незначним приростом, коливаючись від 9074 до 11160 випадків

на рік. Проте у 2022 році спостерігалось зниження загальної кількості злочинів майже вдвічі, однак зменшення кількості злочинів у великих розмірах зберегло минулорічні пропорції. Екстраполяція даних на 2023 рік вказує на тенденцію до зростання кількості таких злочинів, але це пов'язано швидше не з погіршенням соціально-економічного стану в Україні, а з тимчасовим зниженням реєстрації правопорушень у 2022 році. Крім того, аналіз індексу злочинної інтенсивності підтвердив цю гіпотезу. Проведена апроксимація даних з лінією тренду показала непряму кореляційну залежність ($R^2 = 0,0695$), що вказує на вплив різноманітних факторів на рівень злочинності у 2023 та 2024 роках. Встановлено, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем здебільшого розподіляються між державним та приватним секторами економіки, при цьому переважна більшість (66,9%) відбувається у приватному секторі, тоді як 34,9% – у державному. Також виявлено, що залежно від сфери трудової зайнятості, найбільша частка злочинів (32,4%) вчиняється службовцями. Також встановлено, що найбільш криміналізованими залишаються сектор будівництва, оптова і роздрібна торгівля, фінансова і страхова діяльність, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська доставка. Ці дані вказують на те, що злочини цього виду нерівномірно розподілені між різними секторами економіки, відзначаючи певні сфери як більш схильні до ризику криміналізації.

Аналіз кримінальних правопорушень, передбачених статтею 191 КК України, показав зменшення загальної кількості злочинів проти власності у 2022 році у порівнянні з попередніми роками. Зокрема, злочини у вигляді привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем зменшилися на 65%, що свідчить про потенційно велику кількість латентних злочинів. Початок війни в Україні та введені обмеження в державному секторі й зупинення діяльності багатьох приватних підприємств могли сприяти такому зниженню. За даними дослідження,

більшість злочинів вчиняється у містах (72,7%), менша частина - у селищах міського типу (7,9%) та селах (21,3%). Так, найбільш криміналізованими є високоурбанізовані міста, що пов'язано із накопиченим у них капіталом та структурою злочинів, передбачених статтею 191 КК України.

Доводиться, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у більшості випадків мають корисливий мотив і вчиняються як чоловіками (64%), так і жінками (36%), з більшою часткою жінок у групових злочинах. Основні мотиви включають бажання збагачення, страх втрати посади, помсти або незадоволення роботою. Серед особистісних рис, які сприяють такій поведінці, виділяються егоїзм, жадібність та хитромудрість. Важливу роль відіграють соціальне оточення та сімейне виховання. Також виявлено збільшення середнього віку осіб, які вчиняють такі злочини, що свідчить про "старіння" злочинності, пов'язане з набуттям професійного досвіду. Більшість злочинців (62%) є одруженими і мають позитивну або нейтральну характеристику місця проживання (93%). Виявлена залежність між сферою діяльності та формами співучасті у вчиненні злочинів, особливо в державному секторі, де предикатні злочини полегшують вчинення основного злочину. Механізм злочинної поведінки базується на внутрішніх (особистісні риси, моральні цінності) та зовнішніх факторах (економічні труднощі, соціальна ізоляція).

Обґрунтовується, що у контексті злочинів дослідженого виду формування поведінкових установок особистості відіграє ключову роль. Часте виникнення певних потреб у звичайних умовах життя сприяє формуванню стійких моделей поведінки, включаючи ті, що спрямовані на незаконні дії. Ці дії стають нормою для особистості, не викликаючи внутрішнього морального засудження. Саме установки, які визначають ціннісну орієнтацію особистості, стають вирішальними у виборі моделі поведінки. Соціальне оточення, обране на основі спільних інтересів, в тому числі професійних, соціального статусу

чи матеріального достатку має значний вплив на формування моделі поведінки. Так, у контексті злочинів, передбачених статтею 191 КК України, ці моделі часто закріплюються через постійний соціальний, практичний, професійний та ціннісний досвід індивіда в певному середовищі.

Злочини, передбачені статтею 191 КК України, є частиною корупційної злочинності та формують окремий вид кримінальної практики в рамках корупції як соціального інституту. Інституціоналізація корупції та формування кримінальної практики розглянутого виду злочинів відбувається в органічному поєднанні із суспільними відносинами та процесами. Вказані злочини не є не тільки одиничними, а й вчиняються в межах «схем» та планів дій. Цей процес веде до втрати довіри до ділового середовища та загрожує економічній стабільності та розвитку країни. Аналіз вироків у кримінальних справах виявляє однотипність способів вчинення таких злочинів, які є частиною сформованої соціальної практики. Таким чином, злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем повинні розглядатися не як окремі акти поведінки, а як частина ширшої кримінальної діяльності, яка має глибокі корені в соціальних та культурних процесах сучасного суспільства. До того ж одним із факторів, що ускладнює дієвість заходів державного реагування, є і корумпованість самих правоохоронних органів та соціально-прийнятне сприйняття частиною суспільства злочинів дослідженого виду.

Фактори, що детермінують злочини дослідженого виду можна умовно розділити на такі групи: політична та економічна трансформація; недосконалість законодавства; соціокультурні фактори; глобалізація та зовнішні виклики. Політична та економічна трансформація в Україні, особливо в контексті війни та соціальних змін, створює нестабільне середовище, що є фактором детермінації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Стрімкі та непослідовні реформи і, як наслідок, прогалини у

національному законодавстві стали умовою вчинення злочинів дослідженого виду. Соціокультурні фактори, такі як зміна правосвідомості, дисфункції соціальних інститутів та аномія є умовами толерування протизаконної поведінки, що проявляється у вчиненні злочинів дослідженого виду, наслідком чого є соціальне прийняття та відносне схвалення таких соціальних практик. Злочини дослідженого виду є відображенням ширших соціальних проблем, включаючи корупцію, бідність, безробіття, та інші соціальні виклики. Ключовим у цьому контексті є розуміння того, що сформована кримінальна практика та деінституціоналізація інституту власності сприяють укоріненню таких злочинів як соціально прийнятної практики. Це створює умови, за яких злочини можуть вважатися «нормою», що значно ускладнює їх протидію та попередження.

Заходи попередження необхідно здійснювати з урахуванням специфіки злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем на загальносоціальному та спеціальнокримінологічному рівнях. За змістом вони поділяються на соціально-економічні, кримінально-правові, ціннісно-виховні, інформаційні, організаційно-технічні та заходи цифровізації. Обґрунтовано, що для деінституціоналізації кримінальної практики злочинів дослідженого виду важливо посилити інституційні механізми контролю і нагляду, що включають реформування системи державних закупівель, забезпечення прозорості в оборонному секторі, а також ефективний моніторинг приватного сектору економіки. Важливим аспектом у протидії цим злочинам є розуміння та аналіз різноманітних схем і методів, які використовують злочинці. Залежно від сфери економіки методи та тактики злочинців можуть відрізнятися, тому необхідний концептуальний підхід у розробці стратегій протидії корупційній злочинності загалом та відповідно злочинів, передбачених статтею 191 КК України, на державному рівні.

Доводиться, що поряд із класичними заходами протидії обґрунтовується необхідність використання технологій штучного інтелекту та математичного моделювання у протидії злочинам, у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем. Так, застосування штучного інтелекту дозволяє покращити ефективність розслідувань, аналізуючи великі обсяги даних, виявляючи аномалії та закономірності, особливо у фінансових транзакціях. Алгоритми машинного навчання та нейронні мережі допомагають прогнозувати потенційні ризики та вразливі місця, а також виявляти приховані зв'язки, що не завжди очевидні для людського аналізу. Інтеграція штучного інтелекту в системи моніторингу та контролю за державними закупівлями та використанням бюджетних коштів підвищить ефективність аудиту та контролю над їх використанням.

Обґрунтовано, що кримінальна відповідальність займає чільне місце у протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. У цьому контексті вона виконує функції загальної та приватної превенції. Потенціал кримінальної відповідальності виражається не у тяжкості або суворості покарання, а в його невідворотності, тобто реальній можливості його застосування. Доведено, що кримінальна відповідальність є ключовою частиною механізму протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Окрема увага приділяється питанню ефективності кримінальної відповідальності та її практичній реалізації.

На підставі дослідження запропоновано провести уніфікацію підходів до відповідальності за злочини, передбачені у відповідних частинах статті 191 КК України та 364 КК України. Це допоможе забезпечити справедливість та уніфікований підхід у судовій системі, сприятиме виправленню правових неточностей і забезпечить однакову відповідальність за злочини з аналогічними наслідками. Також описано розмежування злочинів,

передбачених частиною 2 статті 191 КК України та статтею 364 КК України. Так, зловживання службовим становищем за статтею 364 КК України веде до майнової шкоди без елементів розкрадання. На відміну від цього, за частиною 2 статті 191 КК України основним елементом є саме розкрадання майна.

На підставі аналізу емпіричних даних обґрунтовується необхідність здійснення адаптації нормативно-правової бази до сучасних умов, включаючи впровадження цифрових технологій та автоматизації процесів, що підвищить прозорість у фінансових та адміністративних операціях. Це дозволить знизити корупційні ризики у державних закупівлях і підвищити рівень відповідальності у господарській діяльності, а також сприятиме деінституціоналізації кримінальних практик. Посилення законодавства і його відповідність сучасним вимогам є ключовим у створенні міцної основи для правопорядку та зменшенні можливостей для вчинення злочинів, що в підсумку зміцнює довіру до правоохоронної системи та захищає права і свободи громадян.

Ключові слова: злочин, привласнення або розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, злочини проти власності, кількісні та якісні показники злочинності, організована злочинність, протидія злочинності, детермінація злочинності, криміналізація, кримінальне провадження, стратегія, європейський досвід, матеріальна шкода, корупційні злочини, інституціоналізація, кримінально-правова політика.

SUMMARY

Osadchyi B.V. Appropriation, embezzlement or seizure of property through abuse of official position: criminological characteristics and counteraction. – Manuscript.

Dissertation for a PhD in Law (081). - National University «Odesa Law Academy». Odesa, 2023.

The dissertation is the first comprehensive criminological study of crimes in the form of embezzlement, waste of property or possession of it by abuse of official position. On the basis of the conducted criminological study, substantiated measures to counter crimes of the investigated type were proposed.

The work substantiates that the criminalization of crimes in the form of appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position is critically important for ensuring legal order and protection of property rights in modern society. This is reflected in the social conditioning and necessity, since the provision of property rights is fundamental for the stable development of any society. The presence of clear legal norms that determine responsibility for such crimes plays a key role in preventing offenses and maintaining public order. This becomes especially significant when crimes are committed by officials, as they have access to resources and certain powers, which increases the potential harm to society and undermines trust in public institutions. The social validity of the criminal protection of property rights, which is protected by Article 191 of the Criminal Code of Ukraine, is determined by the needs of both individual social groups and the entire population of the country. This need is reinforced by Ukraine's international obligations regarding the criminalization of crimes related to misappropriation, waste of property or possession of it through abuse of official position.

It was established that crimes in the form of misappropriation, waste of property or possession of it through abuse of official position constitute a public danger not

only because of the violation of legal relations protected by the legislation of the Criminal Code of Ukraine, but also because they lead to significant derivatives of socially dangerous consequences that go beyond framework of this legal relationship. The specified consequences do not arise from individual acts of committing crimes of the researched type, but from the fact that such actions, becoming part of institutionalized criminal practice and spreading through the formed networks, synergistically acquire new dangerous characteristics. In such conditions, the social danger of a particular crime increases significantly, taking into account its role in the system of institutionalized criminal practice and its ability to contribute to the reproduction of such crimes in the future. Therefore, a separate case of committing a crime stipulated by Article 191 of the Criminal Code of Ukraine in the context of institutionalized criminal practice is considered as an element of a stable system of such crimes.

It is described that, as a rule, scientific research is limited to the framework of criminal law and criminology, not focusing enough on the criminological aspects of such crimes. That is, the works usually do not analyze the social, psychological and economic factors underlying such offenses. Our study uses a dual method of analysis, focusing on the differences between crimes committed by officials and by other actors. This approach made it possible to identify specific personal traits of offenders and determine the relationship between the nature of crimes and the sphere of economic activity in Ukraine.

It was established that the dynamics of criminal offenses provided for by Article 191 of the Criminal Code of Ukraine in the period 2014-2022 showed relative stability with a slight increase, ranging from 9,074 to 11,160 cases per year. However, 2022 saw a decrease in the total number of crimes by almost half, but the decrease in the number of major crimes maintained last year's proportions. Extrapolation of the data for 2023 indicates a tendency towards an increase in the number of such crimes, but this is connected rather not with the deterioration of the socio-economic situation in Ukraine, but with a temporary decrease in the

registration of offenses in 2022. In addition, the analysis of the crime intensity index confirmed this hypothesis. Approximation of the data with a trend line showed an indirect correlation dependence ($R^2 = 0.0695$), indicating the influence of various factors on the crime rate in 2023 and 2024. It was established that crimes in the form of appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position are mostly distributed between the state and private sectors of the economy, with the vast majority (66.9%) occurring in the private sector, while 34.9% - in the state. It was also found that, depending on the field of employment, the largest share of crimes (32.4%) is committed by employees. It was also established that the most criminalized sectors remain the construction sector, wholesale and retail trade, financial and insurance activities, transport, warehousing, postal and courier delivery. These data indicate that crimes of this type are not evenly distributed among different sectors of the economy, marking certain areas as more prone to the risk of criminalization.

Analysis of criminal offenses provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine showed a decrease in the total number of property crimes in 2022 compared to previous years. In particular, crimes in the form of embezzlement, waste of property or possession of it by abuse of official position decreased by 65%, which indicates a potentially large number of latent crimes. The start of the war in Ukraine and the imposed restrictions in the public sector and the suspension of many private enterprises may have contributed to this decrease. According to the research, the majority of crimes are committed in cities (72.7%), a smaller part - in urban-type settlements (7.9%) and villages (21.3%). Thus, highly urbanized cities are the most criminalized, which is related to the capital accumulated in them and the structure of crimes provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine.

It is proven that crimes in the form of misappropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position in most cases have a selfish motive and are committed by both men (64%) and women (36%), with a higher proportion of women in group crimes. The main motives include the desire for

enrichment, fear of losing one's position, revenge, or job dissatisfaction. Among the personal traits that contribute to such behavior, selfishness, greed, and cunning stand out. Social environment and family upbringing play an important role. An increase in the average age of persons who commit such crimes was also revealed, which indicates the "aging" of criminality associated with the acquisition of professional experience. The majority of criminals (62%) are married and have a positive or neutral characteristic of their place of residence (93%). The dependence between the field of activity and the forms of complicity in the commission of crimes was revealed, especially in the public sector, where predicate crimes facilitate the commission of the main crime. The mechanism of criminal behavior is based on internal (personal traits, moral values) and external factors (economic difficulties, social isolation).

It is substantiated that in the context of crimes of the researched type, the formation of behavioral attitudes of the individual plays a key role. The frequent occurrence of certain needs in normal life conditions contributes to the formation of persistent patterns of behavior, including those aimed at illegal actions. These actions become the norm for the individual without causing internal moral condemnation. It is the attitudes that determine the value orientation of an individual that becomes decisive in choosing a behavior model. The social environment, chosen on the basis of common interests, including professional, social status or material wealth, has a significant impact on the formation of a pattern of behavior. Thus, in the context of the crimes provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine, these models are often established through the constant social, practical, professional and valuable experience of an individual in a certain environment.

The crimes provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine are part of corruption crime and form a separate type of criminal practice within the framework of corruption as a social institution. The institutionalization of corruption and the formation of criminal practice of the considered type of crime occurs in an organic combination with social relations and processes. These crimes are not only

isolated, but are also committed within "schemes" and action plans. This process leads to a loss of confidence in the business environment and threatens the economic stability and development of the country. The analysis of verdicts in criminal cases reveals the uniformity of the methods of committing such crimes, which are part of the formed social practice. Thus, crimes in the form of misappropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position should not be considered as separate acts of behavior, but as part of a wider criminal activity that has deep roots in the social and cultural processes of modern society. In addition, one of the factors that complicates the effectiveness of state response measures is the corruption of the law enforcement agencies themselves and the socially acceptable perception of crimes of the investigated type by a part of society.

Factors determining crimes of the researched type can be conditionally divided into the following groups: political and economic transformation; imperfection of legislation; sociocultural factors; globalization and external challenges. The political and economic transformation in Ukraine, especially in the context of war and social changes, creates an unstable environment, which is a determining factor for crimes in the form of appropriation, waste of property or taking possession of it through abuse of official position. Rapid and inconsistent reforms, and as a result gaps in national legislation, became a condition for the commission of crimes of the investigated type. Sociocultural factors, such as a change in legal awareness, dysfunctions of social institutions, and anomie are conditions for tolerating illegal behavior, manifested in the commission of crimes of the researched type, resulting in social acceptance and relative approval of such social practices. Crimes of the researched type are a reflection of broader social problems, including corruption, poverty, unemployment, and other social challenges. The key in this context is the understanding that the established criminal practice and deinstitutionalization of the institution of property contribute to the rooting of such crimes as a socially acceptable practice. This creates conditions under which crimes can be considered the "norm", which makes it much more difficult to counter and prevent them.

Preventive measures must be carried out taking into account the specifics of crimes in the form of appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position, at the general social and special criminological levels. By content, they are divided into socio-economic, criminal-legal, value-educational, informational, organizational-technical and digitization measures. It is substantiated that in order to deinstitutionalize the criminal practice of crimes of the investigated type, it is important to strengthen the institutional mechanisms of control and supervision, which include reforming the public procurement system, ensuring transparency in the defense sector, as well as effective monitoring of the private sector of the economy. An important aspect in combating these crimes is understanding and analyzing the various schemes and methods used by criminals. Depending on the sphere of the economy, the methods and tactics of criminals may differ, therefore a conceptual approach is needed in the development of strategies to counter corruption crime in general and, accordingly, the crimes provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine at the state level.

It is proved that, along with classical countermeasures, the necessity of using artificial intelligence technologies and mathematical modeling in combating crimes, in the form of appropriation, waste of property or possession due to abuse of official position, is substantiated. Thus, the use of artificial intelligence allows to improve the effectiveness of investigations by analyzing large volumes of data, identifying anomalies and regularities, especially in financial transactions. Machine learning algorithms and neural networks help predict potential risks and vulnerabilities, as well as reveal hidden connections that are not always obvious to human analysis. The integration of artificial intelligence into monitoring and control systems for public procurement and the use of budget funds will increase the effectiveness of audits and control over their use.

It is substantiated that criminal responsibility occupies a prominent place in combating crimes in the form of appropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position. In this context, it performs the functions

of general and private prevention. The potential of criminal liability is expressed not in the severity or severity of the punishment, but in its inevitability, that is, the real possibility of its application. It has been proven that criminal responsibility is a key part of the mechanism of combating crimes in the form of appropriation, waste of property or taking possession of it through abuse of official position. Particular attention is paid to the question of the effectiveness of criminal liability and its practical implementation.

On the basis of the study, it is proposed to unify the approaches to responsibility for crimes provided for in the relevant parts of Article 191 of the Criminal Code of Ukraine and 364 of the Criminal Code of Ukraine. This will help ensure fairness and a unified approach in the judicial system, help correct legal inaccuracies and ensure equal responsibility for crimes with similar consequences. The demarcation of crimes provided for by Part 2 of Article 191 of the Criminal Code of Ukraine and Article 364 of the Criminal Code of Ukraine is also described. Thus, abuse of official position under Article 364 of the Criminal Code of Ukraine leads to property damage without elements of embezzlement. In contrast, according to Part 2 of Article 191 of the Criminal Code of Ukraine, the main element is the theft of property itself.

Based on the analysis of empirical data, the need to adapt the regulatory framework to modern conditions, including the introduction of digital technologies and automation of processes, which will increase transparency in financial and administrative operations, is substantiated. This will reduce corruption risks in public procurement and increase the level of responsibility in economic activity, as well as contribute to the deinstitutionalization of criminal practices. Strengthening legislation and its compliance with modern requirements is key to creating a solid foundation for law and order and reducing opportunities for crimes, which ultimately strengthens confidence in the law enforcement system and protects the rights and freedoms of citizens.

Key words: crime, misappropriation or waste of property or possession of it by abuse of official position, crimes against property, quantitative and qualitative

indicators of crime, organized crime, combating crime, determination of crime, criminalization, criminal proceedings, strategy, European experience, material damage, corruption crimes, institutionalization, criminal law policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Осадчий Б. В. Кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 214-227. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2023/27.pdf ; DOI: 10.32782/yuv.v3.2023.27
2. Осадчий Б. В. Соціальні передумови криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 185-193. URL: <http://legalnovels.in.ua/20-2023> ; DOI:10.32782/ln.2023.20.26
3. Осадчий Б. В. Теоретико-методологічні основи вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 830-833. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/208.pdf ; DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/208
4. Arkusha L., Dykyi O., Fedchun N., Diachkova M., Osadchyi B. The effect of digitalization on the extent of criminal activity in the context of the pandemic. *Amazonia investiga*. 2023. Vol 12. № 64. pp. 257-262. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2367> ; DOI: 10.34069/AI/2023.64.04.25
5. Arkusha L., Dykyi O., Kosiuta M., Fedchun N., Diachkova M., Osadchyi B. The Impact of Digitalization on the Level of Crime during the Pandemic. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. № 11 pp. 399-404. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221157.pdf

*Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів
дисертації та додатково відображають її наукові результати*

6. Осадчий Б. В. Вивчення підстави соціальної обумовленості криміналізації злочинів передбачених статтею 191 КК України. *Європейський потенціал розвитку юридичної науки, законодавства і правозастосовної практики* : Міжнар наук. конф. (2-3 серпня, 2023. Влоцлавек, Республіка Польща) Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С. 153-155. DOI: 10.30525/978-9934-26-334-7-39

7. Осадчий Б. В. Теоретичні питання кримінологічного дослідження привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Алєніна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) / відповід. ред.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. С. 276-279. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16008> ; DOI: 10.32837/11300.16008

8. Дикий О. В., Осадчий Б. В. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як корупційний злочин: теоретичний аспект. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 397-400. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26761>

9. Osadchyi B. theoretical and doctrinal approaches to criminological study of crimes provided for by article 191 of the cc of ukraine. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя

Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. Р. 527-530. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20002>

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ	14
1.1. Теоретико-методологічні основи вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	14
1.2. Соціальні передумови криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	34
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ	51
2.1. Кримінологічна характеристика кількісних і якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	51
2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	72
2.3. Інституціоналізація злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в сучасних умовах.....	97
2.4. Детермінація злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	113
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗЛОЧИНІВ У ВИГЛЯДІ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО	

ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	129
3.1. Поняття та зміст заходів попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	129
3.2. Кримінально-правова відповідальність у механізмі попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	144
ВИСНОВКИ.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	170
ДОДАТКИ.....	192

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Динамічні зміни у суспільних відносинах, повномасштабна збройна агресія Російської федерації проти України стали детермінантами динаміки змін як злочинності загалом, так і злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. В останні роки рівень злочинів досліджуваного виду має тенденцію до збільшення кількості вчинених кримінальних правопорушень. Чималу роль в цьому відіграла індивідуалізація суспільства, яка обирає все більш крайні форми на тлі одностороннього і примітивного сприйняття інституту права власності, що стало результатом важких соціально-економічних умов в країні. Крім об'єктивних факторів, не останню роль відіграла певна недосконалість законодавства, що загалом позначається на відсутності одноманітності в практичній діяльності правоохоронних органів, а це підриває довіру до державних інституцій та впливає на ефективність економічної системи. Відносна масовість злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем стала фактором інституціоналізації відповідної кримінальної практики, яка є частиною корупції як соціального інституту, що має глибокі корені в соціальних та культурних процесах сучасного суспільства.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження стали праці таких фахівців із кримінального права, кримінології й криміналістики, як П.П. Андрушко, Л.І. Аркуша, Д.О. Балобанова, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, Ю.В. Баулін, І.Г. Богатирьов, А.М. Бойко, В.І. Борисов, О.Ю. Бусол, В.В. Василевич, В.О. Глушков, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.В. Дикий, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, А.П. Закалюк,

А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.В. Козаченко, М.Г. Колодяжний, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, С.Я. Лихова, А.А. Музика, В.О. Навроцький, В.М. Попович, П.П. Сердюк, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.В. Тіщенко, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.Я. Цитряк, В.І. Шакур, Є.Ю. Шостко, Н.С. Юзікова, Н.М. Ярмиш, О.Н. Ярмиш та інших. Незважаючи на наявність наукових робіт, присвячених вивченню корупційних правопорушень та злочинів проти власності, дослідження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем не знайшло цілісного відображення в наявних наукових працях кримінологічної спрямованості, що зумовлює необхідність проведення такого вивчення з урахуванням наукових результатів, отриманих у суміжних науках. Вказане обумовлює теоретичну та практичну значущість цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу «Реформування кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукової діяльності в умовах євроінтеграції та протидії злочинності в епоху цифрового суспільства» у межах виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 роки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є кримінологічна характеристика злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вивчення осіб та аналіз основних заходів попередження цих злочинів. Для досягнення поставленої мети в роботі були визначені такі завдання:

- охарактеризувати теоретико-методологічні підходи до вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- розкрити соціальні передумови криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- здійснити кримінологічну характеристику кількісних і якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- надати кримінологічну характеристику осіб, які вчинили злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- описати процес інституціоналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в сучасних умовах;
- охарактеризувати особливості детермінації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- розкрити поняття та зміст заходів попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- проаналізувати кримінально-правову відповідальність у механізмі попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час вчинення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Предметом дослідження є кримінологічний аналіз привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Методи дослідження. Враховуючи специфіку предмета та поставлені перед роботою завдання, дисертаційне дослідження базувалося на принципах неупередженості та методологічної багатоманітності. Методика складалася із чотирьох рівнів наукового пізнання: філософського, загальнологічного, загальнонаукового та конкретно-наукового. На філософському рівні ключовим був діалектичний метод, який дозволив розглянути досліджувані злочини у їх розвитку та взаємозв'язку з іншими соціальними явищами, виявивши сталі тенденції та закономірності (розділи 1.2, 2.1, 2.3, 2.4). Формально-догматичний метод був застосований для тлумачення конкретних положень українського законодавства (розділи 1.1, 2.4, 3.1, 3.2). Системно-структурний та формально-логічний методи допомогли визначити ключові детермінанти та кримінологічні основи криміналізації злочинів такого виду (розділи 1.2, 2.4). Загальнологічні методи, включаючи аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукцію, дедукцію, аналогію, були необхідні для дослідження сутності та природи стосунків під час вчинення цих злочинів (у всіх розділах). За допомогою контент-аналізу проаналізовано наукові дослідження з проблематики теми, офіційні повідомлення в засобах масової інформації та аналітичні матеріали правоохоронних органів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1). За допомогою методу екстраполяції здійснено прогнозування рівня досліджуваного виду злочинів (підрозділ 2.1). За допомогою конкретно-соціологічних методів проведено аналіз вироків у кримінальних справах за злочини, передбачені статтею 191 КК України.

Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2014-2022 рр. і аналіз 388 вироків у кримінальних справах згідно зі статтею 191 КК України за період з 2010 по 2023 рік, доступних у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Загальна кількість ухвалених вироків за цей період становила 9789, із яких для репрезентативного аналізу було обрано 4% (388 вироків). Для відбору використовувався метод, який враховував кожен адміністративно-територіальну одиницю України, забезпечуючи таким чином хронологічну послідовність та об'єктивність отриманих результатів. Результати наскрізної перевірки статистичної звітності та результатів аналізу вироків у кримінальних справах згідно зі статтею 191 КК України підтвердили репрезентативність та валідність отриманих даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним кримінологічним дослідженням злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в сучасних умовах. За результатами дисертаційного дослідження отримано наступні результати, які володіють науковою новизною:

вперше:

здійснено комплексний кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та встановлено їх характерні особливості, до яких віднесено збільшення питомої ваги у структурі злочинів проти власності в останні роки, переважне вчинення у межах високоурбанізованих міст, сталу тенденцію кількості зареєстрованих правопорушень у період 2014-2021 рр, однак зменшення кількості у 2022 році, високий рівень латентності, особливо в державному секторі;

обґрунтовано, що вчинення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є результатом стереотипізації антисоціальної поведінки внаслідок деформації

соціальних цінностей, несприйняття інституту власності, корисливого використання службового або іншого професійного становища особи;

на підставі емпіричного дослідження встановлено, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є інституціалізованим видом кримінальної практики та досліджуються не як окремі акти поведінки, а як частина корупції як соціального інституту, яка має глибокі корені в соціальних та культурних процесах сучасного суспільства;

охарактеризовано особистісні характеристики осіб, що вчиняють злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, та встановлено, що формування поведінкових установок особистості відіграє ключову роль у детермінації цих злочинів;

аргументовано, що заходи попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем варто зосередити на підвищенні соціальних та економічних умов, що сприяють формуванню універсальних цінностей, включаючи повагу до права власності. Враховуючи характер злочинів цього виду, вважається доцільним класифікувати заходи превенції залежно від їхнього змісту та напрямків реалізації таким чином: соціально-економічні, кримінально-правові, ціннісно-виховні, інформаційні, організаційно-технічні та заходи цифровізації;

вдосконалено:

теоретичні положення щодо ступеню відповідальності за злочини, передбачені у відповідних частинах статті 191 КК України та 364 КК України. Обґрунтовано, що уніфікація санкції відповідних частин цих статей допоможе забезпечити принцип справедливості та уніфікований підхід у судовій системі, сприятиме виправленню правових неточностей і забезпечить однакову відповідальність за злочини з аналогічними наслідками;

наукові погляди щодо напрямків деінституціоналізації кримінальної практики злочинів дослідженого виду, які полягають посиленні інституційних механізмів контролю і нагляду, що включають реформування системи державних закупівель, забезпечення прозорості в оборонному секторі, а також ефективний моніторинг приватного сектору економіки;

наукові напрацювання щодо факторів, які детермінують злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, з їх поділом на такі групи: політична та економічна трансформація; недосконалість законодавства; соціокультурні фактори; глобалізація та зовнішні виклики;

наукові доробки щодо розуміння того, що сформована кримінальна практика злочинів дослідженого виду та деінституціоналізація інституту власності сприяють укоріненню таких злочинів як соціально прийнятної практики і, як наслідок, це створює умови, за яких злочини можуть вважатися «нормою», що значно ускладнює їх протидію та попередження;

дістали подальшого розвитку:

положення щодо соціальних передумов криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим. Обґрунтовано, що наявність кримінальної відповідальності за порушення відносин власності та принципів службової діяльності є необхідною умовою захисту права власності та запорукою сталого розвитку суспільства;

теоретичні положення щодо механізму злочинної поведінки, який базується на внутрішніх (особистісні риси, моральні цінності тощо) та зовнішніх факторах (економічні труднощі, соціальна ізоляція тощо). Аргументується, що саме установки, які визначають ціннісну орієнтацію особистості, стають вирішальними у виборі моделі поведінки. Соціальне оточення, обране на основі спільних інтересів, зокрема професійних,

соціального статусу чи матеріального достатку має значний вплив на формування моделі поведінки;

наукові положення щодо кримінальної відповідальності в механізмі попередження у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим в контексті відмінності між частиною 2 статті 191 КК України та статтею 364 КК України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації висновки можуть бути використані в:

- науково-дослідницькій роботі – для подальших наукових досліджень кримінологічних аспектів злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- правотворчій діяльності – для вдосконалення кримінально-правової відповідальності злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- правозастосовній діяльності – для вироблення заходів протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

- навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінологія», а також спеціальних курсів «Нормативно-правове забезпечення кібербезпеки», «Соціальна інженерія» та ін. (Акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від 30 серпня 2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, які виносяться на захист, розроблені автором особисто. У наукових публікаціях, опублікованих в співавторстві із Л.І. Аркушею, О.В. Диким, М.В. Косютою, Н.О. Федчун, М.О. Дяковою розглянуто питання впливу цифровізації на рівень злочинності в умовах пандемії. У науковій публікації, опублікованій з О.В. Диким досліджено теоретичні аспекти вивчення злочинів, передбачених статтею 191 КК України, як корупційних. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не

використовуються. У роботі використовувалися власні результати наукових досліджень опубліковані у своїх наукових публікаціях.

Апробація результатів дисертації. Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна «Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи» (м. Одеса, 20 листопада 2021 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року); Міжнародній науковій конференції «Європейський потенціал розвитку юридичної науки, законодавства і правозастосовної практики» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2-3 серпня 2023 року).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображені у 9 наукових публікаціях, у тому числі, у 3 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, у 1 статті, опублікованій у виданні, що індексується у міжнародній науково-метричній базі даних Web of Science, у 1 статті, опублікованій у зарубіжному науковому виданні, а також 4 тезах доповідей на наукових, науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що включають 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (194 найменувань) та 2 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 207

сторінок, з них основний текст – 169 сторінок, 3 додатки розміщені на 16 сторінках.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

1.1. Теоретико-методологічні основи вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Сучасні зміни в українському суспільстві, відсутність системної роботи в правотворенні та правозастосуванні зумовлюють необхідність вирішення ряду питань щодо кримінологічного вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та вироблення на цій основі заходів протидії, вдосконалення механізмів профілактики. Значна частина науковців відносить злочини, передбачені статтею 191 КК України, до корупційної злочинності. Також відповідно до примітки статті 45 КК України: «Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364⁻¹, 365⁻², 368-369 цього Кодексу».

У дисертаційному дослідженні «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні» Д. Г. Михайленко зазначає, що «сутність поширеної в Україні корупції підтверджує наявність особливих властивостей корупційних злочинів, які значно підвищують їх суспільну небезпеку порівняно з іншими злочинними діяннями й такими самими злочинами, які вчиняються в країнах із незначним поширенням корупції: 1) спричинення корупційними злочинами прямих суспільно небезпечних наслідків у вигляді порушення охоронюваних нормами КК про ці злочини

суспільних відносин, а також обов'язкових похідних суспільно небезпечних наслідків широкому спектру інших суспільних відносин (наведену властивість можна назвати «комплексна суспільна небезпечність корупційних злочинів»); 2) надзвичайно висока латентність корупційних злочинів; 3) інституціоналізація практик учинення корупційних злочинів; 4) здійснення корупційних злочинів у межах корупційних мереж, приховування окремих діянь і захист такими мережами суб'єктів зазначених злочинів; 5) виконання корупцією функції підтримання керованості апарату публічного управління, що необхідно суб'єктам, які зобов'язані протидіяти корупції, але підтримують її; 6) розвиненість технологій ухилення від політичної відповідальності, у тому числі за вчинену чи допущену, але не покарану корупцію, а також за нездійснення реальної протидії їй, що суттєво знижує мотивацію до антикорупційної діяльності та гальмує процеси формування політичної волі для цього»[119, с.68-69]. Варто погодитися із науковцем, що «корупційні злочини вирізняються своєю особливістю, яка полягає в тому, що, монополізувавши можливості їх кримінального переслідування, держава не спроможна забезпечити його ефективність щодо корупційної злочинності, оскільки саме особи, яким і належить така влада, поглинені корупційними мережами й часто є також корумпованими. Викладене показує необхідність перегляду зазначеної монополії держави у сфері кримінально-правової протидії корупції й конструювання таких правових інструментів, які були б ефективними в межах інституту кримінального позову»[119, с.374]. Вказане є додатковим підтвердженням необхідності дослідження злочинів, передбачених статтею 191 КК України саме із кримінологічного підходу.

Ми погоджуємося із В. М. Дрьомінім, що «системність та інституціональність корупції виявляється перш за все у внутрішньому взаємозв'язку корупційних відносин, що охоплюють штучно створену, розгалужену мережу фінансових та інших матеріальних винагород і послуг, які породжують відтворення корупційних відносин на різних лінійних і

вертикальних рівнях суспільних відносин, взаємодії влади і населення або представників владних органів між собою»[60]. Професор В. М. Дрьомін зазначає, що «інституціоналізація корупції виявляється в тому, що корупційні відносини настільки тісно вплелися в тканину політичних, економічних, правових взаємин, що стали виконувати регулятивну функцію і привласнили частину функцій легальних соціальних інститутів, що створює загрозу національній безпеці»[60]. Вказане є підґрунтям для дослідження злочинів, передбачених статтею 191 КК України, саме у контексті цього підходу, що буде зроблено у наступному розділі нашого дослідження. У цьому контексті М. В. Кікалішвілі зазначає, що «корупційна злочинність найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах. Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, а крім того завдають шкоди фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди. Проте необхідно звернути увагу на те, що корупційну злочинність не мають ототожнювати із загальною кількістю вчинених корупційних злочинів, адже їй додатково притаманні ознаки, котрими надаються специфічні властивості соціального явища негативної природи»[76].

Розглядаючи корупцію як соціальне явище, М. І. Мельник стверджує, що «корупція охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм»[117, с.14]. Ці визначення відображають співвідношення корупції та корупційної злочинності. Корупція – це більш загальне і широке поняття (система деформації державної влади), частиною якої є корупційна

злочинність (система окремих злочинів)[32, с.98]. Продовжуючи вказану ідею, Д.С. Машлякевич зазначає, що «між корупцією та злочинністю існує зворотній зв'язок. Корупція та корупційна злочинність на нинішньому етапі державотворення стають не тільки одним з основних джерел соціальної напруженості в суспільстві, але й загрозою успішного проведення соціально-політичних та економічних реформ та, в кінцевому підсумку, реалізації життєво важливих інтересів України в цілому»[114, с.61]. Безумовно, що в цьому контексті корупція розглядається з точки зору її системності та, відповідно, з урахуванням всього різноманіття її проявів в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Однак досить неоднозначною є пропозиція Д. С. Машлякевича, що «різного роду корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією слід розглядати як фонові явища корупційної злочинності, як найбільш тяжкого, відповідно до характеру та рівня суспільної небезпеки, прояву корупції»[114, с.62], тому що корупційна злочинність у найпростішому розумінні представлена саме системою корупційних правопорушень.

Зі свого боку О. В. Шемякін під корупційною злочинністю розуміє «відносно масове, негативне соціально-правове явище, що безпосередньо посягає на встановлений порядок здійснення службової діяльності в юридичних особах публічного та приватного права, а також порядок надання не службовими особами публічних послуг з метою одержання неправомірної вигоди. Корупційні злочини можуть бути вчинені як у державних органах влади та управління, так і в юридичних особах приватного права та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»[186, с.31-32].

Загалом варто погодитися з А. В. Білецьким, що серед кримінологів немає єдиного підходу до тлумачення категорії корупційної злочинності. Автор визначає декілька підходів, а саме: «1) ототожнення понять корупційної злочинності і злочинності в цілому; 2) розуміння корупційної злочинності як

самостійного феномену з характерними ознаками; 3) розгляд корупційної злочинності як складової іншого виду злочинності (організованої, економічної)»[28, с.53]. У нашій роботі ми розглядаємо корупційну злочинність як самостійний феномен із певними характерними ознаками.

У науковій літературі також відсутнє одностайне розуміння категорії «корупційний злочин» та видів діянь, які відносяться до нього. Не вдаючись у фундаментальний аналіз змісту самої категорії, звернемо увагу саме на види корупційних злочинів. Так, М. В. Кікалішвілі під корупційним злочином розуміє «передбачене в положеннях Кримінального кодексу України (зокрема статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України (у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем); 210, 354, 364, 364⁻¹, 365⁻², 368-369² КК України) діяння суспільно-небезпечного характеру, яке містить ознаки корупції та вчинене посадовою особою органу державної влади або місцевого самоврядування із застосуванням власного службового становища заради власного збагачення, корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості чи аби задовольнити інтереси третіх осіб»[76, с.44]. Автор зазначає, що зараз наявні тенденції у поширенні корупційних злочинів в Україні, зокрема активно розвивається та збільшується кількість вчинених злочинів, передбачених статтею 191 КК України[76, с.109], з чим варто погодитися.

У свою чергу Д. С. Машлякевич виокремлює дві групи злочинів за видами складів злочинів, в яких містяться ознаки, суттєві для визнання їх корупційними: «в першому випадку – це кваліфікований склад злочину, в якому кваліфікуючою ознакою виступає спосіб вчинення – шляхом зловживання службовим становищем, що в Законі передбачено в певній частині статті у якості додаткової ознаки; в другому випадку – це основний склад злочину, тобто сам злочин за своєю природою є корупційним і це характерно не для окремої частини статті, а для всіх її частин, тобто статті в цілому»[114, с.35]. У цьому контексті доцільною видається пропозиція автора

щодо необхідності «на державному рівні вести окрему статистику саме корупційних правопорушень, тим більше, що тепер є передбачена кримінальним законом підстава виділення такої групи злочинів» [114, с.35].

Обґрунтованою є позиція О. С. Бондаренко. Так, залежно від об'єкту посягань автор визначає «корупційні кримінальні правопорушення проти власності, а саме привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (стаття 191 КК України). Автор зазначає, що корупційним є лише те кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено частиною 2 статті 191 КК України»[30, с.153]. До того ж «заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем не може розглядатися в якості корупційного кримінального правопорушення, тому що не містить ознак корупції, встановлених при її визначенні у абзаці шостому частини першої статті 1 Закону України «Про запобігання корупції»». У зв'язку з цим не можна погодитися з рішенням вітчизняного законодавця щодо беззастережного віднесення частини 2 статті 191 КК України до кола корупційних злочинів (примітка до статті 45 КК України)[166, с.164].

Безумовно, корупційна злочинність є специфічним явищем соціальної діяльності, а проблеми протидії корупції зараз набули значення ключових в провадженні державою реформ та побудови політики загалом. З цією метою проводяться систематичні реформування органів кримінальної юстиції. Однак без належного кримінологічного дослідження ефективності їх роботи неможливо визначити дієвість таких реформ. До того ж потребують наукового дослідження питання, пов'язані з методикою оцінки не тільки роботи органів, а й ефективності власне кримінального закону, тобто перехід від кількісних показників статистичної звітності до її якісного аналізу, що не може бути проведено без надбань кримінологічної науки. У цьому контексті важливим є проведення кримінологічної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як одного

із найпоширеніших видів корупційних злочинів. У цьому аспекті вирішення зазначеного завдання передбачає аналіз надбань наук кримінального циклу, а саме кримінології, кримінального права та криміналістики. У зв'язку з цим аналіз думок вчених буде структуровано за відповідним критерієм, а саме віднесення до певної сфери наукових досліджень.

Звернемося спочатку до надбань науки кримінального права. За основу аналізу обрано саме дисертаційні або монографічні дослідження, як найбільш повні та комплексні. Це ж правило буде використане при дослідженні інших наукових доробок в межах криміналістики та кримінології.

Так, дослідження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем проводилися, як правило, в межах вивчення корупційної злочинності або компаративного вивчення різних корупційних складів правопорушень. Так, О.С. Бондаренко у дисертаційному дослідженні визначає підстави класифікації корупційних кримінальних правопорушень, серед яких особливі характеристики предмета (вартість, розмір, особливо важливий характер тощо). Відповідно до вказаної підстави О.С. Бондаренко стверджує: «Згідно з цією підставою пропонуємо виділяти, по-перше, ті корупційні кримінальні правопорушення, що не наділені особливими характеристиками їх сутності, наприклад, привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України); зловживання впливом 177 (ст. 369-2 КК України); протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ч. 1 та 2 ст. 369-3 КК України) тощо»[30]. У цьому контексті варто погодитися з автором щодо віднесення не всієї статті 191 КК України до корупційних злочинів, а саме частини 2 вказаної статті, так як у частині 1 відсутня згадка про «службову особу», що фактично унеможлиблює віднесення вказаної частини статті до корупційних правопорушень. У зв'язку з цим є обґрунтованим віднесення її до корисливих злочинів. В подальшому на підставі статистичної звітності Офісу

Генерального прокурора України та аналізу матеріалів практики (вироків) це буде додатково підтверджено.

Також ґрунтовне дослідження кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем проведене С.С. Сироваткою. У дисертаційній роботі «Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті» автор досліджує становлення правових норм про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті в межах восьми історичних періодів: від часів дії «Руської правди» до прийняття чинного КК України у 2001 р. Варто погодитися з автором, що: «необхідним є оновлення нормативної бази, що стосується питання регламентації правового статусу осіб, яким у силу виконання їх службових обов'язків ввірено чуже майно, оскільки це питання регулюється нормативними документами, прийнятими ще за часів СРСР»[158, с.23-24]

У дисертаційній роботі «Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти» В. В. Андрієшин провів комплексне дослідження питань кримінальної відповідальності за прояви зловживання та кримінально протиправного використання повноважень службовими особами, що також охоплювало вивчення кримінальної відповідальності передбаченої в статті 191 КК України. У роботі здійснено системну оцінку стану протидії цьому суспільно небезпечному явищу в умовах сьогодення насамперед з використанням можливостей кримінального закону. Однак вказане не може бути достатнім без дослідження соціальних практик на основі конкретно соціологічних методів пізнання злочинів, передбачених статтею 191 КК України. Тому наукові висновки, отримані на підставі дослідження, сформульовані у вигляді теоретичних положень, уточнень характеристик

кримінально-правових категорій, висуненні рекомендацій для правозастосовної практики та пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України. Серед пропозицій автора досить цікавою є розробка: «доктринальної концепції «квазікорупційне шахрайство», в якості складу кримінально-караного шахрайства, який за допомогою способу вчинення умовно та поверхнево може набувати властивостей корупційного правопорушення, не являючись формально-юридично таким»[15, с.22-23].

У дисертаційному дослідженні «Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами» К.Г. Биковим проведена комплексна кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами. Так, обґрунтованими видаються пропозиції автора щодо: «визначення у КК України категорії «корупційні злочини» не шляхом закріплення вичерпного кола злочинів, а шляхом вказівки на ознаки таких діянь, а саме: 1) містить склад злочину; 2) вчиняється відповідною особою; 3) способом його вчинення є зловживання своїм службовим становищем; 4) характеризується умисною формою вини; 5) спеціальною метою є одержання без законних на те підстав будь-якої неправомірної вигоди», а також, що «з набранням чинності Законом України від 13 травня 2016 року № 1261-VII та постанови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року у справі № 5-99кс16, корупційні злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 357 та 410 КК України, мають місце лише за умов спричинення внаслідок їх вчинення істотної шкоди, сукупний розмір якої у 100 (сто) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»[27, с.19-20].

Також варто звернути увагу на дослідження в межах криміналістики. Так, у дисертаційному дослідженні «Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»

С. С. Кулик звертає увагу, що «підвищена суспільна небезпека привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в тому, що суб'єктами їх учинення є службові особи, які порушуючи право власності, завдають збитків у великих та особливо великих розмірах і шкодять правильній діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, організацій»[101, с.7]. Із вказаною позицією автора можна погодитися лише частково, адже відповідно до аналізу практики застосування частини 1 статті 191 КК України суб'єктами вказаного злочину не є службові особи. Все ж варто погодитися з автором, що «методика розслідування злочинів, передбачених статтею 191 КК України, є базовою для розслідування інших економічних злочинів, пов'язаних із корисливими посяганнями на чуже майно. Диференціація окремих (внутрішньовидових і позавидових) методик відбувається за галузевою ознакою, характеристиками способу вчинення злочинів, особою злочинця та ознаками предмету злочинного посягання, оскільки в побудованих за цим принципом методиках найбільш повно і всебічно відображено специфіку, що стосується основних елементів криміналістичної характеристики розкрадань» [101, с.7]. Також у роботі обґрунтовано зроблено висновок про взаємозв'язок між способом заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем та сферою господарської та фінансової діяльності, у зв'язку з чим виокремлено специфіку інших елементів їх криміналістичної характеристики, зокрема предмета злочинного посягання, умов та обстановки вчинення злочину, особи злочинця та слідової картини[101, с.7].

В. В. Дерновий у дисертаційному дослідженні «Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців», обґрунтовує, що обстановка вчинення заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців охоплює низку дій як в Україні, так і за її межами. Дії

залучених іноземців до заволодіння чужим майном за межами України можуть мати як протиправний, так і правомірний характер, коли дії здійснюють наймані працівники (наприклад, номінальні директори панамської чи кіпрської компаній, що виконують лише формальну роль і не мають інформації ні щодо джерел походження коштів на рахунках товариства, ні щодо їх подальшого використання)[51, с. 20-21]. Не можна погодитися з автором щодо віднесення до наукової новизни роботи «систематизацію переліку публічних баз даних іноземних держав, за допомогою яких є можливість отримати інформацію про власників іноземних компаній та їхні установчі документи, фінансову звітність, іншу важливу інформацію, яка є важливою криміналістичною інформацією під час розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців» [51, с. 20-21]. Адже за змістом це є аналітичною роботою, що не має наукового результату, а саме такого, що відбувся вперше.

Досить цікавою є дисертаційне дослідження С. О. Журби «Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства». Так, автор на основі застосування міждисциплінарного підходу надає характеристику «кримінальним правопорушенням у сфері ЖКГ». С. О. Журба стверджує, що вони «становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням житлово-побутових послуг, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, проти безпеки виробництва, в основу систематизації яких покладено комплекс спільних ознак особи правопорушника, обстановки і предмета посягання, слідоутворення й специфічних засобів збирання і використання доказів» [63, 21-23].

У дисертаційній роботі «Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості» О. Ю. Камишанський досліджує питання, пов'язані із специфікою методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості. На основі масиву матеріалів кримінальних проваджень (справ), систематизації статистичних результатів опитування слідчих автор визначає проблеми розслідування таких розкрадань, до яких відносить специфіку технологічного циклу та бухгалтерського обліку вуглевидобувного підприємства, необхідність використання спеціальних знань на усіх етапах розслідування та інші. Також О. Ю. Камишанським сформовано криміналістичну характеристику розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості, яка, на думку автора, складається з «відомостей про наступні головні елементи: бюджетні кошти – предмет злочинного посягання; обстановку вчинення досліджуваних розкрадань; способи вчинення розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості та їх типових матеріальних та ідеальних відображень (слідів); осіб, які вчинили вказані розкрадання»[74, с.20-21].

Безумовно, вказані наукові роботи мають наукове значення, однак для проведення кримінологічної характеристики злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вивчення їх детермінації та протидії є малоцінними. Це пов'язано першочергово у фундаментальних відмінностях саме предмету вивчення вказаних наук. Тому проаналізуємо роботи кримінологів щодо вивченої тематики.

Так, В. О. Мартиненко у дисертаційному дослідженні «Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями» вивчає комплекс теоретичних і практичних проблем запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. У роботі автор досліджує «ступінь впливу різних

за своєю природою чинників, які сприяють учиненню службових злочинів та корупційних правопорушень в органах державної влади, їх латентності, серед яких головними визнано недостатньо чітку регламентацію службових повноважень окремих груп кадрів і категорій персоналу, приховування слідів протиправного діяння (дії або бездіяльності) як самими правопорушниками, так і їх безпосередніми керівниками, а також зв'язок службових зловживань з іншими правопорушеннями, до яких можуть бути причетні потерпілі та інші зацікавлені особи»[111, с.21-22].

Також автором розроблено кримінологічний портрет «сучасної особи злочинця державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем – це особа чоловічої статі у віці від 30 до 50 років з повною вищою освітою, яка має чітку антигромадську установку – займану посаду розуміє виключно як засіб незаконного збагачення» [111, с.21-22]. Однак із вказаного портрету неможливо встановити інші, крім соціально-демографічних, ознаки особистості особи, що вчинила злочин. До того ж саме системне вивчення особистості особи злочинця є ключовим для визначення профілактичних заходів протидії досліджуваним злочинам.

Досить неоднозначною є пропозиція автора «зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службового становища та службову недбалість вважати злочинами у кримінологічному вимірі та розробляти заходи по їх запобіганню, незважаючи на виключення законодавцем абсолютної більшості встановлених порядків службової діяльності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності з числа об'єктів кримінально-правової охорони» [111, с.21-22], так як вказанні злочини передбачені відповідними статтями КК України, а тому вказані відносини залишаються об'єктом кримінально-правової охорони.

З метою всебічного дослідження проведемо вивчення форм заволодіння майном, що передбачені статтею 191 КК України. Так, частина перша вказаної

статті передбачає привласнення чи розтрату чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні, а частина друга – привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Тобто основними формами незаконного обернення майна законодавцем визначено привласнення, розтрата та заволодіння. Звернемося до наукової та довідникової літератури для більш детального аналізу.

В Академічному тлумачному словнику української мови міститься таке визначення – «привласнювати – робити що-небудь своєю власністю, присвоювати чуже»[140]. У науковій літературі відсутнє єдине визначення вказаної категорії. Так, П. С. Матишевський, зазначає, що «привласнення – це умисне, протиправне утримання ввіреного чужого майна з подальшим оберненням його на свою користь. Тобто майно обертається на користь винного зовнішнім актом самовільного утримання, що полягає у невиконанні вимоги стосовно повернення майна. А час невиконання вимоги щодо повернення майна слід вважати моментом протизаконного обернення чужого майна на свою користь»[113]. С. С. Сироватка зазначає, що «під поняттям привласнення можна розуміти діяння, що полягає у заволодінні чужим ввіреним майном або таким майном, що перебуває у віданні винної особи, вчинене нею у активній та пасивній формах, а саме за допомогою наступних способів: утримання майна; неправомірної відмова або ухилення від повернення майна; вживання майна за призначенням, але всупереч меті законного власника цього майна; відокремлення та вилучення майна шляхом його переведення у фонди винної особи; обернення майна на свою користь; обернення майна на користь інших осіб (розтрата)»[158, с.136-137].

При співставленні змісту понять «привласнення» і «розтрата» О. А. Слабченко зазначає, що «зазначені суспільно небезпечні діяння не містять свого розширеного ані законодавчого, ані іншого легального тлумачення. Це викликає низку непорозумінь у діяльності правоохоронних

органів: у судово-слідчій практиці все частіше зустрічаються випадки неправильної кваліфікації вчиненого у ситуаціях необхідності розмежування привласнення майна від його розтрати, а також із суміжними складами злочинів»[159, с.113].

Варто звернути увагу, що у тлумаченні судовою владою співвідношення змісту вказаних категорій є раціональність. Так, відповідно до абзацу 2 пункту 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року №10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», - «повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання чужим ввіреним майном при привласненні використовуються для обернення винною особою майна на свою користь, а при розтраті – на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо. Із цього можна зробити висновок, що розмежування між «привласненням» і «розтратою» полягає в тому, на чию користь обертається чуже майно.

Вказаної позиції також дотримується В.О. Навроцький. Науковець зазначає, що «у теорії кримінального права та на практиці усталеними є положення про те, що: «1) привласнення полягає у зверненні на свою користь чи користь інших осіб майна, яке перебуває у правомірному володінні винного, будучи ввіреним йому чи переданим у його відання. При цьому майно зберігає своє існування у натурально-речовій формі; 2) розтрата – витрачання майна, яке полягає у його споживанні (продукти – з'їдені, пальне – спалене, гроші – використані для оплати за інші товари чи послуги) самим винним чи за його волею – іншими особами. Предмет злочину – чуже майно припиняє існувати у попередній натурально-речовій формі. Також до розтрати відносять передачу майна іншим особам, коли майно існує у попередній формі, але вибуває зі сфери власності потерпілого»[86, с. 23-24].

Зі свого боку О. Ю. Камишанський, підтримуючи позицію Н. М. Ярмиш, зазначає, що «під привласненням чужого майна розуміється протиправне

обернення особою майна, яке було їй ввірене чи перебувало у її віданні на свою користь шляхом його незаконного утримання, неповернення, відособлення від іншого ввіреного майна чи іншого відчуження всупереч цільовому призначенню її фактичного володіння таким майном» [159; 193; 74]. До того ж розтрата - «це незаконне безоплатне відчуження, витрачання, використання винним чужого майна, що на законних підставах було йому ввірене чи перебувало в його віданні» [125]. Розтрата, на думку М.В. Саприкіної, «має багато спільного із привласненням, тому сутність розтрата полягає в тому, що винний незаконно передає ввірене йому майно третім особам» [155]. Вказана позиція є обґрунтованою та такою, що відповідає практиці застосування вказаної норми. Схожою є позиція зарубіжних науковців. Наприклад, Дж. Р.Спенсер зазначає, що відповідно до Розділу I Закону про крадіжки Великобританії 1968 р., особа є винною в крадіжці, якщо вона нечесно «привласнює» майно, що належить іншому з наміром назавжди позбавити, Розділ 3(1) визначає привласнення як «будь-яке присвоєння особою прав власника (речі)» [10].

Іншою формою незаконного обернення майна у нормі статті 191 КК України визначено заволодіння. У Академічному тлумачному словникові української мови міститься досить тавтологічне визначення стосовно категорії «привласнення». Так, заволодіння – це брати у своє володіння, привласнювати [141]. Для більш детального вивчення та з'ясування змісту звернемося до наукової літератури. Так, Ю. П. Дзюба, зазначає, що «заволодіння шляхом привласнення – це протиправне вилучення відповідних предметів з обігу шляхом відокремлення та утримання особою, якій вони були передані по службі або роботі» [53, с.17].

С. С. Сироватка стверджує, що «заволодіння чужим майном» є більш широким поняттям, що включає у свій зміст як поняття «привласнення чужого ввіреного або такого, що перебуває у віданні майна», так й інші способи незаконного отримання будь-якого чужого майна» [158, с.138]. Аналогічної

позиції дотримується К. Г. Биков. Так, автор розглядаючи способи вчинення злочину, передбаченого частиною 2 статті 191 КК України, стверджує, що «заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є більш широким поняттям та охоплює випадки його викрадення шляхом привласнення або розтрата»[27, с.139].

Розглядаючи питання заволодіння майном службовою особою, В. О. Навроцький, зазначає, що при такому способі, на відміну від привласнення і розтрата, злочинне діяння являє собою: «а) вилучення чужого майна з володіння власника чи уповноваженого ним органу. Ця дія виконується шляхом різноманітних операцій, які полягають у вивезенні, винесенні майна, платіжних операціях по переведенню коштів на інший рахунок тощо; б) звернення чужого майна на свою користь – прийняття його з метою використання як свого власного. Такі дії полягають у включенні чужого майна до сфери свого володіння. Причому для їх виконання зовсім не обов'язковим є використання службових повноважень (наприклад, визначення місця на власному подвір'ї, куди має бути вивантажене майно, прийняття готівкових коштів тощо)»[86, с.24-25].

Схожою є позиція Ю. П. Дзюби, що «заволодіння шляхом зловживання особи своїм службовим становищем – це протиправне вилучення з обігу предметів злочину, вчинюване службовою особою з використанням свого службового становища. Як і у випадку привласнення, правомірне володіння зазначеними предметами заміщається їх протиправним заволодінням. Дії службової особи, у разі заподіяння нею істотної шкоди правам та інтересам окремих громадян, державним або суспільним інтересам чи інтересам юридичних осіб, слід кваліфікувати за сукупністю зі статтею 364 КК України»[53, с.17].

Варто погодитися із Ю. А. Дорохіною, що від заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем «необхідно відрізнити злочини у сфері службової діяльності з корисливих мотивів або іншої особистої

заінтересованості, або в інтересах третіх осіб. При вчиненні привласнення службова особа вчиняє протиправне безоплатне вилучення майна із фондів власника і обертає його на свою користь назавжди. На відміну від цього, при вчиненні злочинів у сфері службової діяльності, якщо й відбувається вилучення майна, то воно або має характер «тимчасового запозичення», або в основі цього лежать якісь правомірні обставини (наприклад, борг власника посадовій особі) або шкода завдається власнику, хоча і з корисливих мотивів, але не шляхом вилучення майна з його фондів, а внаслідок спричинення збитків його майновим інтересам (наприклад, укладання угоди на не вигідних для власника умовах)»[57; 158, с.130].

Для досягнення мети нашого дослідження необхідно проаналізувати зміст категорій «службова особа» та «службове становище». Так, відповідно до частини 3 статті 18 КК України, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Також відповідно до частини 4 вказаної статті, службовими особами визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати

цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів. Не вдаючись у наукову дискусію щодо змісту категорії «службова особа», зазначимо, що для цілей нашого дослідження буде використана саме законодавче визначення вказаної категорії.

Також варто звернути увагу, що у законодавстві відсутнє чітке визначення поняття «службове становище», до того ж законодавство містить й інші, наприклад, «службові повноваження» тощо, що стимулює наукову дискусію навколо цієї категорії. Так, П. П. Андрушко та А. А. Стрижевська відстоюють позицію щодо того, що поняття «службове становище» є більш широким, ніж «службові повноваження» [16, с.113]. На думку авторів, «при вчиненні певних дій службова особа може використовувати не лише свої конкретні службові повноваження, а й надану владу взагалі та своє службове становище» [16, с.113]. В. В. Андрієшин у цьому контексті зазначає, що прогалинами цієї позиції на сьогоднішній день є: «невизначення чітких критеріїв діяння особи у формі зловживання авторитетом, що є доволі абстрактним поняттям; невиправдане розширення меж можливої кримінально-правової репресії; невзяття до уваги окремих спеціальних норм щодо протидії конкретним проявам зловживань у сфері службової діяльності, що дозволяють надавати справедливу кримінально-правову оцінку таким діям, що, зокрема, пов'язані із впливовістю та авторитетом осіб у цій сфері; і взагалі, це є ігноруванням вимоги щодо чіткого визначення обсягу та меж повноважень службової особи, яка прямо визначена у чинному законодавстві та корелюється з принципами законності та правової визначеності» [15, с.121].

Яциніна М.-М. С. з використанням спеціально-юридичного тлумачення норм права дійшла висновку, що службове становище службової особи

складають її права та обов'язки[194, с.93]. Тобто службове становище та повноваження – це права та обов'язки службової особи, які вона використовує при здійсненні своїх організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій[194, с.95].

У нашому науковому дослідженні ми не будемо вдаватися в глибокий аналіз саме кримінально-правових категорій, так як предмет нашого вивчення пов'язаний безпосередньо із кримінологічним вивченням злочинів, передбачених статтей 191 КК України. Загалом аналіз наукових досліджень свідчить, що питання кримінологічного дослідження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем не мають комплексного характеру. Наявні роботи розглядають злочини, передбаченні статтею 191 КК України, фрагментарно, а тому перед цим дослідженням є невирішені завдання щодо: вивчення соціальних передумов криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; кримінологічної характеристики кількісних і якісних показників злочинів вказаного виду; кримінологічної характеристики осіб, які вчинили такі злочини; детермінації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; розроблення методів та заходів протидії. Як свідчить аналіз статистичної звітності, злочини, передбаченні статтею 191 КК України, є досить поширеними та сформували певний вид соціальної практики, а тому обґрунтованим видається дослідження вказаних діянь з позицій їх інституціоналізації.

1.2. Соціальні передумови криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Дослідженням привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем на сучасному етапі кримінологами приділено недостатньо уваги. Ґрунтовний аналіз опублікованих наукових праць дозволив зробити висновок, що основна увага проблематиці вказаного питання приділялася у межах кримінально-правових або криміналістичних досліджень. Комплексне кримінологічне дослідження до сьогодні відсутнє, що обумовлює необхідність його проведення, звичайно, з врахуванням наукових результатів, отриманих у суміжних науках. Необхідним для досягнення цілей нашого дослідження є встановлення соціальних основ криміналізації злочинів досліджуваного виду.

З розвитком суспільства і укоріненням у ньому поваги до права власності у Конституції України в статті 41 закріплено, що «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним». Також у системі соціальних відносин всіх демократичних країн чільне місце посідають норми щодо охорони права власності. У цьому контексті завданням норм Кримінального кодексу України можна вважати охоронну права власності та визначення виду та міри відповідальності у випадку його порушення. У доктрині кримінального права створення норм, які визначають кримінально-караними певні діяння називається криміналізацією. Однак вказане питання варто дослідити більш ґрунтовно на основі досягнень науковців.

Першочергово зазначимо, що держава вживає різного роду заходів для протидії корупційній злочинності. Так, як зазначає І. Мезенцева: «за останні

роки Україна підписала низку міжнародних документів, а саме: Конвенцію ООН проти корупції, Кримінальну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією та Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, які зобов'язали до прийняття законів, спрямованих на удосконалення чинного кримінального антикорупційного законодавства. Бажання України наблизитись до стандартів міжнародного співтовариства у сфері протидії та запобігання корупції втілюється у систематичній роботі по реформуванню системи органів кримінальної юстиції та модернізації матеріального та процесуального законодавства. Однак, незважаючи на деякі зміни, рівень корупційних злочинів залишається високим»[116]. Багато в чому це пов'язано саме з інституціоналізацією корупційної злочинності.

Як зазначає Д. Г. Михайленко, корупційні злочини в умовах інституціоналізованої корупції, до якої автор та проф. В. М. Дрьомін відносять корупцію в Україні «становлять суспільну небезпеку не тільки у зв'язку зі значимістю і глибиною порушення правовідносин, що охороняються нормами про такі злочини, а й у зв'язку з тим, що вони тягнуть значні похідні суспільно небезпечні наслідки за межами означених правовідносин. Похідні суспільно небезпечні наслідки корупційного злочину спричинюються не окремим актом корупції, а тим, що такі акти, будучи перетвореними в інституціоналізовану масову практику та розповсюджені через утворені корупційні мережі, синергетично набувають нових небезпечних характеристик. За таких умов суспільна небезпека одиничного випадку корупції значно підвищується з урахуванням його місця та ролі в системі корупційних практик і його здатності у зв'язку з іншими актами корупції відтворювати корупцію в подальшому. У такому випадку одиничний акт корупції варто розглядати як елемент стабільної системи корупційних діянь. Такий же одиничний акт корупції в країні, де вона не є інституціоналізованою, не характеризується означеними вище властивостями і становить суспільну небезпеку лише сам по собі без урахування його мережових взаємозв'язків з іншими актами корупції різних

рівнів. Саме тому за зовні абсолютно однакових (за суб'єктивними й об'єктивними ознаками) корупційних діянь їх суспільна небезпека буде різною з урахуванням середовища, де вони були вчинені»[120].

Спершу варто більш детально проаналізувати категоріальний апарат в контексті змісту аналізованих категорій. Так, В. М. Дрьомін, зазначає, що «терміни «криміналізація», «декриміналізація» раніше застосовувалися переважно у кримінальному праві для позначення процесів розширення або звуження сфери кримінально-правового регулювання, нині їх широко використовують для характеристики проникнення злочинних форм поведінки в різні сфери суспільного життя. «Криміналізація політики», «криміналізація економіки», «криміналізація культури», «криміналізація правоохоронних органів» – терміни, які відображають і реальну ситуацію в суспільстві, і напрями досліджень кримінологів, соціологів, економістів та інших представників соціальних наук»[60]. Ми погоджуємося із позицією науковця, тому у цьому підрозділі мова піде саме про кримінально-правову криміналізацію, а у наступному розділі нашого дисертаційного дослідження проведемо дослідження криміналізації певних сфер соціальних відносин на предмет їх криміналізації.

Звернемося до надбань науки кримінального права та фундаментальних робіт науковців. Так, П. Л. Фріс зазначає, що «криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними й, у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів. Відповідно, декриміналізацію можна визначити як процес виявлення діянь, передбачених КК, які втратили суспільну небезпеку, фіксацію на державному рівні необхідності відмови від подальшого визнання їх як злочинів та відсутності необхідності та доцільності продовження кримінально-правової боротьби з ними і, в наслідок цього, виведення їх з кола злочинів»[177].

Схожої позиції дотримується О. О. Дудоров. Так, як стверджує автор «криміналізація – термін, яким у кримінальному праві позначають процес і результат віднесення діянь до числа злочинів. Попри численність існуючих в юридичній літературі визначень криміналізації всі вони зазвичай акцентують увагу на тому, що внаслідок криміналізації як діяльності, за загальним правилом законодавця, певне суспільно небезпечне діяння, яке раніше злочином не визнавалось, стає таким і за його вчинення запроваджується кримінальна відповідальність. Інакше кажучи, криміналізація – це виявлення суспільно небезпечних проявів поведінки людини, визнання державою можливості і необхідності застосування щодо них заходів кримінальної відповідальності і закріплення в кримінальному законі ознак суспільно небезпечних діянь, оголошених злочинами» [61, с.51]. Аналогічного підходу дотримуються О. О. Пащенко[138, с.147], В. В. Андрієшин[15, с.52], І. О. Шмарін[189, с.49], М. І. Хавронюка[179, с.85], А. В. Чугаєвська[184, с.135-136], В. О. Гацелюк, В. К. Грищук[48, с.184], А. А. Вознюк[41, с.51].

Із кримінологічного підходу Д. О. Балобанова зазначає, що «криміналізація є процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості й доцільності кримінально-правової протидії їм і фіксації їх у законі як злочинних і кримінально караних. Криміналізувати діяння – значить визначити, що ступінь його суспільної небезпеки настільки великий, що воно не може розглядатися як провина, а повинне тягти застосування кримінально-правових заходів впливу»[20, с.81].

П. Л. Фріс зазначає, що «процес криміналізації суспільно-небезпечних діянь охоплює декілька стадій: отримання і оцінку інформації про поширеність в країні певного виду діянь, що представляють суспільну небезпеку; вивчення причин їх виникнення, основних ознак і соціальних наслідків; визначення перспектив боротьби з ними; нарешті, – при ухваленні рішення про доцільність створити нову кримінально-правову норму, –

розробку проекту нового закону. На кожній з цих стадій ухвалюються відповідні рішення; бажано, щоб кожне з них було оптимальним»[177]. Схожою конструкцією оперує О. О. Дудоров: «Криміналізація охоплює (повинна охоплювати): отримання та оцінку інформації про появу (поширення) в країні певної поведінки, яка становить суспільну небезпеку; визначення можливих шляхів протидії їй; прогнозування наслідків запровадження відповідної кримінально-правової заборони; ухвалення рішення про встановлення кримінальної відповідальності за вказану поведінку; розроблення законопроекту та його прийняття»[61, с.51].

Також, як зазначає Д. О. Балобанова, «криміналізація може здійснюватися за рахунок розширення в складі опису предмета злочину або кола потерпілих. У деяких випадках криміналізація провадиться шляхом вилучення окремих ознак з диспозиції норми. Це стосується всіх статей, у диспозиції яких була скасована адміністративна преюдиція»[20, с.61]. Не вдаючись у історичні аспекти криміналізації, більшу увагу у нашій роботі звернемо саме на її соціальні передумови. Для цього спершу необхідно визначити саму суть соціальних передумов криміналізації загалом, а також корупційних правопорушень.

Безумовно, криміналізація здійснюється у випадках, коли у суспільстві відбуваються певні зміни, формується певний вид соціальних практик, що є для більшої частини населення неприйнятним як з позицій цінностей, так і загального сприйняття та розуміння належної поведінки. Як зазначає В. В. Голіна, такі зміни «відображаються у свідомості громадської думки, знаходять відгук у засобах масової інформації, заявах і скаргах громадян, виявляються у процесі досудового розслідування і судового провадження, адміністративній, дисциплінарній, цивільно-правовій та інших практиках розгляду подій, фактів, правопорушень тощо. Узагальнюючи, з притаманною кримінологічним дослідженням методикою, масові чи поки що поодинокі зафіксовані прояви діяння, які завдають чи здатні завдати шкоди людині,

суспільству, державі, дослідники на базі отриманих даних виявляють характер і ступінь суспільної небезпечності. Часом, на перший погляд, поодинокі суспільно небезпечні діяння є лише проявами того чи іншого загрозливого явища, котре або виникає, або вже існує, але певний період ще залишається латентним внаслідок неуважності до нього з боку відповідних органів державної влади і громадськості. І нерідко резонанс події виявляє, що це не випадковий факт, а закономірний прояв людської деструктивності у різних сферах життєдіяльності. Такі явища криміналізувати значно складніше, оскільки потрібно запроваджувати інші, ніж існуючі, критерії класифікації злочинів у кримінальному праві»[43, с.111].

Варто погодитися з П. Л. Фрісом, що «визнання діянь злочинними не представляється можливим без урахування соціально-психологічних і історичних чинників, оскільки без відповідності цих процесів рівню розвитку суспільної свідомості і вимогам громадської думки норми кримінального права не діятимуть або, діючи тільки завдяки державному примусу, не виконуватимуть свої функції. Для того, щоб норми кримінального закону могли реально впливати на поведінку людей, вони повинні бути соціально-психологічно і традиційно-історично обґрунтовані. Будь-які нормативні системи і уложення залишаються формальними актами, якщо не будуть використовуватись соціально-психологічні закономірності організації і регуляції поведінки людей і відносин між ними»[177].

Тобто ключовим аспектом в цьому питанні є схвалення криміналізації певного діяння або певного виду поведінки більшістю суспільства. Тобто криміналізація повинна бути соціально обґрунтована, тобто повинна одержати підтримку більшості членів суспільства у зв'язку з негативною оцінкою діяння, що криміналізується. Правильною є позиція Д. О. Балобанової, що «визначення меж втручання кримінального закону в життя людей базується на тому, що охоронювані ним цінності значущі не тільки для суспільства в цілому, але й для конкретних індивідів, які зацікавлені в охороні визнаних

ними цінностей із застосуванням правових засобів. Отже, діяння, яке підлягає криміналізації, повинно становити загрозу як для суспільства в цілому, так і для конкретних людей і сприйматися в суспільній свідомості як таке, що потребує кримінально-правової заборони» [19, с.231-232]. У цьому контексті варто зауважити, що конкретним індивідом в цьому трактуванні є не певна особа, а певна конструкція, типізованих портрет певного індивідуума, якому характерні певні соціально-демографічні, морально психологічні та інші ознаки.

Д. О. Балобанова зазначає, що «кримінально-правова заборона, відображаючи об'єктивні потреби суспільства в протидії суспільно-небезпечній поведінці, відіграє роль соціального замовлення, а, отже, лише врахування всіх факторів, які впливають на криміналізацію, у їхній сукупності та взаємозв'язку, а також дотримання інших умов криміналізації дозволить прийняти кримінально-правову норму, доцільність видання якої буде обґрунтованою, а ефективність дії – досить високою» [19, с.248]. Соціальна функція процесу криміналізації виражається в тому, що кримінальний закон, визнаючи те або інше діяння злочинним, окреслює коло соціальних цінностей, що охороняються державою. Одночасно закон формулює й антицінності, тобто визначає ті види поведінки, які цим цінностям протистоять. У цьому й містяться позитивний і негативний аспекти криміналізації [20, с.56]. Як зазначає М. О. Комарницька, «соціальна обумовленість необхідності запровадження кримінальної відповідальності за певне діяння зумовлює необхідність криміналізувати відповідний вид діяльності, визначаючи її як злочинний та легітимно встановлюючи міру державного примусу у разі її вчинення. Це означає, що визначення в нормативному акті деяких ознак нових складів злочинів, а також збільшення крайніх меж санкцій кримінального закону, звужує сферу застосування інституту звільнення від покарання, що, своєю чергою, розширює негативні правові наслідки для суб'єктів протиправного діяння» [82].

Також погоджуємося із Д. О. Балобановою, що «рівень кримінально-правового регулювання піддається певним коливанням не тільки в результаті взаємодії криміналізаційних процесів, але й внаслідок змін інтенсивності криміналізації. Такого роду зміни, не торкаючись обсягу криміналізації, відображають мінливу законодавчу оцінку характеру й ступеня суспільної небезпеки діяння. Зміна інтенсивності криміналізації здійснюється шляхом виділення кваліфікованих складів або складів з пом'якшуючими обставинами, введення в диспозицію норм деяких додаткових ознак, що характеризують ті або інші елементи складу злочину. Зміни, що коливають рівень криміналізації, не є однозначними: вони можуть підсилювати інтенсивність криміналізації (коли в норму вводяться нові кваліфікуючі ознаки), а можуть її послабляти (коли в норму вводяться склади з пом'якшуючими обставинами або виключаються кваліфіковані). Внесенням подібних законодавчих коректив сфера кримінально-правової репресії не звужується та не розширюється; відбувається лише перенесення акценту на посилення або зм'якшення протидії окремим видам і проявам раніше криміналізованої антигромадської поведінки»[20, с.58-59]. Тобто, як зазначає О. П. Мамотенко «соціальна зумовленість визнання діяння кримінальним правопорушенням загалом означає відповідність законодавчого рішення щодо встановлення за вчинення певного діяння кримінальної відповідальності або інших засобів кримінально-правового реагування інтересам суспільства. Іншими словами, з'ясування соціальної зумовленості визнання діяння кримінальним правопорушенням є відповіддю на питання, чи обґрунтованим було визнання цього діяння кримінальним правопорушенням (криміналізація)»[110, с.43].

Що ж стосується соціальної складової криміналізації корупційних правопорушень, то за вказаним питанням відсутня будь яка дискусія, так як корупція як явище є неприйнятною для абсолютної більшості демократичних країн та соціуму. Однак окремі більш предметні питання, особливо, що стосуються українських реалій, потребують додаткового аналізу. Так,

Д. Г. Михайленко, описуючи питання диференціації правового впливу на корупцію, зазначає, що «у правовій системі України хоча й із запізненням (фактично лише з 01.07.2011), проте реалізована ідея диференціації правового регулювання протидії корупції залежно від того, до якої сфери вона належить – публічної чи приватної, у вигляді, описаному вище. У науковій літературі сформувалося уявлення про соціальну зумовленість такої диференціації. При цьому варто уточнити, що мова йде про кримінальну юриспруденцію»[119, с.97]. Вказане твердження автора є продовженням нашого дослідження в завданні визначення соціальної обумовленості існування злочинів передбачених у частині 1 статті 191 КК України та частини 2 статті 191 КК України саме в тому вигляді, який вони мають зараз.

М. О. Комарницька зазначає, що «соціальна обумовленість відповідальності за корупційні діяння виражається у тому, що корупція деформує організацію публічного управління, а також є підґрунтям для формування варіантної системи ухвалення рішень, які легітимізуються сукупністю та обсягом компетенцій службових осіб публічного чи приватного права, однак наслідки яких не є відповідними потребам розвитку держави, а також нівелюють поняття «законність» і деформують поняття «соціальна справедливість»» [82, с.42]. О. П. Деніга в своїх дослідженнях доходить висновку, що «усвідомлення більшістю представників суспільства руйнівного впливу корупції на суспільні блага, а також потреба суспільства у самозбереженні зумовлюють необхідність визнання на теоретичному рівні негативного впливу вказаних факторів на суспільні відносини (як відокремленого явища), що суміщається з практичною лояльністю до визначених випадків корупції (коли особи є суб'єктами, в інтересах яких вчиняються певні діяння)» [50, с.66]. У цьому контексті О. С. Бондаренко зазначає, що «для забезпечення належного рівня протидії будь-якому явищу важливим є пошук та впровадження збалансованих заходів у контексті встановлення виду відповідальності» [30, с.183-184]. Автор стверджує, що

«жорсткий підхід у контексті відповідальності та покарань за корупційні діяння, не завжди є виправданим. Однак подекуди саме жорсткі методи здатні забезпечити належний рівень протидії корупції. Саме тому особи, визнані винними за вчинення окремих діянь, пов'язаних із корупцією, повинні нести не адміністративну, а кримінальну відповідальність. Адже з метою боротьби з корупцією необхідно змінювати вкорінений у свідомість громадян підхід до розуміння відносин між суб'єктом владних повноважень та громадянином. Кримінальна відповідальність – це найсуворіший вид відповідальності, а тому криміналізувати ті чи інші діяння необхідно, маючи потужну соціальну обумовленість. Крім того, як корупційні діяння, так і ті, що лише пов'язані з корупцією, характеризуються високим рівнем латентності, оскільки вигідні обидвом сторонам» [30, с.183-184].

Розглядаючи криміналізацію корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами, К. Г Биков обґрунтовує таку доцільність. Автор зазначає, що «у випадку вчинення злочинів пов'язаних з незаконним заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, є соціально обґрунтованою та вмотивованою першочергово соціальними факторами, тобто принципами, які забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її допустимість з погляду на основні характеристики соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки. Така криміналізація в цілому відповідає визначенням наукою кримінального права підставам та принципам» [27, с.198].

Порівнюючи криміналізацію загальнокримінальних злочинів проти власності, наприклад, шахрайства, Д. Г. Михайленко приходять до висновку, що «обман, який застосується під час викрадення чужого майна шляхом використання службового становища, має свої особливі, специфічні ознаки, що відрізняють його від обману під час шахрайства. Ця відмінність полягає в

тому, що в першому випадку в основі обману (дезінформації), до якої вдається винна особа, завжди перебуває протиправне використання нею свого службового становища. Без застосування можливостей службового становища обман є неієвим і нездійсненним. Цей обман є різновидом обману, який через підвищену суспільну небезпеку і специфічні ознаки криміналізований в окрему форму злочинів проти власності (ч. 2 ст. 191 КК). У другому ж випадку заволодіння майном можливе без протиправного використання службового становища» [119, с.305]. Тобто автор звертає увагу на певний, не тільки законодавчий, а й фактичний поділ статті 191 КК України. Загалом у нашому дослідженні буде використаний дуальний підхід до аналізу злочинів передбачених статтею 191 КК України, так як існують не тільки кримінально-правові відмінності у вказаних частинах відповідної статті, а й кримінологічні особливості, що пов'язані із особистісними рисами осіб, що вчиняють такі злочини, окремими детермінантами, і, як наслідком, методами та заходами протидії.

Для більш детального вивчення соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, звернемося до наукової літератури. Загалом вказане питання вже піддавалося глибинному аналізу науковців, а тому наше дослідження у цьому підрозділі буде ґрунтуватися на результатах наукових робіт цих вчених. Звернемося до підстав такої криміналізації, до того ж за основу будуть взяті підстави, запропоновані С. С. Сироваткою в дисертаційній роботі «Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті». Так, у своєму дослідженні науковець приходить до висновку, що рівень суспільної небезпечності розгляданих нами злочинних діянь є достатнім для того, щоб кримінальна відповідальність за їх вчинення продовжувала існувати, оскільки вони посягають на право власності незалежно від її форми, що є непорушним для

будь-якої форми власності. Щодо заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем про підвищення рівня суспільної небезпечності свідчить той факт, що таке діяння вчиняється спеціальним суб'єктом – службовою особою, яка наділяється повноваженнями щодо цього майна. І саме внаслідок використання своїх повноважень всупереч інтересам служби заволодіває цим майном, тобто вчиняє корупційний злочин[158, с.95-97]. Безумовно, злочини проти власності відносяться до так званих «ядерних» злочинів, за порушення яких передбачена відповідальність у всіх країнах світу.

Як другу підставу автор зазначає, що кількість зареєстрованих випадків злочину, передбаченого статтею 191 КК України, щороку знаходиться на досить високому рівні. Можна стверджувати, що розглядані нами злочинні діяння є хоча і не достатньо поширеними, але типовими для нашої держави[158, с.95-97]. Загалом погоджуючись із тезою про відносну масовість вказаних злочинів, не підтримуємо позицію автора про «недостатню поширеність». Варто врахувати, що вказана робота є кримінально-правовою, а тому вивчення статистичних закономірностей для автора було похідним. Все ж проведені нами дослідження дають підстави стверджувати, що офіційна статистика не враховує значну масу латентних злочинів, що також є додатковим детермінуючим фактором динаміки проросту таких злочинів. Більш детальний опис стану злочинів досліджуваного виду буде здійснено у підрозділі 2.1. дисертаційного дослідження.

Не можемо також погодитися із наступною підставою криміналізації злочинів досліджуваного виду. Так, С. С. Сироватка зазначає, «незначну кількість засуджених та постійне і досить істотне зменшення кількості засуджених за вчинення розгляданого злочину у співучасті, у тому числі за організовані її форми, можна пояснити не тільки тим, що кількість таких злочинних діянь істотно зменшилась, а й тим, що дана кримінально-правова норма є недосконалою, що у свою чергу тягне за собою складність доведення

винуватості злочинців, яких вже було викрито» [158, с.97]. По-перше, кількість засуджених не є підставою криміналізації. По-друге, ефективність норми кримінального закону проблематично оцінювати саме з точки зору ефективності діяльності правоохоронних органів, адже вона (діяльність) не є сталою величиною, а її результативність пояснюється не виключно конструкцією кримінально-правової норми, а й професіоналізмом самих працівників. Тому кількість засуджених осіб є похідною стосовно криміналізації певного виду поведінки, і відображає у більшою мірою саме дієвість системи кримінального переслідування.

Як наступну підставу автор зазначає, що «особи, які вчинили розглядані нами злочинні діяння потребують впливу виключно з використанням найсуворіших заходів державного примусу, а саме тих, що може нам надати лише кримінальне право. Цими заходами є кримінальні покарання. Впоратись із діяннями, що мають достатньо високий рівень суспільної небезпеки за допомогою адміністративної чи цивільно-правової відповідальності навряд чи можливо» [158, с.95-97]. Загалом, погоджуючись із вказаною підставою, зазначимо, що вона потребує більш детального вивчення щодо характеристики особи злочинця, про що мова піде у підрозділі 2.2. дисертаційного дослідження.

До наступної підстави соціальної обґрунтованості криміналізації досліджуваних видів поведінки належать наслідки, тобто збитки або матеріальні втрати, що спричиняються вказаною протиправною поведінкою. До того ж у контексті порівняння із іншими злочинами проти власності, такі збитки є чи не найбільшими в контексті співставлення кількості облікованих правопорушень та суми завданої шкоди.

Наступною підставою криміналізації С. С. Сироватка визначає ставлення суспільства до такого виду поведінки. Так, автор зазначає, що «українське суспільство переважно негативно ставиться до такого виду злочинної діяльності і підтримує його те, що воно залишається криміналізованим. До

того ж, що стосується історичних традицій, то у вітчизняних нормативних актах відповідальність за корисливі посягання на власність у тому чи іншому вигляді існує з часів Руської правди, тому відповідність цій підставі криміналізації відповідальність за розглядані злочинні діяння виглядає очевидною і беззаперечною» [158, с.98]. Перераховані підстави, на нашу думку, є основоположними.

Безумовно, криміналізація розглянутого виду злочинів породження об'єктивними потребами соціуму в кримінально-правовій охороні суспільних відносин, у нашому випадку – права власності. Однак у контексті розглянутого питання варто звернути увагу ще на один аспект криміналізації – помилкову криміналізацію. Так, варто погодитися із Д. О. Балабановою, що «небезпека невідповідності підстерігає на будь-якій стадії процесу криміналізації або як наслідок недостатньо повного врахування тих або інших факторів або помилкового прогнозу, або як результат недосконалості законодавчої техніки. Недоліки кримінально-правової законотворчості, витрати криміналізації можуть привести до двох протилежних, але однаково небажаних наслідків: наявності прогалин у кримінальній караності або, навпаки, до її надмірності» [20, с.56-57].

Візьмемо за основу твердження науковиці, та проаналізуємо питання що стосуються криміналізації привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Так, Д. О. Балабанова, зазначає, що «наявність прогалин у кримінальній караності діяння може бути представлена двома видами помилкової криміналізації: 1) неповна криміналізація – це криміналізація, що не охоплює всіх діянь (проявів діянь), характер і ступінь небезпеки яких дозволяє визнавати їх злочинами; 2) неправильна (неточна) криміналізація полягає в тому, що при її здійсненні злочином визнається діяння, характер і ступінь небезпеки якого є достатніми для його криміналізації, але законодавчий опис якого не зовсім правильно відображає сутність такого діяння» [20, с.57]. Із позицій формальної логіки та

результатів емпіричного аналізу (підрозділ 2.1) варто зазначити, що загалом зміст статті 191 КК України не відповідає вказаним підставам, адже вказана стаття застосовується у практичній площині та є певним регулятором суспільних відносин. Стан злочинності хоча і має певну тенденцію до спаду кількості зареєстрованих правопорушень, все ж кількість обвинувальних висновків у пропорції є сталою, що додатково свідчить про ефективність норми. Тобто зміни у суспільному житті можуть полягати у зміні динаміки (зростанні або зменшенні кількості) зареєстрованих злочинних діянь. Зменшення числа відповідних злочинів або збільшення кількості злочинів віддзеркалюють саме зміни в суспільному житті, й ніщо інше. Отже, зазначена динаміка не повинна розглядатися в якості окремої обставини соціальної обумовленості, оскільки вона повністю охоплюється зміною умов життя суспільства (є одним із багатьох видів таких змін).

До того ж варто звернути увагу, що не тільки неповна або помилкова криміналізація завдає шкоди суспільним інтересам. Так, Д.О. Балобанова зазначає, що «не меншої шкоди завдає й так звана криміналізаційна надмірність – перенасиченість законодавства кримінально-правовими заборонами, необхідність у яких вже відпала або навіть не існувала зовсім. Криміналізація з «запасом» підриває відразу два принципи кримінально-правової політики: принцип економії кримінальної репресії, оскільки до відповідальності притягується невинувато велика кількість громадян, і принцип невідворотності відповідальності, оскільки все частіше закон на практиці застосовуватися перестає. Норми, які страждають криміналізаційною надмірністю, або не застосовуються, або стають перешкодою, яку суспільство різними шляхами обходить» [20, с.58].

Як зазначає О. О. Пащенко «повнота і не надмірність кримінально-правової заборони як обставина соціальної обумовленості полягає у тому, щоб досліджувана кримінально-правова норма не містила у своєму тексті прогалин та зайвих ознак, які необґрунтовано розширюють або, навпаки, звужують межі

злочинної поведінки, і в той самий час – не дублювала б заборони, встановлені іншими нормами, не створювала б зайву конкуренцію та існування нічим не зумовлених спеціальних складів. У разі необґрунтованого виділення спеціальних кримінально-правових норм може утворитися одна із двох ситуацій, які напряду пов’язані з такою обставиною соціальної обумовленості, як повнота і не надмірність кримінально-правової заборони»[138].

Як зазначає О. В. Попович «криміналізація будь-якого суспільно небезпечного діяння супроводжується негативними соціальними наслідками, а тому повинна являти собою крайній захід, найсуворіший спосіб охорони тих чи інших відносин, які існують у суспільстві. У зв’язку із цим криміналізація діяння є виправданою лише у разі її соціальної необхідності та якщо позитивний соціальний ефект застосування кримінально-правової норми є більш значним, аніж негативні соціальні наслідки криміналізації. До останніх належать: криміналізація індивідуальної свідомості засуджених, зниження здобутого до засудження рівня професійної кваліфікації, деформація міжособистісних зв’язків, порушення функціонування економіки та інших сфер громадського життя через виключення значного числа громадян із різних сфер життєдіяльності тощо»[144, с.211].

Соціальна необхідність кримінально-правової охорони відносин власності, які є об’єктом охорони в статті 191 КК України, формується у суспільстві як серед окремих соціальних груп, так і у населення всієї країни. До того ж правова потреба виникає за наявності міжнародних зобов’язань щодо криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що було описано у цьому розділі. Варто звернути увагу, що соціальна, політична і правова потреби криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем збігаються, що обґрунтовується як соціальними цінностями українського суспільства, так і міжнародними зобов’язаннями України. Це свідчить про

належний рівень кримінально-правової політики держави, яка відповідає у цій частині потребам суспільства у протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

2.1. Кримінологічна характеристика кількісних і якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Динамічні зміни у суспільних відносинах, повномасштабна збройна агресія Російської федерації проти України стали детермінантами динаміки змін злочинності загалом, зокрема і злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Так, в останні роки рівень загальної злочинності має тенденцію до збільшення кількості зареєстрованих повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення. Чималу роль в цьому відіграла індивідуалізація суспільства, яка обирає крайні форми на тлі одностороннього і примітивного тлумачення принципу визнання права власності, що стало результатом важких соціально-економічних умов в країні, які змушують більшість людей у прагненні вижити думати тільки про себе. Також варто зазначити, що, крім об'єктивних факторів, не останню роль відіграла певна недосконалість чинного кримінального законодавства, а це в підсумку позначається на відсутності одноманітності в практичній діяльності правоохоронних органів.

Як було зазначено в попередньому розділі, дослідження злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем здійснювалося, як правило, в межах наук кримінального права та криміналістики. Тому необхідним є проведення саме кримінологічного дослідження злочинів розглянутого виду. Варто звернути увагу, що офіційна статистична звітність про зареєстровані кримінальні правопорушення не може повністю відобразити реальну криміногенну

ситуацію, однак вона є індикатором тенденцій змін злочинності, зокрема і злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. У зв'язку з цим варто розпочати саме з аналізу кількісних та якісних показників злочинів досліджуваного виду.

У цьому підрозділі ми не будемо вступати в наукову дискусії щодо дефініції певних показників, наприклад, стану, рівня, динаміки, географії злочинності. Більшою мірою буде акцентована увага саме на аналізі на основі реальної криміногенної ситуації в Україні. Так, стан злочинності є загальною категорією, що відображає абсолютне число злочинів або осіб, які їх вчинили, на певній території і за окремий проміжок часу. Наприклад, такі науковці, як А.В. Микитчик[124], В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд[97], Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна[95], Т.В. Корнякова та Н.С. Юзікова[85] зазначають, що «це поняття характеризує злочинність з кількісної сторони й означає абсолютні числа вчинених злочинів і осіб, які їх вчинили. Таке визначення стану злочинності міцно увійшло в практику роботи правоохоронних органів на всіх рівнях»[95]. Ю.Ф. Іванов та О.М. Джужа визначають стан злочинності «як сукупність усіх показників, які характеризують рівень, структуру, динаміку злочинності» [70, с.60].

Все ж однастайності у дефініції вказаної категорії немає. Окремі науковці ототожнюють стан злочинності з рівнем злочинності (О.В. Ільїна, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та інші). У цьому контексті варто погодитися із позицією А.П. Закалюка, що «категорія «стан» не обмежується кількісним виміром об'єкта, а свідчить й про його стан, який вимірюється також якісними показниками»[65], що не відповідає саме рівню злочинності, а тому вказані категорії мають різний зміст, де стан є ширшою категорією, яка включає в себе інші показники злочинності.

Злочин у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем передбачено статтею 191 Кримінального кодексу України. У доктрині існують різні підходи до

дослідження таких злочинів: як злочинів проти власності, так як вони розміщені у відповідному розділі, а також як корупційні злочини, що обумовлено вчиненням їх спеціальним суб'єктом – службовою особою. Вказане обумовлює певну дуальність нашого дослідження. У зв'язку із цим варто дослідити об'єкт злочину, передбаченого статтею 191 КК України. Як правильно зазначає В. Я. Тацій, «саме об'єкт дає змогу визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має важливе значення також для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст його об'єктивних і суб'єктивних ознак, є вихідним при кваліфікації злочинів, побудови системи Особливої частини КК» [88, с. 110].

Для аналізу використаємо усталену триступеневу класифікацію об'єктів «вертикально», на підставі якої об'єкти поділяють на загальний, родовий та безпосередній. Загальним об'єктом виступають усі суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Щодо родового об'єкту злочинів проти власності, то ним є суспільні відносини, що забезпечують рівні права різних суб'єктів права власності на здійснення належного їм права володіння, користування та розпорядження своїм майном незалежно від форми власності. Наступним для вивчення є безпосередній об'єкт, під яким прийнято розуміти «ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК і яким заподіюється шкода злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину» [88, с. 115]. У доктрині кримінального права безпосередні об'єкти прийнято поділяти на види, що є їх класифікацію «горизонтально». У межах такої класифікації виділяють безпосередній основний та безпосередній додатковий об'єкти [167, с. 70-74]. У цьому питанні варто погодитися із С. С. Сироваткою, що «при привласненні чи розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем, у першу чергу, відбувається посягання на соціальний зв'язок,

який полягає у тому, щоб особа, якій ввірено майно або воно перебуває у її віданні, володіла або користувалась цим майном таким чином, щоб це не відбувалось всупереч тій меті, з якою це майно перейшло у її відання від його власника, тобто це майно не перейшло у власність інших осіб. Отже, основною специфікою безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст.191 КК України є те, що суспільні відносини, на які він посягає, руйнуються зсередини, одним із учасників таких відносин, а саме особою, якій ввірено майно або воно перебуває у її віданні. Що стосується додаткового безпосереднього об'єкту розгляданого нами злочину, то він буде наявним у такій формі його вчинення, як заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»[158, с.107]. Це зі свого боку обґрунтовує доцільність дуального змісту дослідження та висновків, які з цього слідують. Так, наявність додаткового безпосереднього об'єкту є відображенням соціальної дійсності та природи вказаного злочину.

Перейдемо безпосередньо до кримінологічного аналізу кількісних та якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. При дослідженні стану вказаного виду злочинів використовувалася офіційна статистична звітність Офісу Генерального прокурора, а саме відомості «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» в період 2014-2022 рр. та відомості «Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» за аналогічний період. Також для характеристики кількісно-якісних показників злочинів цього виду проаналізовано 388 вироків у кримінальних справах, які було ухвалено у період з 2010 року по 2023 рік за статтею 191 КК України. Вказані процесуальні рішення містяться у відкритому доступі на офіційному сайті «Єдиного державного реєстру судових рішень». Кримінологічний аналіз цих злочинів здійснюється методом вибіркового дослідження емпіричного матеріалу, так як кількість ухвалених вироків за вказаний період є достатньо

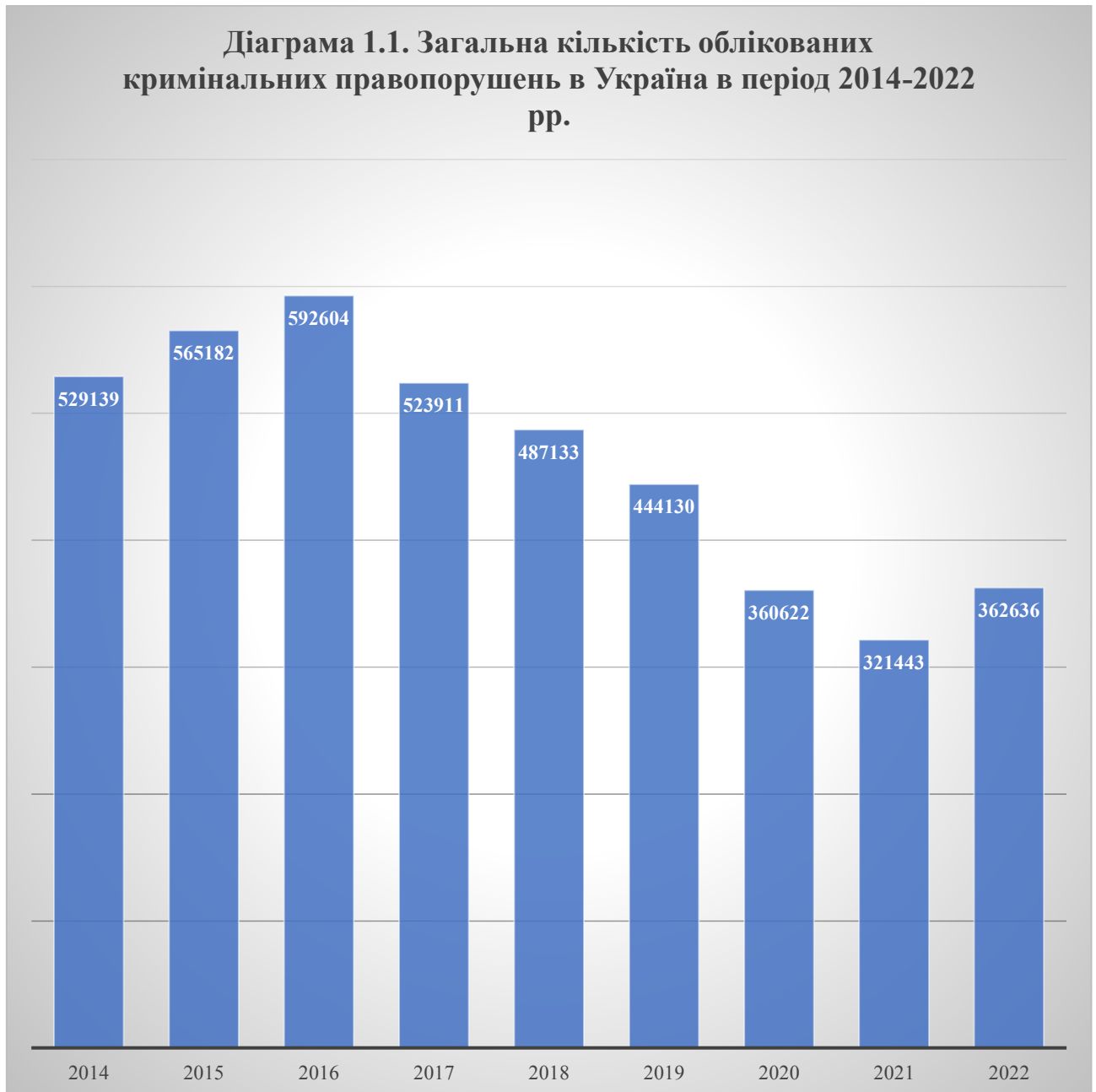
великою і на момент проведеного аналізу становить 9789. З метою проведення репрезентативного та валідного дослідження було обрано 388 вироків, що становить 4% від загальної кількості. Відбір вироків здійснювався таким методом: при формуванні пошукового запиту обиралася кожна адміністративно-територіальна одиниця України, а при відображенні результатів обирався кожен десятий вирок від 2023 до 2010 року. Таким чином зберігалася пропорція 4% від загальної кількості вироків загалом, та 4% вироків в межах певної адміністративно-територіальної одиниці, що дозволило забезпечити хронологічну послідовність та об'єктивність отриманих результатів.

Також варто зазначити, що вказане дослідження оцінює офіційну інформацію, однак не всі факти вчинення злочинів знаходять своє відображення в офіційній статистичній звітності та в ЄДРСР, що пов'язано з недосконалістю обліку, а також безсистемністю ведення в минулі роки ЄДРСР [55, с. 55]. Загалом обсяги опрацьованого матеріалу свідчать про репрезентативність і валідність дослідження.

Кримінологічний аналіз злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем буде здійснено на підставі кількісних та якісних показників, до яких у науці віднесено рівень, структуру, динаміку, географію, коефіцієнти злочинної інтенсивності та активності тощо. Такий підхід дозволить прослідкувати стан злочинів вказаного виду, визначити тенденції росту та приросту, а також визначити місце цього виду злочинів у загальній структурі злочинності. Безумовно, такий аналіз дозволить здійснити також оцінку впливу певних факторів на поширення вказаного виду злочинів.

Загалом з 2014 по 2022 рр. рівень злочинності не знаходиться на стійкому рівні, абсолютні показники є хвилеподібними (Діаграма 1.1.). Так, у період з 2014 по 2016 рр. загальна кількість облікованих правопорушень в Україні має динаміку приросту (+11%), однак, починаючи з 2017 по 2021 рр., відбувається

зниження зареєстрованої кількості правопорушень фактично на 49%. Однак уже в 2022 році відбувся приріст, а кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень становила 362636, що на 12% більше, ніж у 2021 році.

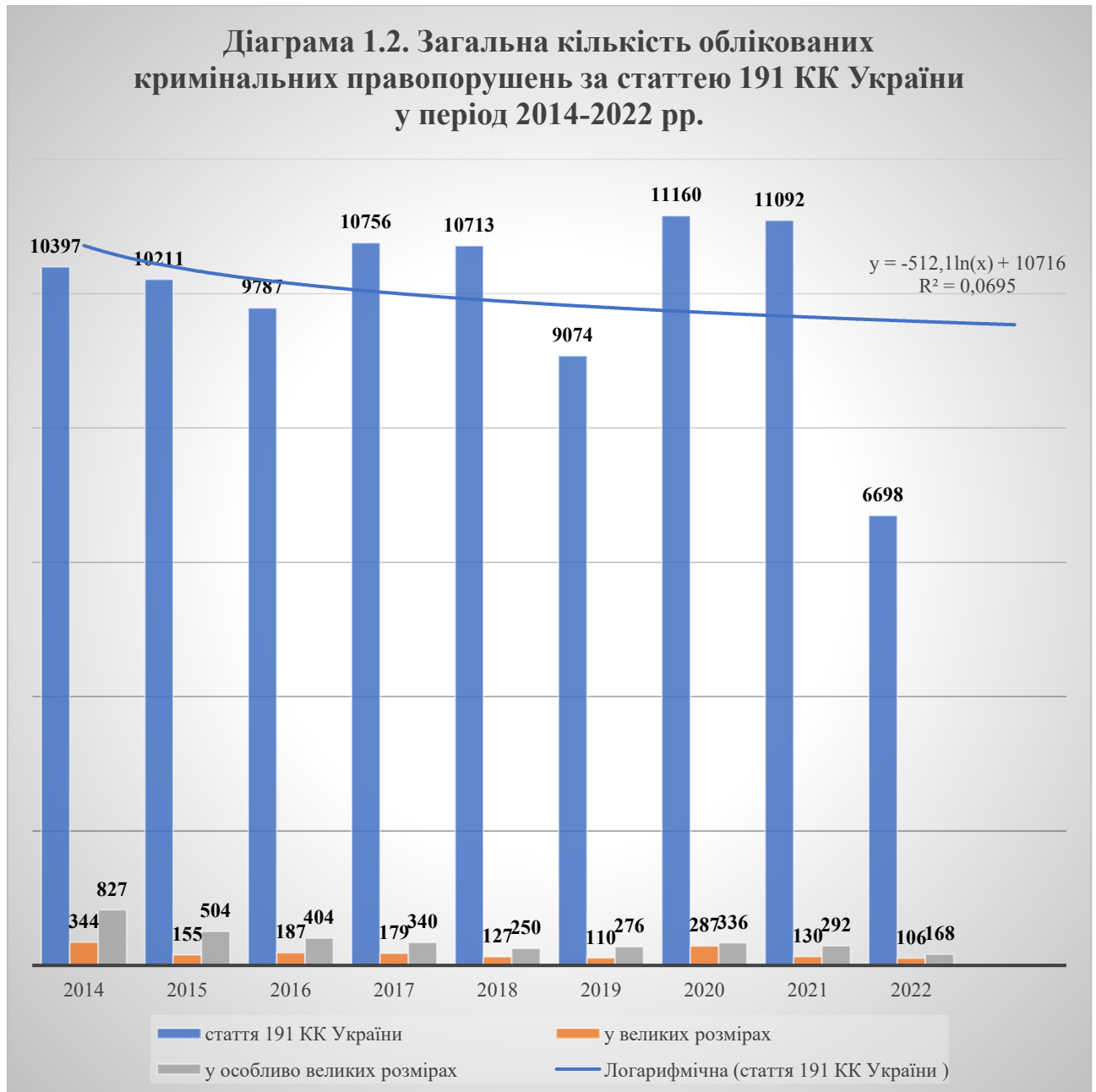
До того ж варто звернути увагу, що фактично такий приріст є значно більшим, адже із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, значна кількість територій була тимчасово

окупована і відповідно офіційна статистична інформація в цих регіонах не могла бути ведена на належному рівні. Також у 2022 році значна частина населення України вимушена була покинути територію України. Так, кількість біженців з України, зареєстрованих для тимчасового захисту або в аналогічних національних схемах захисту в Європі станом на 28 березня 2023 року досягла 5 млн 8,28 тис[12]. Тобто, використовуючи індекс злочинної інтенсивності, можемо констатувати, що у 2021 він становив 734 злочинів на 100 тис. населення, а вже у 2022 році збільшився до 955 злочинів на 100 тис. населення. Частково це підтверджується у щорічному «Глобальному індексі миролюбності» (Global Peace Index), оприлюдненому Лондонським інститутом економіки та світу. Вказаний індекс складається з 23 кількісних і якісних показників, кожен з яких оцінюється за шкалою від 1 до 5, до того ж чим нижчий бал, тим «краща» криміногенна ситуація, Україна набрала 2,97[7].

На підставі вивчення 388 вироків було встановлено, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиняються у двох сферах економіки: у державному секторі – 34,9% та у приватному секторі – 66,9%. Також залежно від трудової зайнятості, що теж характеризує криміналізацію певних сфер, дані виглядають таким чином: працівниками сфери торгівлі вчинено - 23,3%, банківської сфери – 5,9%, соціальної сфери – 6,2%, службовцями – 32,4%. Безумовно, є вірогідним вчинення злочинів досліджуваного виду і в інших сферах, однак їх кількість значно менша та фактично не перевищує статистичної похибки, а тому для аналізу в межах нашого дослідження вони прийматися не будуть.

Рівень злочинності є так званим кількісним показником злочинності, за допомогою якого можна встановити статичний стан злочинів та осіб, що їх вчинили, досліджуваного виду. Так, у 2022 році було зареєстровано 6698 злочинів, передбачених статтею 191 КК України, а кількість осіб, яка їх вчинила становила 3074 злочинів. Вказане дає розуміння того, що значна

кількість злочинців вчиняє декілька злочинів, що в подальшому буде доведено. Більш показовим є дослідження динаміки та структури злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Динаміка зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених статтею 191 КК України, є більш сталою із незначним приростом. Так, у

періоді 2014 – 2022 загальна кількість злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем залежно від року становила від 9074 злочинів до 11160 та була відносно сталою. Однак у 2022 році загальна кількість злочинів досліджуваного виду зменшилася майже вдвічі. Примітно, що кількість злочинів досліджуваного виду у особливо великих розмірах пропорційно відповідає такій тенденції, однак зменшення злочинів в великих розмірах фактично залишилося на тому ж рівні.

На діаграмі 1.2. ми здійснили перспективну екстраполяцію, використовуючи логарифмічну апроксимацію з переносом динамічних рядів у період з 2014 по 2022 рр. на 2023 рік. Як вбачається з наведених даних, у 2023 році наявні тенденції до приросту кількості злочинів досліджуваного виду. Однак це пов'язано насамперед не із погіршенням соціально-економічного стану в Україні, а зниженням кількості зареєстрованих правопорушень у 2022 році. До того ж тенденції, описані нами щодо індексу злочинної інтенсивності, підтверджують цю тезу. Щодо прогнозування, то при здійсненні апроксимації даних за допомогою лінії тренду значення R^2 було розраховано MS Word автоматично. Значення $R^2 = 0,0695$ означає непряму кореляційну залежність, що обумовлюється достатньо великою кількістю факторів, які можуть впливати на рівень злочинності у 2023 році. Тому доцільним є вивчення саме детермінаційних факторів у наступних підрозділах нашого дослідження. До того ж, як зазначає В.В. Василевич, «теорія і практика кримінологічного прогнозування підтверджує переваги й достатню поширеність застосування методу екстраполяції, зважаючи на його відносну простоту, доступність, економічність, прагматичність тощо. Недоліком цього методу є те, що він забезпечує потрібний рівень достовірності лише в короткострокових прогнозах і за умови достатньої стабільності суспільних відносин у країні загалом та в окремо взятому регіоні»[34].

Тенденція до зменшення кількості облікованих правопорушень прослідковується також у Діаграмі 1.3. Так, у порівнянні із 2021 роком кількість правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру за статтею 191 КК України, зменшилася фактично вдвічі та становила 3074.

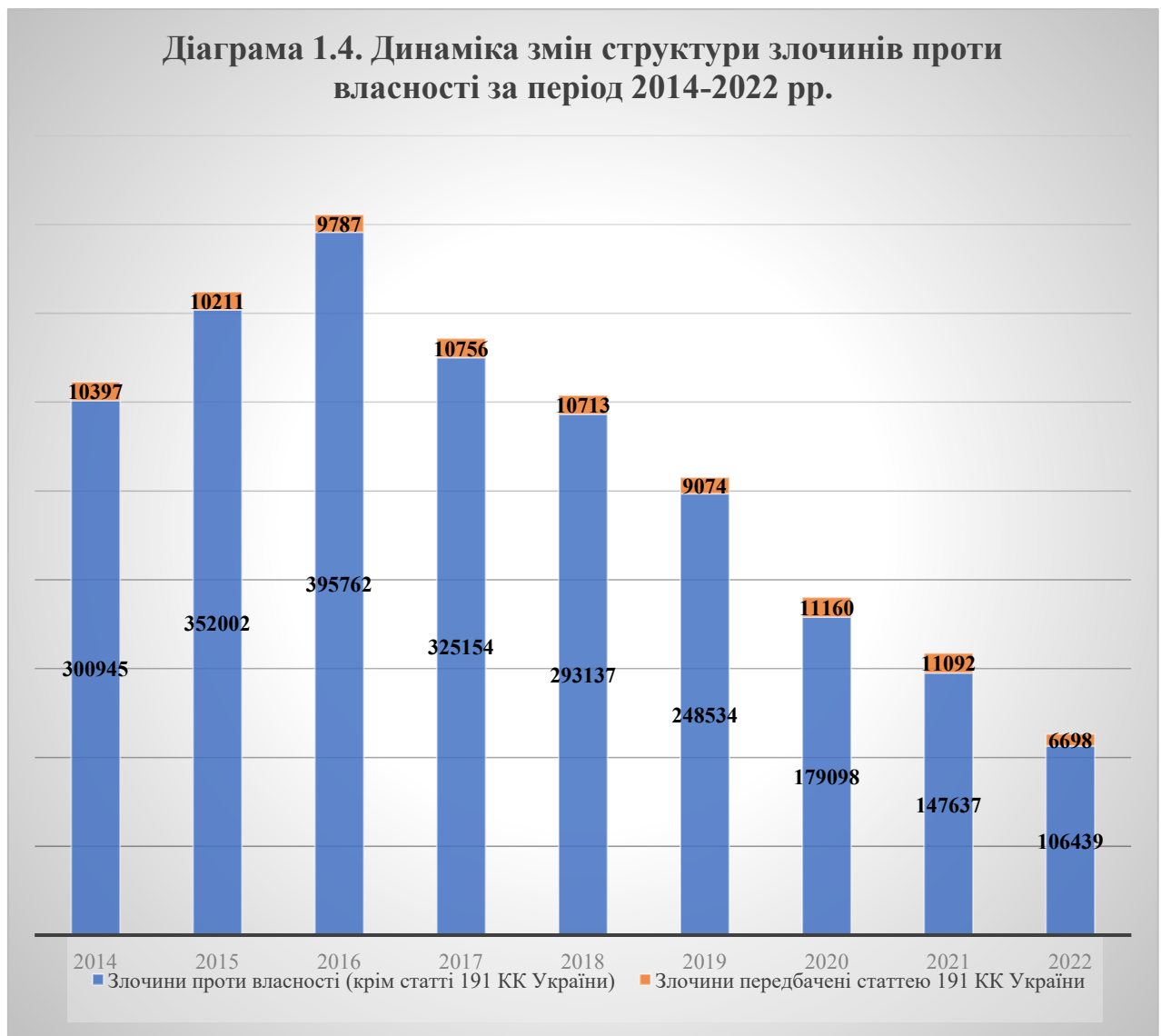
У зв'язку із цим та врахуванням тенденцій збільшення загальної кількості облікованих правопорушень висувається гіпотеза про збільшення кількості саме латентних злочинів досліджуваного виду. Для цього проведемо аналіз тенденцій змін злочинів проти власності. Так, у 2022 році загальна

кількість облікованих злочинів проти власності становила 113137, у 2021 – 158729, у 2020 – 190258. Так, зменшення кількості злочинів проти власності у 2022 році в порівнянні із 2021 роком становило 40%, а в злочинах у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем така пропорція становила – 65%. Тобто значна кількість злочинів залишилася латентною. Все ж варто звернути увагу, що через початок війни в Україні значна кількість підприємств приватного сектору припинила підприємницьку діяльність, а у сфері державного сектору були введені жорсткі правила щодо використання бюджетних коштів, що також могло стати фактором зменшення рівня злочинів досліджуваного виду.

Варто погодитися з В. С. Батиргарєвою, що «згідно з механізмом утворення прихованої злочинності виокремлюють такі частини: 1) незаявлені злочини, коли потерпілі, свідки, посадові особи та інші громадяни, які поінформовані про вчинений злочин, не повідомляють про це до правоохоронних органів; 2) невраховані злочини, коли правоохоронні органи, що отримали заяву (повідомлення) про вчинений злочин, не реєструють і не розслідують його; 3) невстановлені злочини, коли правоохоронні органи були повідомлені про реально вчинений злочин, здійснили його первинну реєстрацію, формально прийняли певні заходи щодо його розслідування, але внаслідок недостатнього бажання, слабкої професійної підготовки, помилкової кримінально-правової кваліфікації або зловживань не встановили у події складу злочину та перереєстрували його» [22, с. 110]. У цьому контексті варто погодитися з О. В. Диким, що «особливої уваги заслуговують два останні види штучної латентності, так як злочинці маскують незаконну діяльність під цивільно-правові операції. До того ж працівники правоохоронних органів як через низьку правову підготовку, так і через відсутність професійного досвіду можуть легко помилитися під час визначення характеру суспільних відносин, що виникли між особами і надати таким відносинам лише цивільно-правового

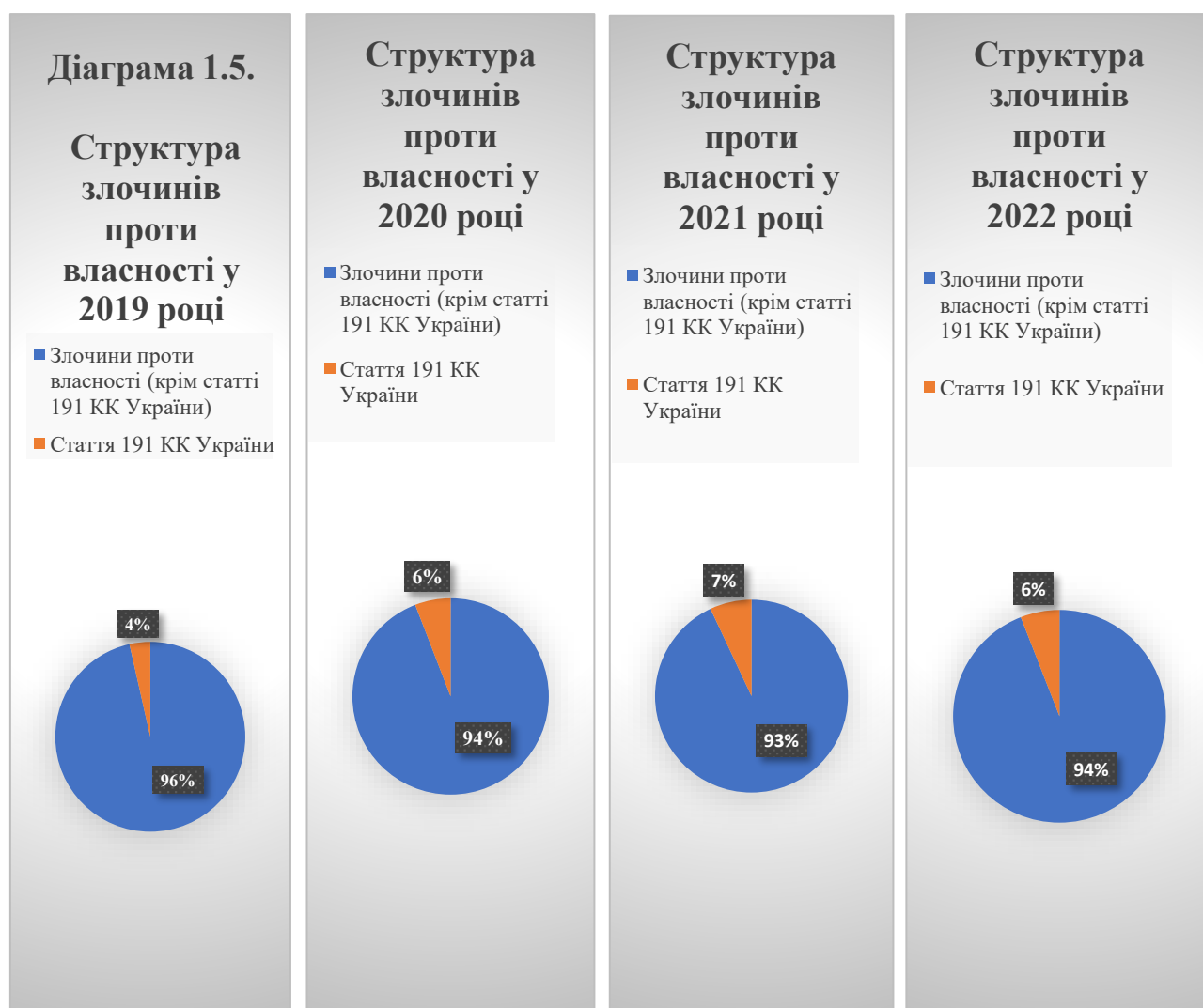
статусу, що надалі не дозволить повною мірою захистити права та інтереси потерпілого»[55].

Проведемо аналіз місця досліджуваного виду у структурі злочинів проти власності, однак не в статичному вигляді, а саме в динаміці, що зі свого боку допоможе зрозуміти зокрема тенденцію латентизації злочинів досліджуваного виду (Діаграма 1.4).

Як видно із Діаграми 1.4., на відміну від злочинності загалом, зареєстрована кількість злочинів проти власності має стабільну тенденцію до зниження кількості зареєстрованих правопорушень. Так, якщо взяти за основу

2016 рік на який припадав пік зареєстрованих кримінальних правопорушень проти власності, а саме 405549, то у 2022 році їх кількість зменшилася на 72% та становила 113137. Однак при цьому варто враховувати описані вище фактори, що могли вплинути на динаміку зниження кількості злочинів. Все ж варто зазначити, що така тенденція прослідковувалася протягом всього вимірюваного періоду.

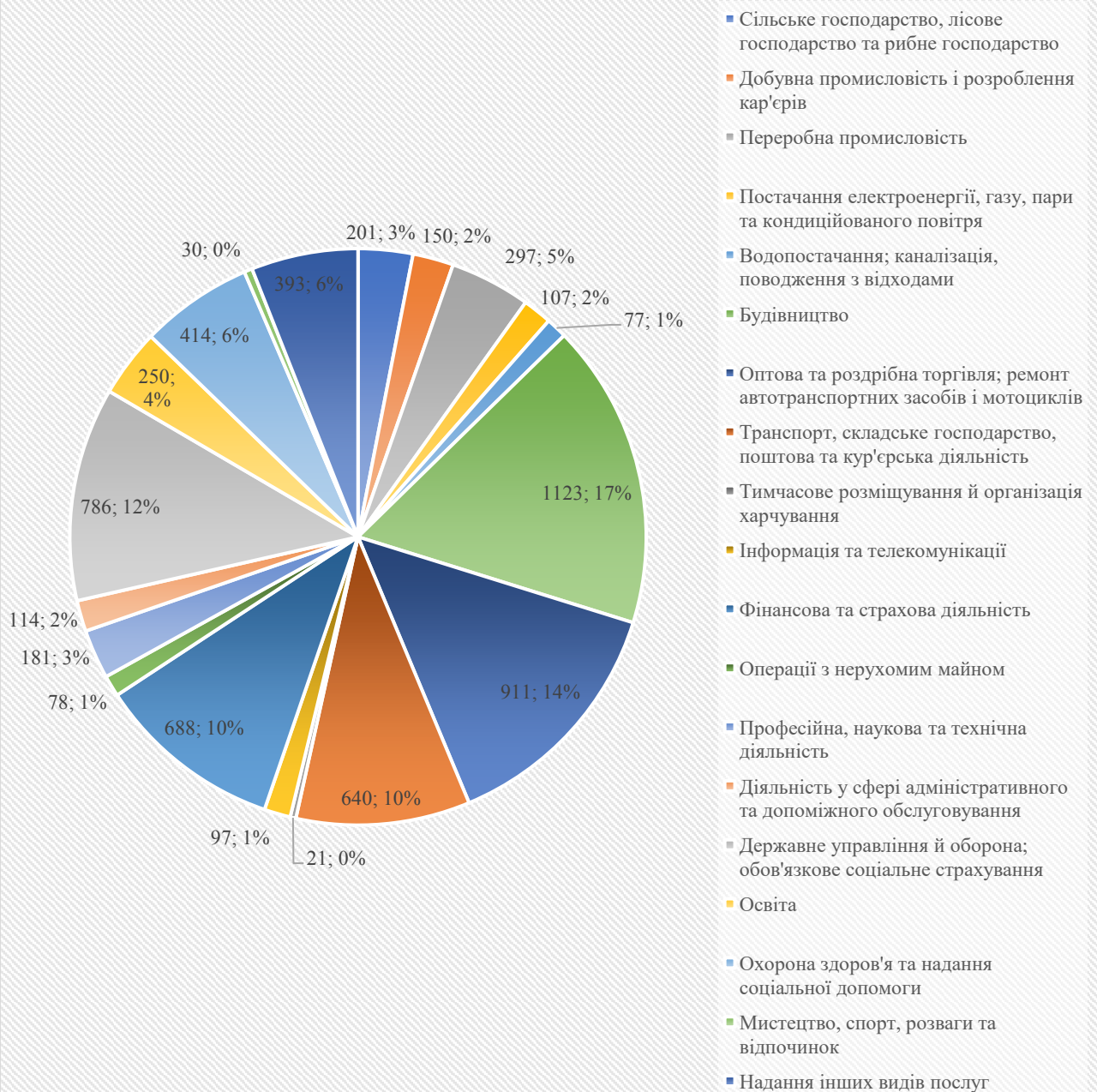
Тенденція зменшення кількості облікованих правопорушень проти власності знаходиться у зв'язку із зміною самої структури злочинів проти власності. Так, за основу аналізу візьмемо період з 2019 по 2022 рр.: це обґрунтовано тим, що у структурі злочинів проти власності злочини у вигляді у вигляді

привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем знаходилися у значенні 3-4% від загальної кількості кримінальних правопорушень проти власності. Однак з 2020 така тенденція докорінно змінилася. Відбувся відносно стрімкий стрибок збільшення частки зареєстрованих злочинів, передбачених статтею 191 КК України, при порівнянні загальної кількості злочинів проти власності загалом. Так, у 2019 році він становив 4%, у 2020 – 6%, у 2021 – 7%, а у 2022 – 6%. При цьому варто звернути увагу, що це відбувалося на фоні сталої тенденції зниження кількості зареєстрованих злочинів проти власності. Одним із факторів таких змін може бути активізація діяльності правоохоронних органів у контексті боротьби із корупцією, а не загальним зменшенням криміногенної ситуації в Україні.

Звернемося безпосередньо до структури злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинених на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності за 2022 рік (Діаграма 1.6). Вказана інформація міститься в статистичній звітності Офісу Генерального прокурора України у розділі «Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях, за видами економічної діяльності».

Із проведеного аналізу можна зробити висновок, що в контексті злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є такі сфери економіки, а саме: будівництво – 17%; оптова і роздрібна торгівля – 14%; фінансова і страхова діяльність – 10%; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська доставка – 10%. Загалом вказані показники корелюються із даними, отриманими на підставі аналізу 388 вироків, ухвалених за статтею 191 КК України, що підтверджує репрезентативність дослідження та ефективність використаної методики вибірки

Діаграма 1.6. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

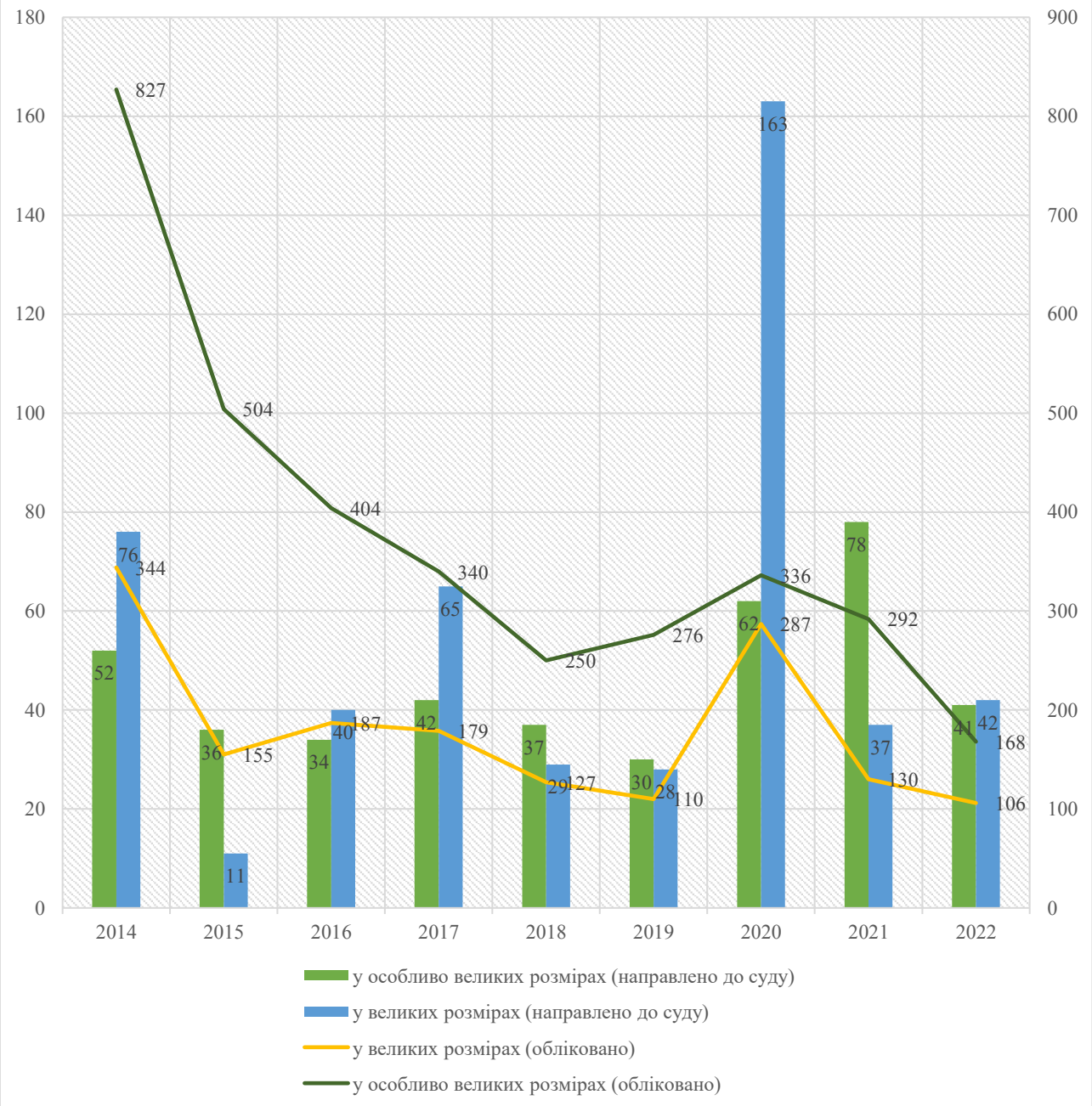

. Варто звернути увагу, що будівництво вже протягом довгого періоду часу залишається однією із найкриміналізованіших сфер економіки. До того ж це стосується як корупційної, економічної, так і загальнокримінальної злочинності. Як зазначає О. В. Дикий «значна кількість поодиноких злочинів

та системна злочинна діяльність утворили окремий вид злочинності у сфері обороту житлової нерухомості. Особливої уваги заслуговує тенденція щодо формування та збільшення кількості організованих груп та злочинних організацій, які діють у сфері незаконного обороту житлової нерухомості, що свідчить про перехід злочинності з площини простої групової в системну організовану форму. Такі якісні зміни відбуваються в процесі організації цілеспрямованої злочинної діяльності, яка полягає у систематичному вчиненні злочинних посягань на об'єкти житлової нерухомості для отримання у короткі строки надприбутків. Ще одним фактором такої організаційної зміни її структури є стійкі тенденції до розширення, тобто включення нових учасників, які мають спеціальні знання, займають посади у державних органах»[55].

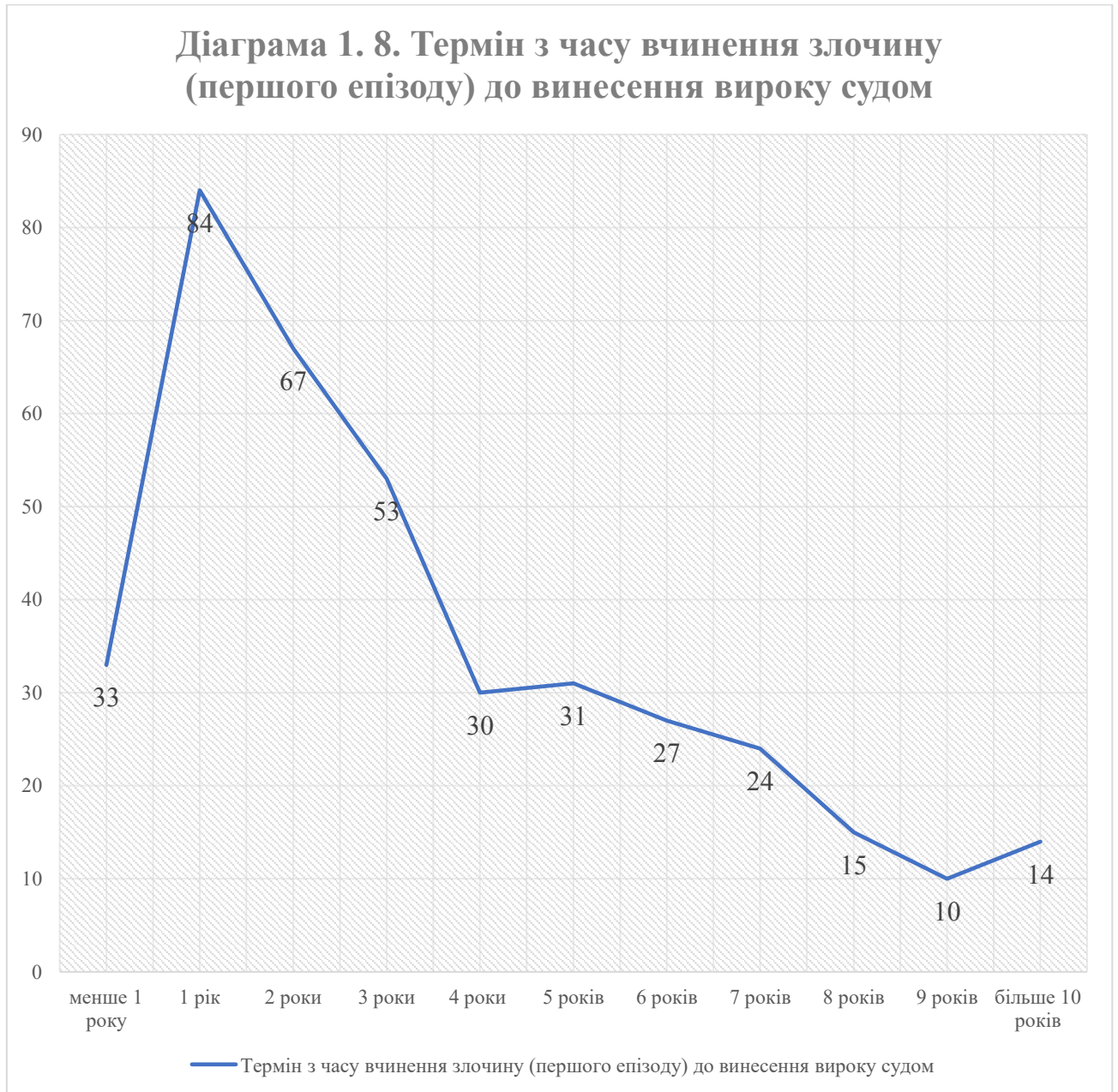
Для розуміння стану злочинів досліджуваного виду варто також звернути увагу на кількість злочинів, вчинених у великих та особливо великих розмірах. Це дасть змогу зрозуміти тенденції вчинення злочинів за 2014-2022 рр. не тільки на «побутовому» рівні, а й у більш значущих сферах суспільства, адже великим розміром станом на 2022 рік, є шкода що перевищує 310 тис. грн, відповідно особливо великий розмір – 744 тис. грн. Це обґрунтовується фактичною неможливістю вчинення злочинів у вказаних розмірах пересічними громадянами, а більш характерне для організованих форм злочинних угруповань. Окрема увага щодо форм співучасті та особистості осіб, що вчиняють злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, буде присвячена у наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

Діаграма 1.7. Динаміка злочинів за статтею 191 КК України у великих та особливо великих розмірах за 2014-2022 рр.

Зараз проаналізуємо звітність щодо кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду (стаття 191 КК України) у великих та особливо великих розмірах. Підбір саме таких даних не випадковий, він зокрема характеризує ефективність діяльності правоохоронних органів на етапі досудового розслідування. Для наочності на Діаграмі 1.7. містяться дані

про обліковані злочини та про ті, які були направлені до суду з обвинувальним актом.

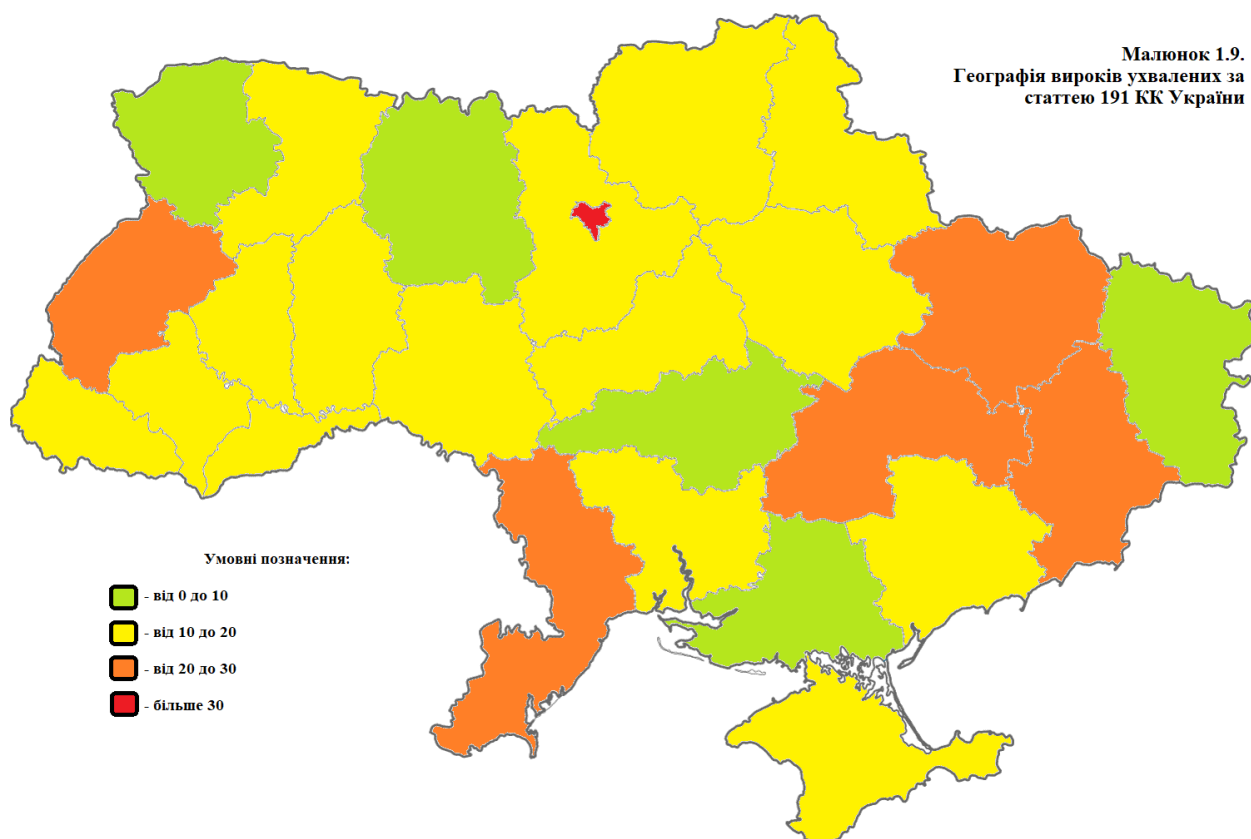

Варто звернути увагу, що на початку аналізованого періоду кількість облікованих кримінальних правопорушень значно перевищує відповідну кількість направлених до суду, і навпаки у 2020 році значення направлених до суду кримінальних справ є найбільшим за досліджуваний період, що може пояснюватися досить значним часом на досудове розслідування. На підставі

аналізу вказаних даних можна побачити певну хвилеподібність або «стрибки» ефективності щодо минулих років. Наприклад, у 2017 році в порівнянні із 2015, 2016 рр., також 2020 рік у порівнянні із 2018, 2019 рр. Вказана закономірність може бути свідченням терміну, протягом якого в середньому здійснюється розслідування злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а саме від 1 до 2 років. Також для підтвердження нашої гіпотези емпіричним шляхом наведемо результати вивчення 388 вироків в кримінальних справах, ухвалених за статтею 191 КК України.

Так, найпоширенішим є термін від часу вчинення злочину до винесення вироку судом - від 1 до 3 років, що підтверджує нашу гіпотезу, так як цей час включає також сам судовий розгляд кримінальної справи. Однак звертає увагу також на себе значна кількість кримінальних проваджень, у яких від часу вчинення самого злочину до винесення вироку проходить від 4 років і більше, що може підривати довіру до органів кримінальної юстиції загалом, а саме до судів, так як у більшості випадків досудове розслідування здійснюється у строк до 1 року, про що було зазначено.

Наступним показником, який варто проаналізувати, є географія злочинності. Однак у нашому дослідженні ми будемо використовувати за основу саме інформацію вибіркового дослідження вироків у справах, ухвалених за статтею 191 КК України, це дозволить відслідкувати територіальну поширеність злочинів досліджуваного виду, а також ефективність органів кримінальної юстиції. Як уже зазначалося, за основу взяті вирoki, ухвалені за статтею 191 КК України у період з 2010 по 2023 рр. Репрезентативність та валідність цієї вибірки підтверджуються співставленням відповідних даних із даним, що містяться в офіційній статистичній звітності Офісу Генерального прокурора України.

Очікувано, що найбільш криміналізованою виявилася столиця України, а саме місто Київ (35 вироків), що пов'язане із економічним потенціалом, та людськими ресурсами. За ним слідують Дніпропетровська область (27 вироків), Харківська область (25 вироків), Донецька область (23 вироки), Одеська область (22 вироки) та Львівська область (22 вироки). Географія злочинів досліджуваного виду має відмінні тенденції поширеності: так, загалом злочини проти власності, які в абсолютній більшості випадків відносяться до загальнокримінальних, географічно поширені із Південного Сходу, як найбільш криміналізованого регіону, на Захід, де кількість вчинених злочинів менша. При аналізі географії злочинів, передбачених статтею 191 КК України, також варто врахувати, що не весь регіон є однорідно криміналізованим. Так, за результатами наших досліджень абсолютна більшість кримінальних правопорушень вчиняється у містах – 72,7%, у селищах міського типу – 7,9%, а у селах – 21,3%. З врахуванням вказаної

інформації можна дійти висновку, що злочини, передбачені статтею 191 КК України, у абсолютній більшості випадків вчиняються у високоурбанізованих містах, серед яких саме міста-мільйонники. Примітно, що у Луганській області зареєстрована незначна кількість вироків, а саме 9, хоча у поширеності загальнокримінальних злочинів проти власності ситуація протилежна. На наш погляд, така закономірність потребує подальшого вивчення.

Отже, на підставі проведеного аналізу емпіричних даних можна дійти висновку, що злочини, передбачені статтею 191 КК України, мають сталу тенденцію до самовідтворення, незважаючи на зниження загального рівня злочинності в Україні та злочинів проти власності, злочини досліджуваного виду залишаються у значеннях, що відповідають всьому досліджуваному періоду. Також у структурі злочинів проти власності із 2020 року їх частка досить серйозно збільшилася і варіюється від 6% до 7 % залежно від конкретного року. Структура злочинів, передбачених статтею 191 КК України, фактично відтворює структуру економіки України за сферами, а найбільш криміналізованими залишаються сектор будівництва, оптова і роздрібна торгівля, фінансова і страхова діяльність, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська доставка. При аналізі географії можна дійти висновку, що найбільш криміналізованими є високоурбанізовані міста, що пов'язано із накопиченим у них капіталом та структурою злочинів, передбачених статтею 191 КК України. Зазначене дає підґрунтя для подальшого вивчення, так би мовити, внутрішньої сторони вказаних злочинів, а саме аналізу осіб, які їх вчинили, мотивації та мотивування.

2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем через призму статистичного аналізу кількісних та якісних показників є відносно сталими. До того ж на їх рівень фактично не вплинули об'єктивні чинники, наприклад, епідемія коронавірусу та повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України. Факторів такої сталості є декілька, мова про них піде у наступних підрозділах нашого дослідження. Однак для всебічного розуміння стану злочинності необхідним є дослідження особистісних характеристик осіб, що вчиняють злочини досліджуваного виду, що в симбіозі із кількісними та якісними показниками дозволить зрозуміти та обґрунтувати фактори об'єктивної реальності, що детермінують це суспільно небезпечне явище.

Першочергово варто визначитися із категоріальним апаратом, так як його точність є визначальною для отримання науково-обґрунтованих висновків. У вітчизняній кримінології відсутня єдина категорія, що використовується для визначення людини, що вчинила злочин, наприклад, «особа злочинця», «особа, що вчинила злочин», «особистість злочинця», «особистість особи, що вчинила злочин» тощо. Тому у такій павутині категорій необхідним є обрання робочої категорії саме для цілей нашого дослідження. Цікаво, що, залежно від соціально-історичних умов та рівня розвитку науки, по-різному ставилося і вирішувалося питання: що таке особа злочинця, чи є вона взагалі, яка її роль у вчиненні злочину, як впливати на неї, щоб попереджувати майбутні порушення норм кримінального закону. Безумовно, наше дослідження не направлене на вирішення цієї фундаментальної проблеми, однак від точності розуміння вказаної категорії залежить якість та об'єктивність всього дослідження.

У науковій літературі існує досить велика кількість наукових робіт, присвячених дослідженню феномену «особи злочинця» [49;66;77;14;192;96;99;68;59;139;67;25;71;181]. Першочергово варто звернути увагу на відмінності у фундаментальних категоріях, а саме «особа злочинця» [102, с. 92–103; 99, с. 61–76; 52, с. 42–53] та «особистість злочинця» [72, с. 103; 67, с. 55–56].

«Особа злочинця» є складною категорією, що «утворюється поєднанням загальносоціологічного поняття «особа» і юридичного – «злочинець». При вживанні поняття «особистість злочинця» слід мати на увазі саме «соціальне обличчя» людини, яка скоїла злочин. Не можна ототожнювати поняття «особа злочинця» і «злочинна особа», оскільки перше не існує поза вчиненим злочином і властивостями суб'єкта злочину» [95, с.78]. Ю.Ф. Іванов визначає, що «особа злочинця – це сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку» [70, с.85]. О.М. Джужа під особою злочинця розглядає сукупність соціально значимих властивостей, ознак, зв'язків і стосунків, які характеризують людину, що винна в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [102, с. 94].

Варто погодитися з твердженням А.П. Закалюка, який стверджує, що «паралельне використання цих двох термінів під час визначення об'єкта дослідження спричинене тим, що в українській мові термін «особа» має наступні два значення. У першому значенні ним називають особу як діяльнісну самодостатню людину, суб'єкта суспільної активності та діяльності, учасника цих процесів та суспільних утворень. У другому значенні цей термін використовується для виділення у людини тієї змістовної якості, яка у соціальному відношенні становить її власну ідентичність (власне Я), відрізняє від інших людей та осіб і визначає її ставлення до суспільства, його

відносин, норм, що регулюють суспільну життєдіяльність, тобто соціальну якість особи. Науковець зазначає, що така етимологія терміна «особа» часто викликає непорозуміння, зокрема при спеціальному науковому використанні, коли потрібно відділити особу від її соціальної якості». Варто звернути увагу, що за таких умов в українській науковій літературі останніх десятиліть, у тому числі з кримінології, поряд з терміном «особа» вживається термін «особистість» для визначення соціальної складової особи. Тому погоджуємося із А.П. Закалюком, що при кримінологічному визначенні винного у вчиненні злочину треба уживати термін «особистість» [66, с. 234].

Вчений розкриває поняття «особистість злочинця» як сукупність соціально-типових ознак, які сформувалися у процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину» [65, с.238].

Однак ця позиція не є в науці єдиною, також існує точка зору, що полягає у запереченні існування такого феномену. Як стверджують дослідники, особистість злочинця не володіє специфічними якостями, які притаманні тільки особам, що засуджені за вчинення злочинів, окрім формального – вступу в силу обвинувального вироку суду. Тобто немає якісної різниці між особистістю злочинця та особистістю не злочинця, а негативні якості осіб, які порушили кримінальний закон, притаманні багатьом респектабельним громадянам, які «поважають кримінальний кодекс». Тому не існує соціальних, психологічних та інших ознак, які однозначно атестують особистість злочинця. Вчені зазначають, що «особа злочинця не відрізняється від пересічного громадянина, тобто поняття особи злочинця в дійсності не існує, і наводять на користь цієї точки зору такі аргументи: кримінальний закон залежить від волі законодавця; історія кримінології не виявила жодної якості злочинця, що відрізняла б його від законослухняного громадянина; існує

думка, що майже кожна особа впродовж свого життя вчиняє хоча б один злочин; агресія, гарячкуватість, егоцентричність та інші якості можуть бути притаманні всім особам» [185, с. 126]. До таких ознак можна віднести і корисливість.

Протилежної думки дотримуються науковці, які стверджують, що особи, які вчинили злочини, відрізняються від правослухняних громадян наявністю у них антисуспільної спрямованості (установки). Так, А.Б. Сахаров вважав, що є всі підстави виділяти таку особистість, яка якісно відрізняється від інших громадян, антисуспільну особистість. Без цього вчення про особистість злочинця не має сенсу [156, с. 111]. Тобто особистість злочинця становить собою систему соціальних та психічних якостей, які утворюють її суспільну небезпеку, що, у свою чергу, детермінує вчинення злочину. Суспільна небезпека особистості злочинця відрізняє його від особистості не злочинця. Характер та ступінь особистісної суспільної небезпеки співвідносні характеру та ступеню суспільної небезпеки вчиненого особою злочину, попереднім судимостям, елементам випадковості або, навпаки, злісності вчиненого.

Ми розділяємо точку зору дослідників щодо існування феномену особистості злочинця. У цьому контексті варто погодитися з А.Ф. Зелінським, що «не можна відмовитися від поняття особистість злочинця, так як вона реально існує. Це професійні крадії, рекетири, терористи і т.д.». Також науковець пропонує розрізняти поняття «особистості злочинця» і поняття «особи, що вчинила злочин». Учений вважав, що особистість людини формується в процесі діяльності. І тому особистість злочинця – це особистість людини, яка вчинила не окреме правопорушення, а систему злочинних дій, інакше кажучи, злочинну діяльність. До того ж «злочинна діяльність – це система передбачених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних з ними інших докримінальних та післякримінальних дій, які психологічно детерміновані загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом шляхом постановки та досягнення окремих, проміжних цілей. Як зазначає

вчений, злочинна діяльність здійснюється не ізольовано від інших легальних видів діяльності. Але в деяких випадках злочинна діяльність ніби вплітається в трудову, а саме в управлінську діяльність» [67, с. 96].

Вказане твердження автора є доцільним саме при дослідженні особистості осіб, що вчинили злочини, передбаченні статтею 191 КК України. Адже суб'єктами таких злочинів здебільшого виступають працівники приватних та державних підприємств, установ та організації або ж державних органів, зокрема органів місцевого самоврядування. Феномен особистості особи, що вчинила злочин, не з'являється в один момент, наприклад, під час вчинення злочину або ж після вироку суду. Вказані ознаки та особистісні характеристики формуються поступово в процесі соціалізації та формуванні певних установок. Як стверджує науковець - «такі властивості накопичуються тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, обумовлюють криміногенну мотивацію і в певний момент реалізуються у вчиненні злочину» [65, с. 238]. Таким чином, «особистість злочинця» – це певною мірою ідеальна модель, абстракція, створена на підставі дослідження суб'єктів злочинів, метою якої є виявлення таких негативних особливостей індивідуумів, за якими з великою долею ймовірності можна в майбутньому передбачити злочинну поведінку інших осіб або повторне вчинення злочину тими, хто мав попередній кримінальний досвід» [97, с. 63].

Із сказаного випливає, що особистість злочинця формується в процесі злочинної діяльності. Злочинна діяльність знаходить своє вираження у правових формах повторності, сукупності, рецидиві злочинів, а також у скоєнні діяння, яке розглядається як один злочин, але складається з декількох дій (продовжуваний, триваючий, складний злочин тощо). Навмисний злочин, якщо він програмується й учиняється за допомогою раніше намічених дій, є злочинною діяльністю. На думку А.Ф. Зелінського, особистість злочинця – це

сукупність психологічних та моральних характеристик, тією чи іншою мірою типово притаманних людям, що винні в злочинній діяльності певного типу [67, с. 24]. Щодо особистості інших правопорушників, то їх можна назвати «особами, які скоїли злочини», бо їм не притаманні статистично достовірні особистісні особливості. Варто погодитися з думкою вченого, що не існує злочинної особистості взагалі. Можна лише говорити про особистість злочинця певного типу – корисливого, агресивного, «білокомірцевого», анархічного.

Ми погоджуємося, що особистість злочинця існує (у контексті зазначеному вище) і формується в процесі предметної діяльності – вчинення злочинів певного виду. У роботі особистість особи розглядається через призму діяльнісного підходу з диференціацією особистість особи, що вчинила злочин (одиничні злочини) та особистість злочинця (злочинна діяльність). Так, В. Бурлаков і М. Кропачов вважають, що «злочин є об'єктивним, реальним показником криміногенності особистості, однак криміногенність, на відміну від суспільної небезпеки особистості злочинця, виникає не в момент вчинення злочину, а до нього і, проявившись у кримінально-каранному діянні, не зникає одразу. Дослідники вважають, що термін «криміногенна особистість» є набагато ширшим від терміну «особистість злочинця» і охоплює як передкримінальну, так і посткримінальну поведінку особи, що скоїла злочин, а застосування цього терміну може бути прийнятним в процесі здійснення запобіжної діяльності» [97, с. 62]. Вказана категорія видається тотожною категорії «особистість злочинця», адже у них обох особистісні якості та ознаки особи є детермінуючим щодо вчинення злочину. Юридичний аспект притягнення до відповідальності не може розцінюватися як основоположний, адже у такому разі не беруться до уваги латентні злочини або ж взагалі прогалини у законодавстві, що ускладнює притягнення до відповідальності. До того ж, спірним видається співставлення категорій «криміногенність» та «суспільна небезпека», так у випадку вчинення злочину, який в подальшому

декриміналізований, чи відбувається втрата «суспільної небезпечності особистості», чи набуває вона статусу кримінногенності. Відсутність відповідей на такі питання першочергово пов'язана з малодослідженістю цієї проблематики саме емпіричними дослідженнями, а не теоретичними, хоча, безумовно, напрацювання ведуться.

Щодо методологічної складової нашого аналізу, то варто звернути увагу на таке. Вивчення особистісних характеристик осіб, які вчиняють злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, було проведено на підставі дослідження вироків у кримінальних справах за статтею 191 КК України, що містяться у відкритому доступі на ЄДРСР, постановлені в період з 2010 року по 2023 рік. Загалом було опрацьовано 388 вироків у кримінальних справах, за якими засуджено 534 особи, так як у 16% випадків злочини вчинялися у співучасті. Вказані процесуальні рішення містяться на офіційному сайті Єдиного державного реєстру судових рішень. Аналіз проводився методом вибіркового дослідження емпіричного матеріалу, так як кількість ухвалених вироків за вказаний період є достатньо великою і на момент проведеного аналізу становить 9789.

Як уже зазначалося, з метою проведення репрезентативного та валідного дослідження було обрано 388 вироків, що становить 4% від загальної кількості. Відбір вироків здійснювався таким методом: при формуванні пошукового запиту обиралася кожна адміністративно-територіальна одиниця України, а при відображенні результатів обирався кожен десятий вирок від 2023 до 2010 року. Таким чином зберігалася пропорція 4% від загальної кількості вироків загалом, та 4% вироків в межах певної адміністративно-територіальної одиниці, що дозволило забезпечити хронологічну послідовність та об'єктивність отриманих результатів.

Також для характеристики осіб, які вчиняють злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання

службовим становищем, були опрацьовані масиви статистичної звітності Офісу Генерального прокурора «Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» за період 2014-2022 рр. Об'єктивність отриманих результатів перевірялася перехресним аналізом результатів опрацювання вироків у кримінальних справах та статистичною звітністю. Також для отримання експертної думки та формування обґрунтованих наукових висновків було опитано 60 співробітників правоохоронних органів різних ланок, які безпосередньо займалися розслідуванням злочинів, передбачених статтею 191 КК України, шляхом інтерв'ювання з відкритими запитаннями на тему «Особистісні властивості осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтею 191 КК України».

Перейдемо безпосередньо до характеристики особистісних властивостей осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтею 191 КК України. Однак спершу необхідно розглянути теоретичне підґрунтя саме структури особистості осіб, що вчиняють злочини. Це дозволить структуровано провести аналіз та визначити певні специфічні особливості та притаманні риси саме особам, що вчиняють злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Такий аналіз є найбільш важливим для нашого дослідження, оскільки дозволяє розглядати злочинця як члена суспільства, певної суспільної групи. У кримінології таку сукупність елементів, що характеризують її особистість, прийнято називати «структурою особистості». Так, О.Б. Сахаров виділяє чотири елементи в структурі особистості злочинця: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові та морально-психологічні [157]. Варто зазначити, що ця структура будується на узагальненні офіційних статистичних даних, які характеризують засуджених осіб, а також на підставі вибіркового кримінологічних досліджень [97, с. 92-93].

Психолог і філософ С.Л. Рубінштейн, як особистісні властивості зі всього різноманіття властивостей людини, зазвичай виділяє ті, які обумовлюють

суспільно значиму поведінку або діяльність людини. Основне місце в них займають система мотивів і завдань, які ставить собі людина, властивості її характеру, що зумовлюють вчинки людей (ті їхні дії, які реалізують або виражають відносини людини до інших людей) і здібності людини, тобто властивості, що роблять її придатним до історично сформованих форм суспільно корисної діяльності. Тобто в структурі особистості людині вчений виділяє:

1. Спрямованість – проявляється в потребах, інтересах, ідеалах, переконаннях, домінуючих мотивах діяльності та поведінки.
2. Знання, вміння і навички – набуваються в процесі життя і пізнавальної діяльності людини.
3. Індивідуальні-типологічні особливості – виражаються в рисах характеру, темпераменті, здібностях [152, с. 116-137].

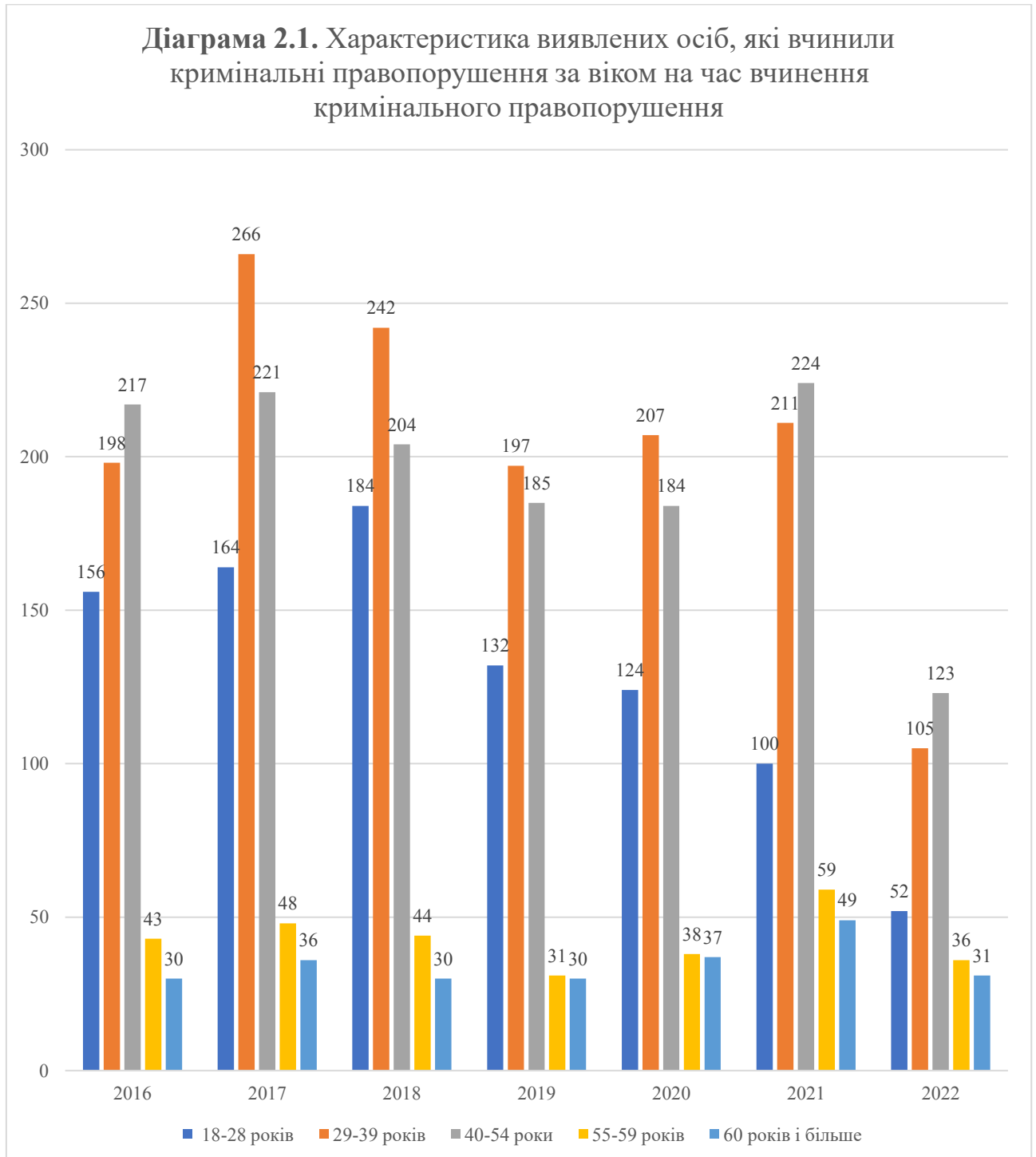
До того ж особливу увагу варто звернути на єдність особистості. Вчений стверджує, що неправильна як точка зору, для якої єдність особистості виражається в аморфній цілісності, що перетворює її психічний вигляд у туманність, так і протилежна їй, яка бачить в особистості лише окремі риси і, втративши внутрішню єдність психічного образу особистості, марно шукає кореляцій між зовнішніми проявами цих рис. Не можна ні розривати єдність особистості, ні зводити її до простої однорідності. Реальна єдність психічного образу особистості різноманітна і суперечлива. Але завжди знаходиться врешті-решт така стрижнева для цієї особистості позиція, з якою всі властиві їй суперечності зникають в єдності [152]. У нашій роботі ми спробуємо поєднати характеристику структури особистості особи, що вчиняє злочини на основі поєднання специфічних рис конкретних елементів, а саме соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-рольових та морально-психологічних, а також визначити спрямованість на основі емпіричного матеріалу. Це дозволить поглянути на особистість особи, що вчиняє злочини, не як на статичний зліпок, а як на динамічну структуру, яка змінюється та

підлаштовується, зокрема під тиском факторів зовнішнього середовища, соціальних ідеалів тощо.

Незважаючи на таку дискусію щодо елементів структури особистості злочинця, значна частина кримінологів схильна вважати, що домінантним елементом структури особи злочинця є соціально-демографічні ознаки. На думку В.С. Батиргареєвої, до них належать стать, вік, освіта, сімейний стан, склад сім'ї, спеціальність, професія і професійний стаж, досвід, національність тощо [23, с. 73]. Першочергово проаналізуємо осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтею 191 КК України, залежно від статті. Так, на підставі зібраної емпіричної бази можна стверджувати, що у 64% випадків, злочини досліджуваного виду вчиняються чоловіками, а у 36% відповідно – жінками. Цікаво, що така пропорція не зберігається у випадку вчинення злочинів групами осіб, кількість осіб жіночої статті збільшується до 44% (із 77 випадків вчинення злочинів у групах). Однак при аналізі сфери діяльності з поділом на державний та приватний сектори, пропорція зберігається: так, у 35,9% випадків злочини вчиняються жінками. Значна кількість злочинів, що вчиняється жінками, пояснюється самою сферою суспільної діяльності та об'єктивною стороною, що фактично не пов'язана із особливостями фізіологічної будови тіла особи, тому що злочини досліджуваного виду не потребують особливих фізичних зусиль, а вчиняються в «кабінетах». До того ж з демократичними перетвореннями українського суспільства значно спростився доступ до відповідних посад жінкам, а фактори, які впливають на детермінацію злочинів досліджуваного виду, є тотожними як для чоловіків, так і для жінок, адже фундаментальним мотивом є саме корисливий.

Характерною особливістю злочинів досліджуваного виду є те, що вони в абсолютній більшості випадків вчиняються громадянами України і лише у 1,8% випадків громадянами інших держав, що пов'язано із нормативними вимогами до працевлаштування на підприємствах, установах та організаціях

приватного та державного сектору, а також соціальними стереотипами довіри при прийомі на роботу.

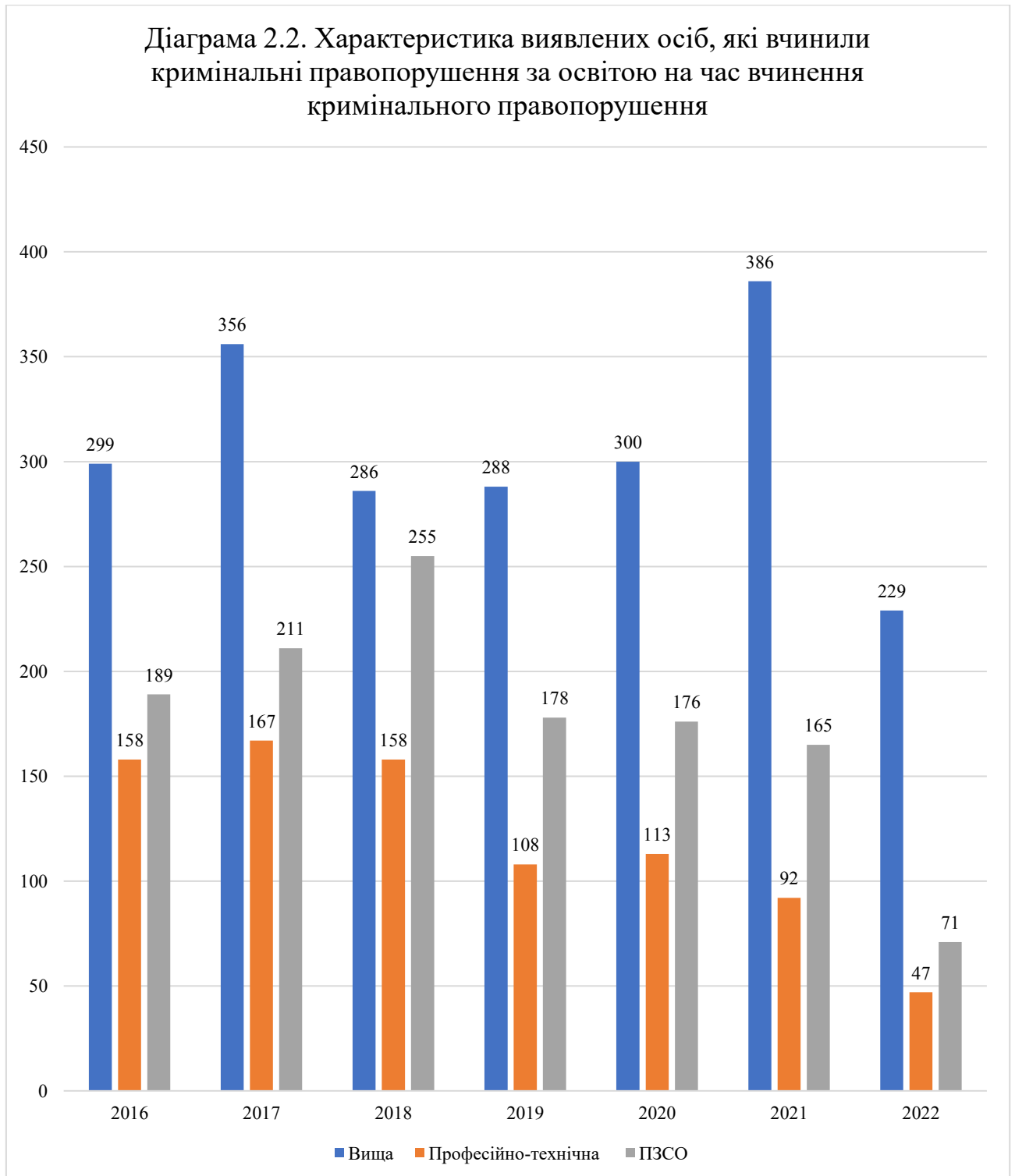
Щодо вікової взаємозалежності, то вона має певні специфічні особливості. Варто зазначити, що у більшості кримінологічних робіт опис цієї

характеристики відбувається в статистиці, наприклад, за певний рік. У нашому дослідженні буде використаний аналіз динаміки для відображення саме зміни цієї структури. Безумовно, ми не прогнозуємо значних коливань, однак навіть незначні відхилення є індикаторами як зміни досліджуваної сфери, так і появи або зникнення конкретних детермінант злочинів, передбачених статтею 191 КК України. Емпіричною основою є статистична звітність Офісу Генерального прокурора за період з 2016 по 2022 роки.

Так, на Діаграмі 2.1. відображено загальні тенденції зміни вікового складу осіб, що вчинили злочини з 2016 року. Характерною є тенденція збільшення середнього віку у пропорції до загальної кількості осіб, що вчинили злочини, передбаченні статтею 191 КК України. Особливо показовим є саме 2021 рік, у якому значення «40-54 роки» перевищує всі інші показники, що не відбувалося за весь досліджений період, а також значення «55-59 років» та «60 і більше років» є найбільшими за весь період часу. Хоча у 2022 році загальна кількість осіб збільшилася, все ж в пропорційному значенні вона зберігає тенденцію попереднього періоду. Така закономірність визначає певне «старіння» злочинності, що першочергово пов'язане із набуттям певного професійного досвіду, що необхідний як для обіймання певної посади, так і для отримання знань, що уможливлюють вчинення злочинів досліджуваного виду. Так, у кожному році значення «18-28 років» є одним із найменших, більше того, злочини, передбаченні статтею 191 КК України, вчиняються особами старшими 22-23 років, що пов'язане із здобуттям вищої освіти та набуттям певних професійних компетентностей, однак підтвердити вказану гіпотезу за допомогою аналізованої статистичної звітності не є можливим. Вказана теза підтверджується власними спостереженнями та аналізом вироків у кримінальних справах.

Для дослідження освітнього рівня осіб, що вчиняють злочини досліджуваного виду, проаналізуємо як статистичну звітність, так і інформацію, отриману на підставі аналізу вироків у кримінальних справах.

Для опису статистичної звітності використаємо ту саму методику, а саме – порівняння в динаміці. Так, на Діаграмі 2.2. можна відстежити, що у більшість осіб, які вчиняють злочини досліджуваного виду, мають вищу або професійно-технічну освіту.

Звернемо увагу на 2021 рік, адже при логічній оцінці діаграм 2.1. та 2.2. є певна відповідність між збільшенням кількості осіб, що мають вищу освіту, та збільшенням віку самих злочинців. Таку залежність варто додатково дослідити саме в межах детермінації злочинів досліджуваного виду загалом. Схожі пропорції зберігаються і в вироків у кримінальних справах, так у 53% випадках особи мали вищу освіту, 31 – професійно-технічну освіту, 16% – повну загальну середню освіту (ПСЗО). Примітно, що при поділі на державний та приватний сектор економіки, вказана пропорція дещо змінюється, так кількість осіб, що мають вищу освіту і вчиняють злочини досліджуваного виду, становить - 40%, а у державному фактично зберігається та коливається на рівні 56%, що першочергово пов'язано із нормативними вимогами для обіймання певної посади.

Наступним елементом структури особистості є особистісно-рольові ознаки, що характеризують індивіда у системі існуючих соціальних інститутів. Це проявляється у належності особи до певної соціальної групи, взаємодії з іншими індивідами в різних сферах життя соціуму, тобто особистісно-рольові властивості характеризують побутові, сімейні, виробничі та загальні зв'язки суб'єкта. Базовим соціальним інститутом, де особа виконує свою «роль», є сім'я. Як прийнято вважати кримінологами, одним із факторів, що впливає на законослухняну поведінку або ж протизаконну, є наявність сім'ї та дітей (для окремих видів злочинів наявність сім'ї є певним каталізатором). Однак у контексті досліджуваного виду злочинів наявність сім'ї та дітей є саме стимулом до протизаконної поведінки, це обґрунтовується необхідністю її утримання. Сімейний стан осіб, що вчинили злочини, передбаченні статтею 191 КК України, характеризується наступним чином – у 62% особи одружені, 34% - неодружені, 4% - розлучені. Також на підставі аналізу вироків вдалося встановити, що у значній кількості випадків на утриманні у осіб перебували неповнолітні діти. Однак варто звернути увагу, що така тенденція є

актуальною для категорії осіб віком від 18 до 40 років, адже в подальшому діти перестають бути неповнолітніми, а тому і не підлягають врахуванню у вироків судів. Тобто наявність соціально-рольових функцій у поєднанні з високим інтелектуальним та освітнім рівнем, проте з недостатнім матеріальним забезпеченням створює ризик криміналізації особистості, тобто досягнення відповідних цілей без врахування способу.

Цікавим є дослідження В.В. Дернового, який зазначає, що «необхідність продовження вчинення корупційних дій пов'язане з необхідністю перебування в певному колі спілкування, у якому беруть участь особи з високим достатком і наділені певними владними повноваженнями. Для цих осіб важливо мати авторитет, який полягає, наприклад, у високій вартості автомобіля. Для окремих суб'єктів цих корупційних правопорушень важливо, щоб інші знали, що в нього є рахунки, відкриті в престижних юрисдикціях, наприклад, у Швейцарській Конфедерації, або що в них є нерухомість у країнах Європи, зокрема в місцях, де вона має надмірно високу вартість. Їхні діти неодмінно мають навчатися в престижних школах й університетах Європи, США, Канади, принаймні – у найпрестижніших школах м. Києва. Ця особа обов'язково має водія, охоронця, осіб, які забезпечують ведення домашнього господарства»[51, с.67].

Окрім вказаної соціальної ролі, вчинення злочинів, передбачених статтею 191 КК України, зумовлює існування в особи інших ролей, що пов'язані безпосередньо із трудовою функцією. Так, на підставі аналізу вироків встановлено, що абсолютна більшість осіб є працівниками, з них 35% державного сектору та 65% приватного.

Як уже зазначалося, злочини, передбаченні статтею 191 КК України, відносяться до злочинів проти власності водночас із іншими загальнокримінальними, наприклад, крадіжками, шахрайством тощо. Однак специфічною особливістю в контексті особистісних властивостей осіб, що їх вчиняють, є «соціально-позитивне сприйняття» їх соціумом. Вказане

відбувається внаслідок «прихованого» заволодіння майном не в значенні кримінально-правовому, а у більш широкому змісті цього виразу. Так, особи, що вчиняють злочини досліджуваного виду, як було зазначено, мають сім'ї та дітей, як правило, офіційно працюють та ведуть «звичний» спосіб життя, яке повністю влітається в парадигму цінностей суспільства. У абсолютній більшості випадків за місцем проживання характеризуються позитивно або посередньо – 93%, і відповідно 7% характеризують негативно. Також не було зафіксовано жодного випадку, щоб особи, які вчиняють злочини, передбаченні статтею 191 КК України, знаходилися на наркологічному або психіатричному обліку. Вказана залежність є кореляційною зі способом заволодіння відповідним майном, який передбачає умисні дії декількох порядків, що можуть включати планування, підробку документів, заволодіння майном та приховання наслідків його вчинення. Більш детально про способи вчинення злочинів досліджуваного виду буде описано у наступному підрозділі дисертації, так як його вибір пов'язаний із детермінацією конкретної поведінки особи.

Наступним елементом структури, що характеризує особистість, є її морально-психологічні властивості, тобто погляди, переконання, установки та ціннісні орієнтації; особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей, а також ступінь емоційного збудження, сила і темп реагування на різні зовнішні подразники, ситуації тощо. Безумовно, морально-психологічні ознаки осіб, що вчиняють злочини у вигляді привласнення, розтрата майна з використанням службового становища, є складним і багатограним феноменом, який залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, складність якого обумовлена не тільки кримінологічним інструментарієм, а й об'єктивними факторами, до яких варто віднести обмежену можливість проведення інтерв'ювання осіб, засуджених за злочини досліджуваного виду. У зв'язку із цим опис вказаної характеристики базується першочергово на надбаннях науковців.

Як зазначає Г. М. Чернишова, «складність створення узагальнюючого уявлення про особу, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, полягає у різноплановості самих діянь цього класу, які обумовлюють і особливості суб'єктів різних груп кримінальних правопорушень»[182]. Все ж при дослідженні відстоюємо позицію, що механізм індивідуальної поведінки за формою має однакові психологічні елементи, процеси та стани, як при правомірній так і злочинній поведінці, а відмінністю є способи вчинення відповідних дій. Виходячи із аналізу суб'єктивної сторони злочинів, передбачених статтею 191 КК України, можна дійти висновку, що вони вчиняються у формі прямого умислу. Тобто вони бувають, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

У цьому контексті варто погодитися із позицією вчених, що «усвідомлення небезпечного характеру діяння містить у собі не тільки розуміння фактичної сторони того, що вчиняється, а й всіх обставин, що характеризують об'єктивні ознаки складу злочину, зокрема значущості об'єкта і предмета посягання, характеру діяння, місця, часу, способу його вчинення та інших обставин, а й розуміння соціального значення діяння, його соціальної шкідливості» [87, с. 171].

Таким чином, як зазначає К.Г. Биков: «Усвідомлення небезпечного характеру корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням чужим майном або іншими предметами, охоплює усвідомлення винною особою конкретного об'єкту суспільно небезпечного посягання (відносин власності, громадської безпеки, здоров'я населення, порядку несення військової служби тощо), а також тієї обставини, що вчиняючи заволодіння відповідними предметами службова особа (суб'єкт злочину) порушує правовідносини, що забезпечують нормальну, тобто таку, зміст, характер, межі та порядок здійснення якої визначені законодавством, діяльність

державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, інших юридичних осіб як публічного, так і приватного права. Таке усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) включає й свідоме сприйняття винною особою ознак предмету відповідного злочину, що ним вчиняється»[27, с.167].

Також, автор зазначає, що «передбачення суспільно небезпечних наслідків свого діяння означає, що у свідомості винної особи склалося певне уявлення про можливі або неминучі наслідки заволодіння нею чужим майном або іншими предметами» [27, с.167]. Також вчені-криміналісти наголошують, що «в цьому контексті до нього входить не тільки усвідомлення фактично вчиненого особою діяння, але й передбачення настання суспільно небезпечних наслідків: винна особа передбачає спричинення майнової шкоди власнику або володільцю цього майна; передбачає спричинення матеріальної шкоди в певному розмірі» [91, с. 204].

При дослідженні корупційних злочинів топ-чиновників В.В. Дерновий звертає увагу на мотивацію корупційної поведінки – «вона є полімотивованою, зокрема породженою двома провідними мотивами: ігрові мотиви в корупційній поведінці переплітаються з корисливими й починають детермінувати один одного. Наявність саме цих двох основ мотивації, взаємне їх посилення пояснює як поширеність корупції, так і те, що відповідна поведінка реалізується протягом років, стаючи способом життя»[51, с.67].

Як зазначає вчений, «марнославство й зарозумілість суб'єктів кримінальних правопорушень часто стають у нагоді слідчому під час розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії: допитуючи оточення одного з народних депутатів, який організував схему заволодіння коштами державного підприємства, унаслідок чого отримав кошти на рахунок у швейцарському банку, від його колег було отримано інформацію про те, що він неодноразово вихвалявся тим, що має рахунки у швейцарському банку, наявність яких він категорично заперечував під час слідства. Свідки з кола

його спілкування не володіли інформацією безпосередньо про кримінальне правопорушення, яке він вчинив, однак такі їхні показання стали належними доказами, які непрямо підтверджували наявність обставин, що мають значення для кримінального провадження. Такі особи часто публічно позиціонують себе як меценати, вони сприяють волонтерській діяльності, допомагають армії, цих осіб можуть публічно підтримувати різноманітні громадські організації, оскільки вони колись надали матеріальну допомогу, що може не становити й 1 % від коштів, які вони отримали злочинним шляхом»[51, с.67].

Загалом аналіз наукової літератури дозволяє дійти проміжного висновку, що мотивом для привласнення, розтрата майна з використанням службового становища є бажання збагатитися, покращити своє матеріальне становище або задовольнити свої потреби та інтереси. Однак можуть бути й інші мотиви, такі як страх перед втратою службового становища, бажання помститися за образу або невдоволення роботою, прагнення до самореалізації або соціального визнання тощо. Особистісними рисами, які сприяють скоєнню привласнення, розтрата майна з використанням службового становища, можуть бути: егоїзм, жадливість, хитромудрість, цинізм, безвідповідальність, агресивність, амбітність, недостатня самокритичність та самоконтроль. Серед соціальних факторів, які впливають на морально-психологічні ознаки осіб, що вчиняють привласнення, розтрату майна з використанням службового становища, можна виділити: сімейне виховання, освіту, професійну діяльність, соціальний статус, групову ідентичність, соціальну адаптацію, соціальний тиск, соціальну норму, соціальну відповідальність. Соціальне оточення може як сприяти, так і стримувати схильність до корупційних злочинів, про що зазначалося при аналізі соціально-рольових ознак.

Що стосується ставлення особи до вчиненого злочину, то за результатами аналізу вироків у кримінальних справах можна дійти наступних висновків: у 73% випадків особи визнавали вину, у 5% - частково, у 22% - повністю не визнавали вину. Однак варто погодитися з О.В. Диким, що визнання вини у

абсолютній більшості випадків пов'язане не із реальною критичною оцінкою своїх дій, а бажання зменшити міру покарання, передбаченого відповідною санкцією статті[55]. У зв'язку із цим варто зазначити, що у 47% випадків особам призначали покарання у вигляді штрафу, у 1% - виправні роботи, у 28% - обмеження волі, у 41% - позбавлення волі на певний строк, а у 61% випадків у якості додаткового покарання було призначено позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. До того ж у 46% випадків до засуджених застосовувалася звільнення від відбуття покарання з випробуванням (стаття 75 КК України). У зв'язку із достатньо високим освітнім рівнем та можливістю отримати висококваліфіковану правову допомогу значна частина осіб повністю визнавала свою вину. Для підтвердження вказаної гіпотези варто зазначити, що лише у половині випадків визнання своєї вини особи добровільно відшкодовували шкоду завдану злочином. До того ж відшкодування шкоди у 30% випадків здійснювалося до винесення вироку судом, у 45% - вже після.

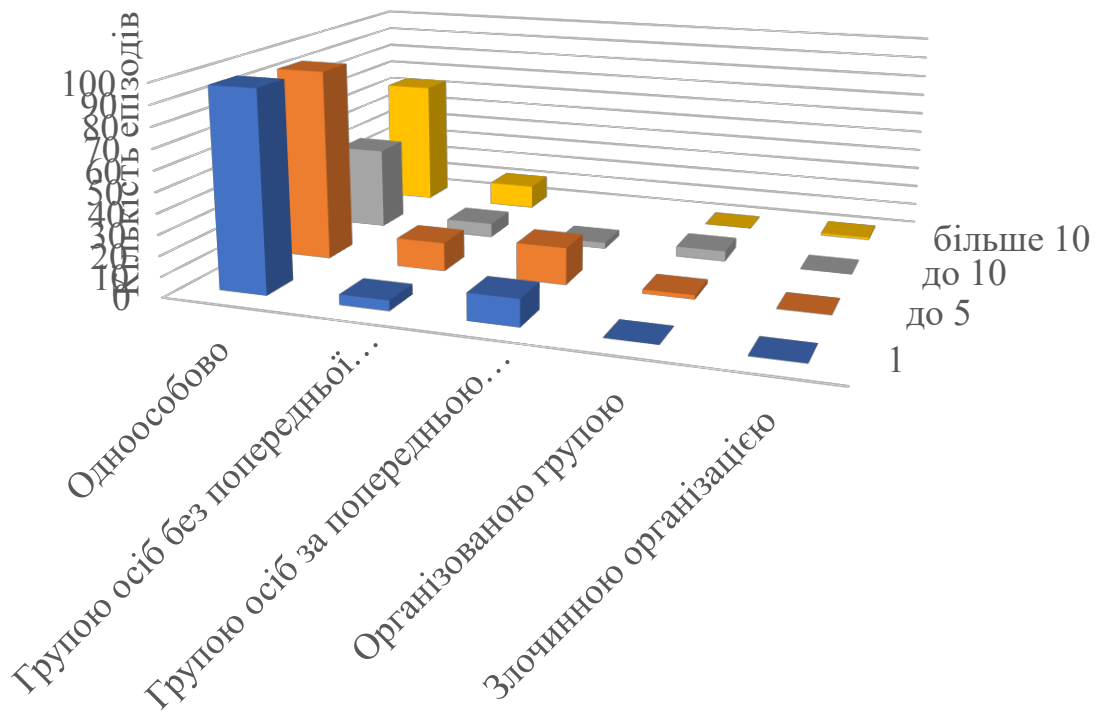
Наступними елементом структури, що характеризує особистість злочинця, обрано кримінально-правові ознаки. Так, на підставі проведеного дослідження вироків у кримінальних справах було встановлено, що з-поміж усіх випадків вчинення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем найчастіше вчиняються нетяжкі злочини: їх частка становить (78%), частка тяжких злочинів становить 43%, а особливо тяжких – 13%. Варто звернути увагу, що відсоткові значення є об'єктивними, оскільки в межах одного вироку засуджувалося декілька осіб. Незважаючи на це, злочини досліджуваного виду здебільшого вчиняються одноосібно, без співучасті. Так, частка вироків, у яких зафіксовано вчинення злочинів у співучасті, становить 18%, а їх структура виглядає таким чином: у 3% - вчинення групою осіб, без попередньої змови; 13% - групою осіб, за попередньої змови, 2% - організованою групою; 1% - злочинною організацією. Також цікавим є склад

відповідних форм співучасті в контексті кількості співучасників: 54% - двоє, 34,9% - троє, 6,3% - четверо, 4,8% - п'ятеро і більше. Як уже було зазначено, частина злочинів досліджуваного виду відноситься до корупційної злочинності, однак також варто звернути увагу, що вони також супроводжуються корупційними зв'язками. У цьому контексті варто погодитися із Л.І. Аркушею, що «в системі організованої злочинності, що супроводжується корупційними зв'язками важливу роль дослідженню необхідно віднести саме корупційним зв'язкам як елементу цього складного феномену» [17, с. 16]. Під корумпованими зв'язками, Л.І. Аркуша пропонує розуміти «взаємовигідні відносини між окремими особами або організованими злочинними формуваннями і особами, що володіють владними, управлінськими і розпорядницькими повноваженнями в державній, підприємницькій і суспільній сферах, які спрямовані на використання службового статусу чи суспільного впливу останніх шляхом здійснення протиправних дій, і засновані для одержання різного роду благ, послуг, пільг і інших переваг. Можна зробити висновок, що поки існує корупція, збережеться і організована злочинність, також як і наявність організованої злочинності обумовлює наявність і формування корумпованих зв'язків через те, що існує взаємозалежність виникнення та існування даних явищ» [17, с. 16].

З метою продовження вектору нашого дослідження варто проаналізувати форми співучасті при вчиненні злочинів досліджуваного виду з поділом на державний та приватний сектори. Так, з 131 випадків вчинення злочинів у державному секторі у 96 вироках зафіксовано вчинення злочинів одноосібно, за співучастю – 35 (27%); відповідно у приватному секторі із 244 вироків у 213 випадках злочини вчинялися одноосібно, у 31 випадку у співучасті (13%). Тобто простежується певна залежність між сферою вчиненого злочину та наявністю/відсутністю форм співучасті. Вказане є закономірним адже корелюється із способами вчинення злочинів. Так, у державному секторі, як правило, злочинам, передбаченим статтею 191 КК України, передують

предикатні злочини, що спрощують вчинення основного (більш детально це буде описано в наступному підрозділі).

Діаграма 2.3. Кількість епізодів вчинення злочинів передбачених статтею 191 КК України залежно від форм співучасті

	Одноособово	Групою осіб без попередньої змови	Групою осіб за попередньою змовою	Організованою групою	Злочинною організацією
1	97	5	13	0	0
до 5	94	14	18	2	0
до 10	41	7	3	5	0
більше 10	64	12		0	1

Також варто звернути увагу на кількість епізодів у злочинній діяльності та залежність від форм співучасті. Так, при вчиненні злочину, передбаченого статтею 191 КК України, одноосібно у більшості випадків було зафіксовано вчинення або одного, або від 2 до 5 злочинів. Окрема частина осіб вчиняла

більше 10 епізодів. У цьому контексті варто вести мову про певну криміногенну установку, тобто значну кількість однотипних кримінально караних актів поведінки, об'єднаних певною життєвою установкою. Досить зрозумілою є також тенденція, пов'язана із залежністю між більш складними формами співучасті та кількістю епізодів у злочинній діяльності, яка обумовлена головною їх ціллю – отримання надприбутків.

До того ж, у значній кількості випадків злочини були вчинені за попередньої підготовки (готування), також у абсолютній більшості випадках траплялося доведення злочинного умислу до кінця. Зазначене пояснюється об'єктивною стороною досліджуваного злочину, адже якщо мало місце готування до вчинення злочину, то умисел повинен бути направлений на настання певних подій – заволодіння майном, привласнення майна або грошей тощо. Так, негативних наслідків злочинний умисел був доведений до кінця у 90% випадків.

При кримінально-правовій характеристиці особистості злочинців також варто звернути увагу на обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. У статті 66 КК України визначено перелік обставин, які пом'якшують покарання, а в статті 67 цього ж Кодексу визначено обставини, які його обтяжують. На підставі даних, отриманих під час вивчення вироків, було встановлено, що у 91% випадків суд визнавав щире каяття та активне сприяння слідству як обставину, що пом'якшує покарання винного, у 48% випадків такими обставинами було визнано повне (в деяких випадках часткове) відшкодування шкоди потерпілому, ще у 3 випадках – вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, а у 1 випадку було вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність. Щодо обставин, які обтяжують покарання на відміну від інших злочинів проти власності, то вони не становлять певну статистичну закономірність, а тому не підлягають окремому аналізу.

Щодо механізму індивідуальної злочинної поведінки осіб при вчиненні злочинів, передбачених статтею 191 КК України, необхідно зазначити, що він базується на комбінації внутрішніх та зовнішніх факторів. Внутрішні фактори можуть включати особистісні якості особи, її моральні цінності, ставлення до закону та суспільства, а також потреби, мотивацію та психологічний стан. Ці фактори можуть бути сформовані роками через особистий досвід, виховання, соціальне оточення та інші впливи. Зовнішні фактори включають у себе ситуації, умови або обставини, які можуть спонукати особу до вчинення злочину. Це може бути економічний тиск, соціальна ізоляція, відсутність перспектив або можливостей, пригнічування від однолітків або колег, а також прямі спокуси або можливості для злочинної діяльності, які виникають у певних обставинах.

При вчиненні злочину, передбаченого статтею 191 КК України, злочинець може використовувати свої позиції, знання та ресурси для заволодіння майном або його розтрата. Така поведінка часто супроводжується раціоналізацією вчиненого, коли злочинець намагається виправдати свої дії для себе або для інших, переконуючи себе в тому, що вчиненні діяння є правильними, необхідними або не можуть бути покарані. Це може бути посилено бажанням зберегти свою репутацію, соціальний статус або інші важливі для особи ресурси.

Поглиблюючи деталі механізму індивідуальної злочинної поведінки в контексті статті 191 КК України, слід враховувати психологічні, соціальні та економічні процеси, які впливають на особу. Як правило, серед психологічних аспектів варто виокремити такі: самообман (особи можуть переконувати себе, що їхні дії тимчасові і вони «виправлять» ситуацію в майбутньому); дисонанс (особа може відчувати внутрішній конфлікт між своїми діями та особистісними цінностями, але знаходити способи виправдовувати свою поведінку перед собою); соціопатичні риси (у деяких осіб можуть бути

відсутні моральні гальма, що знижують емпатію до потерпілих або відчуття відповідальності).

Серед соціальних аспектів найбільший вплив здійснюється через груповий тиск (особа може знаходитися під впливом колег або друзів, які також залучені до незаконних дій або підтримують їх); соціальне оточення (якщо особа знаходиться в середовищі, де злочинна активність є нормою, це може стимулювати таку поведінку); відсутність чіткої системи контролю.

Безумовно, злочинна поведінка – це результат взаємодії цих факторів. Враховуючи це, підходи до протидії такій поведінці повинні бути багатограниними та комплексними, щоб адресувати як внутрішні, так і зовнішні фактори злочинності. До того ж варто звернути увагу, що корупція загалом, а також вчинення злочинів, передбачених статтею 191 КК України перейшли на рівень соціальною практики, а тому доцільним є їх дослідження з точки зору інституціоналізації злочинної поведінки.

Варто зазначити, що дослідження особистості злочинця є не тільки суто науковим завданням. При кваліфікації дій особи та обранні запобіжного заходу і самого покарання суди зобов'язані враховувати особистісні якості осіб, що вчиняють злочини, матеріальну забезпеченість, ставлення до вчиненого діяння та потерпілого, наявність обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання. У зв'язку з цим необхідним є відображення практики застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та окремих видів покарань до осіб, що вчинили злочини, передбачені статтею 191 КК України. Так, при вивченні вироків за злочини, як правило, суди призначають покарання, не пов'язані з позбавленням волі (у 87% випадків). Така ж тенденція зберігається і при обранні запобіжного заходу: у 93% до підозрюваних не застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Варто звернути увагу, що вивчення особистісних якостей осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтею 191 КК України, не є самоціллю нашої роботи. Основним завданням такого вивчення є вироблення науково-

обґрунтованої моделі прогнозованої поведінки таких осіб з диференціацією залежно від сфери вчинення злочинів для ефективної профілактичної діяльності спеціалізованих правоохоронних органів. Тобто на підставі проведеного аналізу можна визначити окремі типи особистостей осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтею 191 КК України, залежно від сфери, де вони працюють. До того ж вказані сфери визначають не тільки певний типовий набір ознак, а й детермінують способи вчинення самих злочинів.

2.3. Інституціоналізація злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в сучасних умовах

Вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем через призму концепції інституціоналізації злочинності відкриває глибоке розуміння детермінації та механізмів такої поведінки. В межах концепту інституціоналізації вивчається злочинність як структурне явище, розглядаючи фундаментальні фактори вчинення злочинів досліджуваного виду. Розуміння того, як певні дії можуть перетворитися з девіацій в соціальні норми, дає можливість зрозуміти, як і чому суспільство може почати сприймати або толерувати таку поведінку. Бачення інституціоналізованих структур та кримінальних практик є важливим для розробки ефективних стратегій та підходів до боротьби з такими злочинами, а також для зміцнення довіри громадськості до інституцій держави.

Загалом у науці виокремлюють такі напрями: «соціологічний інституціоналізм» і «економічний інституціоналізм», які відображають їхні основні риси у розумінні суспільної природи діяльності людей. Соціологічний

інституціоналізм аналізує суспільні процеси, враховуючи культурні і політичні особливості конкретної соціальної системи, які визначають характер і зміст особистої волі.

Дослідження інституціоналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем варто розпочати із фундаментальних робіт зарубіжних та вітчизняних вчених. Наприклад, виходячи із концепту Макса Вебера, інституціоналізація злочинності може розглядатися через бюрократичні структури та раціональний організаційний аспект. Так, для Вебера раціоналізація – це процес, в якому соціальні дії стають все більш систематизованими, передбачуваними та орієнтованими на ефективність. У контексті економіки і державного управління це може призвести до виникнення можливостей для зловживань: коли правила та регуляції стають настільки складними, що вони можуть бути спотворені чи деформовані для власної користі. Щодо бюрократії, то Вебер розглядав її як ідеальний тип організації, де рішення приймаються на основі формальних правил, а не особистих симпатій. Однак ця формалізація також може призвести до «залізної клітки» – ситуації, коли правила стають самоціллю і можуть бути використані деякими особами для досягнення особистих цілей. Також фундаментальними категоріями є влада і авторитет. Так, Вебер розрізняв три основні типи легітимного авторитету: традиційний, харизматичний та законний (або раціонально-легальний). У контексті зловживання службовим становищем особливо важливий законний авторитет, коли індивід має владу на основі формальних правил та регуляції, а не особистої харизми або традицій, що склалися. Тобто на основі концепту Макса Вебера, можна зазначати, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем розглядаються як надлишок раціоналізації та бюрократизації в сучасних організаціях і державі. Коли правила стають занадто формалізованими, вони можуть

створювати прогалини або «сірі зони», які дозволяють особам з високим статусом зловживати своїми повноваженнями, при цьому дотримуючись або не дотримуючись формальних аспектів закону. Це вказує на необхідності постійного моніторингу, оновлення та адаптації системи бюрократії для профілактики таким зловживанням[36].

Наступний науковець, який заклав основи інституціоналізійного підходу, П'єр Бурдьє – одна з ключових постатей у соціології XX століття – розробив комплексну теорію соціальної структури, в якій використовував такі поняття як «поле», «капітал» та «габітус». Спробуємо інтерпретувати його концепцію в межах досліджуваного виду злочинів. Так, Бурдьє розумів «поле» як соціальний простір боротьби, де різні агенти (люди, групи, організації) конкурують за ресурси. Наприклад, економічне поле може включати різних підприємців, компанії та регуляторів. Люди можуть зловживати своїм службовим становищем також для зміцнення свого положення в цьому полі. У контексті Бурдьє капітал не обмежується лише економічними ресурсами. Він говорив про соціальний, культурний та символічний капітал. Зловживання службовим становищем може бути спрямоване на збільшення одного з видів капіталу – наприклад, збагачення (економічний капітал) або підвищення своєї репутації чи соціального статусу (символічний капітал). Габітус – це внутрішня система орієнтацій, уявлень, звичок та схильностей, яка формується в процесі соціалізації. Він визначає, як особа реагує на зовнішні ситуації та виклики. Якщо в певному соціальному середовищі зловживання службовим становищем вважається прийнятним чи навіть заохочується, габітус осіб у цьому середовищі може формуватися таким чином, що вони будуть схильні до такої поведінки[3].

Розглядаючи злочини привласнення або розтрата майна через призму концепцій Бурдьє, можна зрозуміти, що ці дії не обмежуються лише індивідуальною корисливістю або аморальністю. Вони також відображають структуру соціального поля, де ці злочини вчиняються, і форму габітусу осіб,

які їх вчиняють. Тобто мова йде не тільки про індивідуальні мотиви, але й ширший соціальний контекст. Зі сказаного випливає, що детермінація злочинів досліджуваного виду є не тільки і не стільки продуктом індивідуального, а й соціально-групового рівня, а вчинення відповідних злочинів є їх симбіозом. Також в контексті теорії П'єра Бурдьє, ми можемо розглядати це як результат соціальних структур і культурних норм, які формують уявлення і очікування людей у владних позиціях. Інституціоналізація злочинності досліджуваного виду відображає те, як владні інституції можуть впливати на сприйняття та прийняття певної поведінки у владних позиціях як нормальної, коли суспільством, а також самими представниками влади сприймається за норму вчинення дій у своїх інтересах, що мають ознаки злочину у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем[4].

Як уже зазначалося у попередніх розділах, злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відносяться до корупційних злочинів. Професор В.М. Дрьомін зазначає, що «корупція проявляється у різних формах. Так, в «антикорупційному наборі інструментів» до корупції віднесено: хабарництво, розтрату, шахрайство, здирництво, зловживання правом на власних розгляд, свавілля, використання конфлікту інтересів, незаконні операції з цінними паперами, отримання незаконної допомоги, пільг або незаконної винагороди, фаворит, кумівство, незаконні пожертвування та вклади»[60]. Відносна масовість, самовідтворюваність та системність злочинів досліджуваного виду дають підстави їх розглядати як окремий вид соціальної практики в межах корупції як соціального інституту, а тому зупинимось на цьому питанні для опису процесів її функціонування та відтворення. Як зазначає І.В. Маслій: «Закономірною методологічною базою для вивчення процесів криміналізації економіки та формування відповідного механізму зупинення/недопущення їх розвитку вбачається методологія інституціоналізму. Її переваги полягають у

такому: вона, по-перше, не виключає залучення інших методів як додаткових, компенсаторних, зокрема системноструктурного, формально-логічного, догматичного та інших; по-друге, виявляє особливості діалектичного розвитку злочинної економічної діяльності у взаємозв'язку з генезисом як легальних інститутів господарювання, так і зв'язку з іншими видами злочинної активності; і найважливіше, ця методологія дозволяє бути послідовним: аналізуючи інституціональну природу криміналізації економіки, ми виходимо на кореляційні зв'язки з недоліками формальних інституцій, що покликані забезпечувати здійснення законної господарської діяльності, та дисфункціями спеціалізованих суб'єктів протидії деструктивній економічній поведінці суб'єктів господарювання. Лише на основі виявлених інституційних прогалин та недоліків можна робити висновки та пропозиції щодо впровадження та налагодження інституційного механізму протидії криміналізації економіки, що і є завданням нашого дослідження» [112, с. 96].

І. І. Мазур, досліджуючи детінізацію економіки в трансформаційних суспільствах, звертає увагу, що «тінізація економіки істотно впливає не лише на економічну діяльність, але й на соціальні процеси, що відбуваються в перехідному суспільстві. В умовах ринкових перетворень тіньова економічна діяльність притаманна багатьом суб'єктам господарювання. Це пояснюється зіткненням новітніх та застарілих прав, правил і норм, готовністю суб'єктів підприємницької діяльності діяти в умовах правової невизначеності з метою задоволення власних потреб. За таких обставин поступово сформувались неформальні правила, інфраструктура, ставки й тарифи на бюрократичні послуги» [109]. Також сформувалися правила та схеми заволодіння майном з використанням свого становища, які проявляються не тільки в державних інституціях, а й в приватному секторі економіки. Усталені практики стимулюють самовідтворення цих процесів, і фактично створюється замкнуте коло, коли поряд із регламентованими правилами існують «неформальні».

Також І. І. Мазур зазначає, що «в Україні, як і в інших пострадянських країнах з перехідною економікою, тіньова економіка відрізняється від її аналогів у розвинених країнах не лише обсягом, але й якісними характеристиками. Так, у розвинених країнах тіньову економіку розглядають з точки зору порушення чинного законодавства, а в трансформаційних суспільствах її визначають не лише як девіантну поведінку суб'єктів економічної діяльності, але й як інституційну структуру суспільства, що виявляється в законодавчій, виконавчій і судовій владі у формі тіньових інституцій. Процес тінізації економіки гальмує процеси державотворення в країні, демократизації та побудови громадянського суспільства, інтеграції України у світове співтовариство [109, с. 3]. Безумовно, в хронологічному аспекті Україна, як незалежна держава, існує понад 30 років, однак сформовані принципи і правила, установки, серед яких «державне, значить нічیه», та аналогічні укорінилися у правосвідомість значної частки населення країни, зокрема на вищих рівнях держави. Фактично склалася ситуація, при якій привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем стало певною соціальною нормою, а суспільством сприймається як належне, яке хоча і є негативним, проте необхідним в контексті значного зубожіння населення.

Так, як зазначає В.М. Дрьомін: «Корупція зайняла помітне місце у структурі суспільних відносин, набула системного характеру та у багатьох випадках підмінила офіційні нормативно врегульовані відносини. Системність та інституційність корупції проявляється, насамперед, у внутрішньому взаємозв'язку корупційних відносин, що включають штучно створену, розгалужену мережу фінансових та інших матеріальних винагород і послуг, що породжують відтворення корупційних відносин на різних лінійних і вертикальних рівнях суспільних відносин населення чи представників владних органів між собою. Системність корупції проявляється також у її взаємозв'язку з легальними економічними процесами та включеності грошового

корупційного обороту до фактичного матеріального доходу, як і від звичайної трудової діяльності» [60, с. 407].

З огляду на суть корупційних відносин можна зауважити, що їхніми учасниками є, з одного боку, переважна більшість населення, а з іншого – велика кількість бюрократів, яким надано право приймати рішення. Таким чином, до так званих «суспільно небезпечних дій» втягнуто мільйони людей, які не завжди розглядають себе як порушників закону. Доречним є зауваження Н.А. Зелінської, що «кожна соціально-політична та економічна система народжує на світ свій власний різновид корупції, і немає жодної системи, яка не була б так чи інакше порушена цим явищем. Однак численними дослідженнями встановлено, що в бідних країнах корупція зазвичай поширена ширше, ніж в інших: корупція і бідність - тісно пов'язані між собою і явища, що обумовлюють одне одного, що ведуть до загального погіршення ситуації і нерідко виливаються в гостру політичну, а також гуманітарну кризу і запеклий конфлікт. Корупційні правопорушення на всіх рівнях є серйозною перешкодою на шляху сталого економічного та політичного розвитку, особливо в тих випадках, коли неадекватна національна та міжнародна реакція призводить до безкарності. Особливе занепокоєння викликає поширення корупційної практики серед високопоставлених державних посадових осіб»[69, с.254].

Безумовно, у багатьох країнах, включно з Україною, корупція стає нормою, а не винятком, особливо серед політичної, управлінської та економічної еліти. Корупція серйозно вплинула на верховенство закону, демократію і права людини, підриваючи довіру до влади, основи державного управління, принципи рівності та соціальної справедливості. Вона заважає конкуренції, ускладнює економічний розвиток і ставить під загрозу стабільність демократичних інститутів і моральні цінності суспільства. В деяких країнах вона навіть стала однією з головних причин кризи національного та міжнародного боргу, оскільки вийшла за межі національних

кордонів. Так, в контексті дослідження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем варто навести приклад вчинення таких дій на вищих рівнях державних підприємств. Так, 30 червня 2023 року Національне антикорупційне бюро (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) завершили розслідування у справі, пов'язаній з маніпуляціями при торгівлі арештованим майном, яке було передано Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Підозрюються 11 осіб, серед яких є керівник організованої злочинної групи (ОЗГ), колишній керівник ДП «СЕТАМ» у період з 2016 по 2020 роки, колишній голова АРМА у період з 2016 по 2019 роки та начальник Управління менеджменту активів центрального апарату АРМА з 2018 по 2020 роки.

Слідство вважає, що керівник ОЗГ розробив корупційну схему з продажу арештованого майна, особливість якої полягала в тому, що він мав значний вплив на формування та реалізацію державної правової політики в галузі активів, що належать АРМА. Голова АРМА, будучи спільним учасником цієї схеми, сприяв створенню видимості законності маніпуляцій з арештованим майном. Учасники схеми успішно реалізували її, продавши різні активи, такі як земельні ділянки, пісок, карбамід, зерно та інше майно значно нижче їхньої ринкової вартості. Збитки від цих операцій становлять понад 430 мільйонів гривень, за результатами судових експертиз[150]. Варто зазначити, що такі дії не є поодинокими, а оприлюдненні голосові розмови підозрюваних свідчать про звичність таких дій.

У цьому контексті варто погодитися із В.М. Дрьомінім, що «інституціоналізація корупції виявляється в тому, що корупційні відносини настільки тісно вплелися в тканину політичних, економічних, правових взаємин, що стали виконувати регулюючу роль і надали частину функцій легальних соціальних інститутів, що створює загрозу національній

безпеці»[60, с. 419]. У зв'язку із цим науковець робить висновок, що «можна говорити про сформований вид неправової практики, яку ми називаємо корупційною практикою, яка проявляє себе як один з різновидів соціальної практики людей. Використання категорії «корупційної соціальної практики» підкреслює соціальні витоки корупції ступінь її поширеності в повсякденному житті та зв'язок з іншими видами соціальних практик. Корупційні практики формують корупцію як соціальний інститут[60, с. 427]. Злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, будучи частиною корупційної злочинності, формують свій вид кримінальної практики, яка є частиною корупції як соціального інституту. Вказане визначає вектор нашого дослідження саме в частині дослідження детермінації та заходів протидії не як одиничним проявам соціальної дійсності, а як соціальній практиці, до якої залучена значна частина суспільства. До того ж одним із факторів, що ускладнює дієвість заходів державного реагування, є і корумпованість самих правоохоронних органів та соціально-прийнятне сприйняття частиною суспільства злочинів досліджуваного виду.

Цікавим є твердження, що формальні зміни в інституціях призводять до двох наслідків. По-перше, старі неформальні правила та звичаї протистоять впровадженню нових офіційних норм. По-друге, виникають нові неформальні правила та практики, які сприяють першому ефекту, тобто опору новим офіційним нормам та інститутам, що вводяться. Іншими словами, старі неформальні правила та звичаї не лише не пасивно пристосовуються до нових офіційних норм, але активно протистоять їм, а корупція стає засобом опору. Чим значніші інституційні зміни, тим «ширший» цей проміжок між «старим і новим», тим більше можливостей для розширення нових проявів корупції. Таким чином, корупція в перехідних країнах стає індикатором неефективності інституційних реформ[60].

Варто звернути увагу, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем проявляються не тільки на рівні так званих «еліт», а й на побутовому рівні «звичайних» прошарків суспільства. Наведемо декілька прикладів. Так, у вироку в справі 520/8316/17 Київського районного суду м. Одеси засуджено особу за статтею 191 КК України. Судом встановлено, що ОСОБА_4, перебуваючи у трудових відносинах з ТОВ «ДІЕСА», працюючи згідно з наказом №1951-К від 10.08.2015 року на посаді завідувачки складом магазину «Ельдорадо», розташованого за адресою: м. Одеса, проспект Ак. Глушко, 17, та відповідно до договору від 05.08.2015 року про повну індивідуальну матеріальну відповідальність, зобов'язувалася нести повну матеріальну відповідальність за всі передані матеріальні цінності, що будуть надходити їй. Так, наприкінці березня 2017 року, знаходячись в магазині «Ельдорадо», розташованому за адресою: м. Одеса, проспект Ак. Глушко, 17, діючи умисно, з корисливих мотивів, маючи умисел на привласнення майна ТОВ «ДІЕСА», яке перебувало у її віданні, привласнила мобільний телефон «Lenovo K6 Note (K53A48) Gold», вартістю 5595 гривень, чим спричинила ТОВ «ДІЕСА» матеріальну шкоду на вказану суму[39].

Ще одним прикладом є дії обвинуваченої встановлені у вироку суду в справі 457/209/18 від 31.01.2020 року. Так, обвинувачена ОСОБА_5 у період часу з 19 серпня 2014 року по 06 серпня 2015 року, будучи службовою особою, а саме начальником Трускавецького відділення ПАТ «Укрінбанк», наділеною організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, умисно склала та видала завідомо неправдиві офіційні документи щодо укладення договорів банківських вкладів ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13, ОСОБА_14 та ОСОБА_15 про зарахування отриманих від вказаних осіб грошових коштів на банківські рахунки, відкриті відповідно до цих договорів. Так, ОСОБА_5, будучи службовою особою, начальником Трускавецького відділення ПАТ «Укрінбанк», керуючись єдиним умислом на привласнення грошових коштів ПАТ «Укрінбанк»,

зловживаючи своїм службовим становищем з корисливих мотивів, з метою особистого збагачення, маючи умисел на привласнення грошових коштів ПАТ «Укрінбанк», в різних розмірах, які отримала від вкладників, під виглядом укладення договору банківського вкладу отримані грошові кошти на відповідні банківські рахунки не зарахувала, а привласнила їх та розпорядилась на власний розсуд. В межах вказаного вироку зафіксовано 14 епізодів аналогічних дій.

Як свідчать статистичні дані, представлені у попередніх підрозділах, вказані дії є систематичними та з року в рік відтворюються. Це фактично інституціоналізує такий вид соціальної практики. Опишемо вказаний механізм на відповідному прикладі. Так, інституціоналізація в соціологічному контексті вказує на процес, за якого певна діяльність, яка початково може бути нерегульованою або відхиленою, з часом стає «звичною» або «офіційно прийнятною» в рамках суспільства через структурні і культурні зміни. Розглядаючи це у контексті злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем, варто описати наступні аспекти:

1. Діяльність. В цьому контексті діяльність відноситься до конкретних актів або дій, які можуть включати привласнення, розтрату майна або інші зловживання повноваженнями. Особи, які здійснюють ці дії, можуть робити це з різних мотивів, включаючи особисту вигоду, економічні потреби або соціальний тиск.

2. Соціальна практика. Якщо така діяльність стає поширеною та регулярною в суспільстві, вона може перетворитися на соціальну практику. Це означає, що діяльність не лише існує, але й стає прийнятною або принаймні очікуваною в певних соціальних контекстах. Зокрема, якщо існує загальне сприйняття, що «всі це роблять» або що система дозволяє таку діяльність без покарання, це може стимулювати її поширення.

3. Інститут. Якщо соціальна практика стає достатньо постійною та відомою, вона веде до формування або адаптації інститутів, які регулюють,

підтримують або, можливо, інституціоналізують цю практику. Інститут тут може розумітися як стабільна структура або механізм в суспільстві, який регулює поведінку осіб відповідно до певних норм та правил. У випадку злочинів, пов'язаних із статтею 191 КК України, інституціоналізація відображається у відсутності ефективного нагляду, слабкості правоохоронної системи або непрозорості законодавчих та адміністративних процесів. Інституціоналізація злочинної поведінки вже зараз є значущою проблемою для суспільства, оскільки вона підриває довіру до інституцій, може знизити інвестиційну привабливість країни та викликати соціальну напругу.

Інтерпретуємо вказаний механізм інституціоналізації злочинів на прикладі злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Наприклад, на рівні діяльності керівник підприємства вирішує вивести частину коштів підприємства на свій особистий рахунок під виглядом оплати за «консультаційні послуги» від фіктивної компанії. На рівні соціальної практики такий вид поведінки стає звичним серед керівників різних підприємств. Вони обговорюють це на неформальних зустрічах, рекомендуючи один одному «надійних» консультантів (які насправді не надають жодних послуг, а лише допомагають відмивати гроші). Це стає неофіційною «нормою» в ділових колах. На рівні соціального інституту відсутність чіткої регламентації та контролю за діяльністю таких «консультантів», а також неефективність органів, які мають боротися з відмиванням коштів, може призвести до стабільної структури у суспільстві, де така практика не тільки існує, але й фактично толерується. Додатково бухгалтери або юристи, які знають про ці практики, можуть пропонувати свої послуги для оптимізації таких «операцій», і ця діяльність може стати для них основним джерелом доходу.

Врешті-решт злочини привласнення або розтрата майна не тільки продовжуються, але і можуть розглядатися деякими особами або групами як

прийнятний спосіб ведення бізнесу. Інституціоналізація такої діяльності веде до корупції, втрати довіри до ділового середовища і в кінцевому підсумку може підривати економічну стабільність та розвиток країни.

Інституціоналізація корупції та формування кримінальної практики розглянутого виду злочинів відбувається в органічному поєднанні із суспільними відносинами та процесами. Тому вказані злочини не є не тільки одиничними, а й вчиняються в межах «схем» та планів дій, у яких часто є вчинення злочинів, які полегшують реалізацію умислу або є предикатними. Так, на підставі проведеного дослідження вироків у кримінальних справах, ухвалених за статтею 191 КК України, встановлено, що у 175 випадках з 388 вчинялися суміжні злочини, серед них у 108 випадках – передбаченні статтею 366 КК України (Службове підроблення), 26 – 358 КК України (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 9 – 362 КК України (Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї), 8 - 367 КК України (Службова недбалість). Результати аналізу свідчать, що у більшості випадків вчинення вказаних злочинів зумовлене необхідністю доведення злочинного умислу до кінця (191 КК України) або ж полегшенням вчинення основного злочину. У зв'язку з цим злочини досліджуваного виду можна умовно поділити на дві групи залежно від мети: основні, які спрямовані на реалізацію злочинного наміру, тобто заволодіння коштами або ж майном (стаття 191 КК України); супутні злочини, що пов'язані з вчиненням основного злочину і, як правило, спрямовані на полегшення його вчинення або спрямовані на приховування наслідків злочинних дій (підробка документів інші корупційні правопорушення тощо).

Загалом аналіз вироків у кримінальних справах, ухвалених за статтею 191 КК України, дає можливість дійти висновку, що способи привласнення,

розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем можна умовно поділити на дві категорії: привласнення майна (коштів), яке має офіційний облік (наприклад, привласнення майна, яке офіційно фіксується як дефіцит товарно-матеріальних цінностей; привласнення внесеного майна з подальшим приховуванням дефіциту) та привласнення майна (коштів), яке не має офіційного обліку (створення надлишків, наприклад, може здійснюватися шляхом зміни технологічних нормативів, параметрів, режимів, підробки документів). Складність проведення дослідження злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем також обумовлене високим рівнем латентності злочинів досліджуваного виду. Так, всі особи, які беруть участь у скоєнні злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, виконують чітко визначені для них ролі у механізмі злочинної діяльності. Дії, що не відповідають загальному задуму або виходять за межі визначеної ролі в механізмі вчинення злочину, зазвичай припиняються організаторами злочину з двох основних причин: по-перше, вчинення злочинів окремими особами самостійно позбавляє певної частини кримінального доходу злочинної групи і її лідерів; по-друге, вчинення досліджуваного злочину окремими учасниками злочинної групи самостійно поза відлагодженим механізмом таких злочинів ставить під загрозу розкриття не тільки окремого злочину, але й всієї злочинної діяльності в подальшому.

Важливу роль у вивченні злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відіграє аналіз способів злочинної діяльності. Ця проблема є однією з найменш вивчених у кримінологічній науці, незважаючи на її значущість як у розслідуванні злочинів цього типу, так і в превентивній діяльності. Для визначення дефініції категорії «спосіб» звернемося до тлумачного словника. Відповідно до Словника української мови поняття «спосіб» описується як

певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [142, с. 578].

У криміналістиці під способом скоєння злочину розуміють «систему дій з підготовки, скоєння і приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища і психологічними якостями особи, пов'язаними з вибіркоvim використанням відповідних засобів та умов місця і часу» [169, с. 96;168]. У кримінально-правовій доктрині під «способом вчинення злочину розуміють певний порядок, метод, послідовність рухів, які застосовуються особою під час вчинення злочину і які поєднані з вибіркоvim використанням засобів його вчинення» [137, с. 68]. У Юридичній енциклопедії звертається увага, що «спосіб вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину лише в тих випадках, коли він прямо визначений у законі» [143], що є необхідною умовою для правильної кваліфікації дій особи, яка вчинила злочин.

Дослідження способу скоєння злочину у кримінології допомагає встановити мотивацію, цілі, життєві переконання та потреби злочинця, а також інші фактори, що сприяють розумінню причин злочинної поведінки. Це не тільки дозволяє розібратися в окремих випадках злочинів, але й виявляє загальні тенденції інституціоналізації кримінальних практик, до яких варто відносити злочини, передбаченні статтею 191 КК України, що зі свого боку сприяє ефективнішій протидії цьому явищу.

Спосіб виконання злочину є частиною злочинної поведінки і включає в себе ряд послідовних дій. Спосіб вчинення злочину складається з різних взаємопов'язаних та взаємозалежних кроків, які мають на меті підготовку, реалізацію та приховування злочину. Кожна дія, операція чи прийом в цій системі має своє місце та роль у загальній ієрархії, формуючи частину цілеспрямованої діяльності. У злочинній діяльності, як і в будь-якій іншій, злочинець використовує свої унікальні способи та методи дій для досягнення поставлених цілей. Саме спосіб вчинення злочину тісно пов'язаний із

фізичними та функціональними здібностями особи, які залежать як від характеру злочину, так і від зовнішніх умов, в яких він здійснюється. Однотипність методів вчинення злочинів є одним із факторів формування кримінальної практики. Вказане підтверджується і аналізом вироків у кримінальних справах, так як у абсолютній більшості випадків вони є схожими для різних сфер діяльності злочинця та їх навичок, що пояснюється сформованою соціальною практикою вчинення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Аналіз вироків у кримінальних справах, ухвалених за статтею 191 КК України, дає підставу класифікувати способи скоєння привласнення або розтрата на дві категорії: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, інформація про яке міститься в облікових документах, та привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, яке не відображено в облікових документах. У випадку вчинення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, щодо майна, яке не відображено в облікових документах одним із способів створення необлікованих надлишків майна є завищення обсягів списання майна. Іншим способом створення необлікованих надлишків майна, що сприяє скоєнню злочину є додавання фактично виконаних, але в меншому обсязі, робіт.

Наступним видом способів створення необлікованих надлишків майна, що сприяють скоєнню привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, є підробка документів, щодо робіт, які фактично не були виконанні. Інколи використовується спосіб пересортування майна вищої якості із менш якісним. Іншим способом створення необлікованих надлишків майна, що сприяє скоєнню привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим

становищем, є заниження ваги прийнятого майна. Розповсюдженими є випадки обману споживачів шляхом підрахунку, підвішування, недодавання тощо, що також створює необліковані надлишки майна з метою подальшого незаконного заволодіння ними і розпорядження на власний розсуд.

Злочини, пов'язані із привласненням, розтратою або заволодінням майном через зловживання службовим становищем, належать до корупційної злочинності і формують окремий вид кримінальної практики, що включений до корупції як соціального інституту. Це визначає напрямок цього дослідження, яке спрямоване на розгляд детермінантів та заходів протидії не лише як окремих проявів соціальної дійсності, а і як соціальної практики, в яку втягнута значна частина суспільства. Крім того, одним з ускладнюючих факторів для ефективного реагування держави є корупція в правоохоронних органах та прийняття певною частиною суспільства цих злочинів як нормальної практики.

2.4. Детермінація злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

У сучасному суспільстві України, як і в багатьох країнах світу, набувають актуальності питання боротьби з корупційними злочинами, особливо в умовах інституційних трансформацій. Проблема привласнення, розтрата майна та заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в Україні вимагає глибокого аналізу не тільки з кримінологічної, але й з соціологічної, правової та економічної точки зору. Основою для створення дієвих стратегій протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є встановлення та аналіз факторів, що детермінують або сприяють здійсненню відповідних злочинних

дій. Розуміння особливостей детермінації злочинності, а також механізмів, що провокують її появу та розвиток, є ключовим для впливу на це явище. У кримінологічному аналізі детермінації злочинності необхідно враховувати діалектичні зв'язки між різними явищами, використовуючи теоретичні та методологічні підходи. Злочинність розглядається як соціальний продукт із певною автономією, власними закономірностями розвитку та здатністю впливати на соціальне середовище, яке її спричинило. Таким чином, детермінація злочинності повинна аналізуватися як складна взаємодія різних видів причинних та інших зв'язків (функціональних, статистичних, системно-структурних тощо). Наразі в кримінологічній науці немає єдності в поглядах на детермінацію злочинності, як у рамках її історичного розвитку, так і в сучасних дослідженнях, з підходами, що значно відрізняються і часто суперечать один одному. [58, с. 25].

Варто погодитися із позицією А.П. Закалюка, що «у найзагальнішому значенні поняття детермінації відображає діалектичну суттєву властивість реального буття – загальний зв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів, явищ, процесів. Відповідно до цього детермінація злочинності – це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена» [65, с. 183]. Також В.В. Голіна, Б.М. Головкін вважають, що «детермінація злочинності – це сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку обумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві» [100, с.51]. Тобто, «детермінація – це форма спрямованого зв'язку, коли один об'єкт визначає інший, можливо, ще не обумовлює і тим більше не спричинює його, але між ними є детерміністична залежність. Детермінізм означає зв'язок, що проявляється у залежності речей (властивостей речей і відносин між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні та зміні від будь-яких факторів. Основною рисою детерміністичного зв'язку між об'єктами (подіями,

процесами, явищами) є наявність залежності між ними, одного від другого, а реально – одного від інших об'єктів» [65, с. 185].

Необхідно зазначити, що злочини, пов'язані з привласненням, розтратою майна чи заволодінням ним через зловживання службовим становищем, детермінуються схожими факторами, що й корупційні та економічні злочини. Ураховуючи це, не будемо зосереджуватися на дослідженні факторів, що визначають ці види злочинності, оскільки вони вже були ретельно вивчені в наукових працях вітчизняних авторів (О.М. Бандурка [21, с. 132], А.М. Бойко [29, с. 338], І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.В. Лисодєд [99], В.М. Дрьомін, О.М. Джужа, П.П. Михайленко [102], Д.Г. Михайленко [119], М.Г. Колодяжний, А.Ф. Зелінський [68], А.П. Закалюк [66], О.Г. Кальман [73], В.М. Попович [145], Є.Л. Стрельцов [165]) О.С. Бондаренко [30] та інших дослідників [33;47;115;183].

В кримінології розроблено чимало класифікацій, що визначають детермінанти злочинності. Так, за формою детермінація буває «динамічна (однозначна) і статистична (багатозначна або імовірна), фізична й інформаційна, внутрішня і зовнішня» [100, с. 51]; за джерелами формування детермінанти злочинності поділяються на антропологічні та соціальні [65, с. 185]; за природою - об'єктивні та суб'єктивні [100, с. 51]. Об'єктивні фактори існують незалежно від волі людини. До них належать: «стан екології, економіки, соціальний лад, спадковість, клімат та інші. Суб'єктивні фактори охоплюють все особистісне, що залежить від волі людини: свідомість, звички, нахили, ціннісні орієнтири, мораль, право, політичні погляди, традиції та інші» [70, с. 80-81]. А.Ф. Зелінський вважає, що до «суб'єктивної детермінанти поведінки обов'язково належать також не свідомі елементи психіки людини, її психічне здоров'я, а спадкові особливості. До суб'єктивних причин також автор відносить психічну неврівноваженість, схильність до руйнування, прагнення до влади, агресивність, користолобство, бездуховність, безкультур'я, шкідливі звички, конформізм» [68].

У кримінологічній літературі більшість дослідників згодні з тим, що злочинна поведінка індивіда є результатом взаємодії двох груп умов: суб'єктивних та об'єктивних. Так, умови першої групи належать до характеристики особи злочинця, а умови другої групи охоплюють широке коло проблем соціального характеру: соціальні протиріччя, соціальну деформацію, соціальні конфлікти тощо, тобто все те, що оточує особу: найближче оточення та макросередовище [185]. Ми згодні з висновками дослідників про те, що кримінологічний аналіз причин та умов, які сприяють здійсненню злочину, зазвичай охоплює два взаємопов'язаних елементи: антисоціальне налаштування індивіда та специфічну обставину, що склалася перед злочином [102, с. 105-106]. У ланцюзі причин та наслідків визнається, що ініціативна роль належить людині, а обставини, які формуються в навколишньому середовищі, впливають як умовні фактори, разом створюючи обставини для вказаного виду злочинної діяльності [46, с. 17]. Іншими словами, при скоєнні умисних злочинів переважає антисоціальна установка, в той час як у випадках необережних злочинів значення обставин, що склалися, зростає [108, с. 323].

Так як злочинність є соціальним явищем, особливістю її детермінації злочинності є саме соціальна зумовленість. Як зазначає І.М. Даньшин: «Специфіка зв'язків між соціальними явищами полягає в тому, що вони, у своїй більшості, відображаються свідомістю людей, виражаються у формі мотивації їх поведінки, набувають властивість цілепокладання та інтересів окремих людей і суспільства в цілому»[49].

Варто погодитися із Б.М. Головкіним, що «у системі суспільних відносин криміногенні та антикриміногенні явища і процеси взаємопов'язані та співвідносяться як діалектичні протилежності. Вони одночасно впливають на суспільну свідомість, однак відображаються, сприймаються та оцінюються мисленням по-різному. Чутливими до сприйняття криміногенних явищ і процесів виявляються люди, які не засвоїли соціальні цінності, правові

приписи, нехтують обов'язками, порушують права інших людей, керуються власною вигодою, психологічно готові реалізовувати індивідуалістичні інтереси, досягати свої цілі забороненими засобами. Як правило, такі люди є носіями антисуспільної спрямованості»[45].

В цьому контексті важливо розуміти, що злочинність не є результатом окремого явища, процесу чи події, або їх комбінації. Натомість злочинність виникає внаслідок синергії різних, але схожих явищ та процесів, що посилюють їх вплив і перетворюються на рушійну силу змін. Також злочинність має здатність до самовідтворення через повторення найбільш стабільних форм кримінальної поведінки. Отже, детермінація злочинності полягає у взаємозв'язку та взаємодії між різними явищами, процесами, станами та подіями у суспільному житті, які сприяють її виникненню та розвитку. Досліджуючи питання підкупу, В.Я. Цитряк справедливо зазначає, що «сучасний етап розвитку суспільства серед іншого характеризується наявністю корупційних проявів, що дедалі глибше проникають у соціальне буття як окремих індивідів, їх груп, так і держави в цілому. Корупція стає системним явищем, яке провокує залучення до корупційних відносин не лише осіб, що мають повноваження в публічній сфері управління, а й широкого кола пересічних громадян, що, власне, підсилює її самовідтворювальну функцію, провокуючи водночас більш масштабне й всеохопне її поширення»[180].

Перейдемо до вивчення детермінантів, що є факторами вчинення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Так, усю сукупність факторів, що детермінують злочини досліджуваного виду варто розділити на такі групи: політична та економічна трансформація; недосконалість законодавства; соціокультурні фактори; глобалізація та зовнішні виклики.

Розпочнемо із процесів, які пов'язані із політичною та економічною трансформацією в Україні. Процес демократизації та переходу до ринкової економіки сприяв зростанню можливостей для зловживань на державному

рівні, а також створенню умов для непрозорості в рішеннях і розподілі ресурсів. Україна, як країна, що пройшла через значні соціально-політичні зміни після розпаду Радянського Союзу, опинилась перед викликом будування нової державної структури та системи господарювання. Цей процес супроводжувався численними труднощами, що стали благодатним ґрунтом для розвитку корупційних схем та зловживань, зокрема для вчинення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. До того ж приватизація державного майна, реформація підприємницького сектора та ринкова лібералізація створили умови для значного числа фінансових маніпуляцій та зловживань, про що свідчать матеріали статистичної звітності, наведені у попередніх розділах дисертації. Відсутність чітких механізмів контролю, а також недосконалість нормативно-правового регулювання створили прогалини, які використовують і зараз особи для вчинення злочинів, передбачених статтею 191 КК України. Також, намагаючись інтегруватися в світову економіку, Україна стикнулася із потребою імплементації міжнародних стандартів та вимог. Однак несистемна та непослідовна реформа законодавства стала причиною виникнення нових прогалин у законодавстві для злочинних дій. В подальшому спроби децентралізації влади та передача більшої частини повноважень на регіональний рівень створювали додаткові можливості для зловживань. Досить показовою є справа 521/17260/18, щодо заводу ВАТ ХК «Краян» за фактом заволодіння коштами місцевого бюджету Одеси під час придбання будівель ВАТ ХК «Краян». Внаслідок вчинення злочинів, які на стадії розслідування кваліфіковані за статтею 191 КК України, територіальній громаді міста Одеси завдано збитків у розмірі 92 млн грн[163].

Також фактором інституціоналізації корупції та безпосередньо злочинів досліджуваного виду сприяла слабка інституціоналізація правоохоронної системи. Так, новостворені інституції в Україні часто були недостатньо закріплені, не мали достатнього ресурсу та авторитету для ефективного

виконання своїх обов'язків. В умовах постійних політичних та економічних змін, Україна стикалася з величезними викликами, що сприяли появі умов для інституціоналізації злочинів з привласненням, розтратою майна та зловживанням службовим становищем.

Наступною групою факторів, що впливають на детермінацію злочинів досліджуваного виду є недосконалість законодавства. Детально проаналізувавши законодавство щодо відповідальності за корупційні правопорушення, К.Г. Биков прийшов до висновку про наявність у законодавстві прогалин, що дозволяють ухилятися від кримінальної відповідальності[27]. Ми не будемо повторювати аналіз цього закону, так як науковцем досить детально описано проблеми наявності «паралельних систем» юридичної відповідальності за корупційні правопорушення. Також фахівці GRECO дійшли висновку, що існування в Україні таких паралельних систем юридичної відповідальності створює можливості для маніпуляцій та ухилення від відповідальності за корупцію. Тому GRECO рекомендувала «переглянути систему адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, щоб чітко встановити, що випадки корупції мають трактуватися як кримінальні правопорушення або, у крайньому випадку, чітко розмежувати вимоги до застосування цих двох відмінних процедур (п. 17 Звіту)» [11]. Оскільки Третій раунд оцінювання був зосереджений на інкримінації корупційної поведінки, експерти GRECO утрималися від «подальшого аналізу адміністративних корупційних порушень, які, на їх думку, не можна розглядати як належне застосування вимог Кримінальної конвенції (п. 57 Звіту)» [11]. Тобто досліджувані види злочинів можуть перетинатися з іншими злочинами, що призводить до правової нечіткості та ускладнення процесу притягнення до відповідальності.

Однак не тільки прогалини в кримінальному законі є факторами детермінації злочинів досліджуваного виду. Багато в чому це пов'язано з недосконалістю цивільного, господарського та адміністративного

законодавства саме в частині процедурного права. Наприклад, закони, що регулюють корпоративні права, банківську діяльність, або державні закупівлі, можуть мати свої прогалини, що сприяють зловживанням. Як зазначає О.С. Бондаренко: «Неефективне управління державними коштами характеризується низьким рівнем підзвітності та верховенства права. В умовах цих недоліків у національній економіці не тільки знижується ефективність господарської діяльності, але й зростає соціальна нестабільність, скорочуються інвестиції, гальмує економічне зростання» [30]. Варто зазначити, що аналіз всіх сфер економіки, де вчиняються злочини на предмет виявлення недоліків, не є предметом цього дослідження, а їх поверхневий аналіз вважаємо контрпродуктивним. Наступним аспектом є недосконалість кримінального законодавства у частині відповідальності, що детально описано в дисертаційному дослідженні С.С. Сироватки[158, с.22-23]. Однак варто зазначити, що відсутність дієвого механізму притягнення до відповідальності є фактором самодетермінації злочинів досліджуваного виду, адже безкарність породжує злочинність.

Звернемо увагу на соціокультурну групу факторів. Так, соціокультурні фактори відіграють важливу роль у формуванні ставлення суспільства до різних явищ, зокрема до злочинів. Специфіка національної культури, традицій, ціннісних орієнтирів, а також загальноприйняті стандарти поведінки мають безпосередній вплив на сприйняття та реакцію на зловживання службовим становищем. В історії України були періоди, коли зловживання владою або корупційні схеми були широко розповсюджені. Це могло призвести до формування стереотипу, що така поведінка є «нормою», або що її неможливо уникнути. Також в українському суспільстві існує ставлення, коли незначні порушення вважаються прийнятними або на це «заплющують очі». Це стосується не тільки великих корупційних схем, але й менших злочинів, що в результаті відносної масовості та повторюваності переростає в кримінальну практику. На жаль, сталою є відсутність довіри до правоохоронних інституцій,

а це призводить до того, що люди стають менш реактивними до злочинів, таких як привласнення чи розтрата майна, оскільки вони можуть вважати, що правосуддя не буде досягнуто. Також, як ми зазначали в попередньому підрозділі, в мікросоціальних середовищах існує соціальний тиск на осіб, які займають певні посади, щоб отримати додаткові переваги або вигоди. Це може призводити до раціоналізації зловживань, оскільки особа відчуває, що діє в інтересах спільноти або своєї групи.

Одним із факторів, що детермінує злочини досліджуваного виду, є недоліки в функціонуванні соціальних інститутів. Це впливає як на розвиток особистості та формування базових людських цінностей, так і на створення умов для життя всіх учасників цього інституту. У рамках цього дослідження ключовим виступає інститут власності. Варто підкреслити, що термін «соціальний інститут» широко використовується для опису соціальних практик, які регулярно повторюються протягом тривалого часу, санкціоновані та підтримуються за допомогою соціальних норм і відіграють значущу роль у структурі суспільства. Як зазначають М.П. Требін, В.Д. Воднік: «Поняття соціального інституту часто застосовують поряд із поняттями соціальної ролі та соціальної групи. Проте, поняття «соціальний інститут», так само позначаючи усталені зразки поведінки, є, порівняно з поняттям ролі, поняттям вищого порядку, яке включає багато ролей» [161, с. 67]. Науковці зазначають, що «основою формування та функціонування конкретного соціального інституту є задоволення тієї чи іншої соціальної потреби, а в умовах інтенсивного перебігу суспільних процесів, соціальних трансформацій може виникнути ситуація, коли суспільні потреби, що змінилися, не мають адекватного відображення у структурі та функціях відповідних соціальних інститутів. У результаті їх діяльності може виникнути дисфункція. Таким чином порушення нормативної взаємодії з соціальним середовищем називається дисфункцією соціального інституту» [161, с. 68].

Дисфункція проявляється у невиразності цілей, які переслідує інститут, у невизначеності його ролей та функцій, а також у зниженні його соціального престижу та авторитету. Це також включає перетворення деяких функцій інституту на символічну або ритуальну діяльність, яка не має на меті досягнення конкретних, практичних результатів. На думку С.М. Корецького, «дисфункції соціальних інститутів і особливо інститутів соціалізації виступають детермінантами деформованої системи цінностей, а відтак і стійких проявів девіантної поведінки»[83]. Варто зазначити, що дисфункція соціального інституту власності може проявлятися у кількох аспектах: нерівномірний розподіл власності, що може призвести до значних соціальних нерівностей, де невелика частина суспільства володіє більшістю ресурсів, тоді як інша частина - зіткнеться з бідністю та обмеженим доступом до ресурсів; порушення прав власності, що включає безпосередньо привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом злочинного вживання службовим становищем; недостатній правовий захист прав власності, який охоплює слабе законодавство або неефективну судову систему, що може призвести до недостатнього захисту прав власності, що сприяє корупції та правовій невизначеності.

Ключовим аспектом дисфункції соціального інституту є стан аномії, який став зростати в Україні після розпаду Радянського Союзу, та підсилюється з початку повномасштабного вторгнення росії на територію України. У сучасному українському суспільстві цей стан аномії пов'язаний, в тому числі, з радикальними змінами соціальних відносин у рамках новоутворених національних держав, що призводить до виникнення недовіри до встановлених нормативних систем. Інший важливий фактор полягає в розбіжностях між культурними та соціальними циклами, що сприяє формуванню недовіри не лише до чинних нормативних систем, але й до загальноприйнятих систем цінностей. С.М. Корецький констатує, що «не тільки не співпадають системи цінностей різних поколінь, але й протягом

життя одного покоління йому, щоб встигати за швидкоплинною зміною суспільних відносин, доводиться проводити дві – три реорганізації власної системи цінностей. Така дезадаптація населення дітородного віку ускладнює процес ретрансляції цінностей від покоління до покоління» [83]. Як зазначає професор В.М. Дрьомін: «З суб'єктивної сторони більшість кримінальних практик є наслідком втрати духовних цінностей і широкого розповсюдження серед населення правого нігілізму, що проявляється у відношенні до злочинності у цілому як соціальному явищу, і до окремих видів злочинів» [60, с. 309].

Одним з чинників дисфункцій соціального інституту власності є відокремленість соціальних та культурних циклів. Також значну роль у цьому контексті відіграє постійно зростаючий вплив засобів масової інформації, особливо електронних. Світова практика показує, що неконтрольовані ЗМІ можуть сприяти впровадженню спотвореної системи цінностей, що зі свого боку веде до закріплення стійких форм девіантної поведінки. Відображення певного ідеалу, що не відповідає потребам та можливостям особи, підштовхує її на пошук додаткових способів матеріального збагачення, що інколи реалізується за допомогою злочинних дій.

Дисфункція інституту власності прямо впливає на наступний фактор детермінації злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – деформацію правосвідомості. Так, як зазначає М.П. Требін: «Деформація правосвідомості - це соціально-правове явище, що характеризується зміною її стану, при якому у носіїв формуються певні ідеї, уявлення, погляди, відчуття і настрої, переживання і емоції, які спотворено відображають юридичну дійсність і виражають негативне ставлення до діючого права, законності і правопорядку» [161]. На думку Ю.А. Ведернікова, «деформація правової свідомості є викривленням, порушенням усіх або декількох елементів структури, викликає

негативні зміни у морально-психологічному комплексі особистості, що позначається на різних аспектах людської діяльності» [38].

У сучасних наукових дослідженнях виокремлюють кілька основних типів деформації індивідуальної правосвідомості, включаючи такі явища, як правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий фетишизм, правовий дилетантизм та інші. Так, правовий інфантилізм розуміють як «низький рівень правової свідомості, почуття відповідальності щодо поведінки в рамках права, несформованість, недостатність правових знань і установок, але високий рівень бажання отримати результат» [31]. Вказаний фактор частково обумовлений і низьким загальним освітнім рівнем осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтями 191 КК України. Особливо яскраво це відображено при вчиненні злочинів на примітивному рівні, наприклад, описаний у попередньому підрозділі випадок заволодіння мобільним телефоном матеріально-відповідальною особою. Правовий нігілізм – «заперечення цінностей норм права і неповага до права, тобто невіра в те, що за допомогою права можна захистити свої суб'єктивні інтереси. Явище правового нігілізму слід, без сумніву, віднести до найбільш поширеним і укоріненим формам деформації правосвідомості населення. Заперечення того, що вимагає закон, може відбуватися як у прихованій, так і відкритій формі і мотивуватися в кожному окремому випадку найрізноманітнішими міркуваннями» [31]. Вказаний вид деформації правосвідомості більшою мірою характерний саме для злочинців більш «високого» рівня, які не сприймають правові норми, а використовують посаду як інструмент для задоволення особистих потреб.

Однією з найбільш складних проблем, пов'язаних із феноменом аномії в українському суспільстві, є «переродження» правосвідомості. Це вважається складною формою деформації правосвідомості громадян, адже на цій стадії відбувається суттєве спотворення правових ідеалів. Така свідомість може бути класифікована як глибоко спотворена та недостатня форма правосвідомості. Як зазначає Р. Олійничук, «від правового нігілізму в чистому вигляді

«переродження» свідомості відрізняється не тільки ступенем суспільної небезпеки, а й мотивацією. Воно засноване на свідомому запереченні закону за мотивами користі, жорстокості, жадібності тощо. Правосвідомість, перероджуючись, проявляється в різних формах і, перш за все, у вигляді умисного порушення законів та інших нормативно-правових актів, що супроводжуються вчиненням злочинів та інших правопорушень» [129].

Як вдало зазначають В.В. Голіна та Б.М. Головкін, «...очевидно, що породжувати масову (колективну) злочинну діяльність може не будь-яка, а лише деформована у криміногенному відношенні суспільна свідомість. Іноді її називають «кримінально зараженою» [100, с. 50-51]. В цьому контексті варто згадати й позицію С.М. Корецького, котрий в своєму дисертаційному дослідженні запропонував власну типологію кримінальної зараженості особи на підставі двох системовизначаючих ознак. Так, першою «системовизначаючою ознакою було обрано нормативні системи, по відношенню до яких спостерігається відхилення поведінки. Другою ознакою, на думку дослідника, виступає стійкість установок на поведінкові акти, що відхиляються від прийнятих в суспільстві норм поведінки. В межах кожного типу за стійкістю установок на дані форми поведінки автором виділено три підтипи: ситуативний, стійкий та послідовний, де послідовний підтип попереднього та ситуативний підтип наступного типу є перехідними» [83].

У дослідженні згаданих факторів особливо важливим стає аналіз стабільності та густоти соціальних зв'язків у мікросередовищі, а також вивчення їхніх якісних характеристик. Адже, як зазначає В.М. Дрьомін, описуючи концепцію великого розриву Ф. Фукуями, «...сутність здвигу цінностей проявляється в індивідуалізації і як наслідок мініатюризації суспільства. Так у сучасних суспільствах ступінь свободи вибору для індивіда значно зросла, у той час як зв'язки, що зв'язують їх з системою соціальних обов'язків ослабли. ...люди стараються підтримувати відносини тільки з тими, кого вони обирають добровільно. При цьому цінностей, що поділяються всіма

членами суспільства стає все менше» [60, с. 306]. При незмінності потреб та соціального оточення, існує дуже мала можливість для розвитку відмінних цінностей та норм, від тих, які підтримуються в мікросередовищі. Таким чином, формується характер особистості, який відіграє ключову роль у виборі конкретної моделі поведінки. Зазвичай таке мікросередовище має риси, що суперечать загальноприйнятим суспільним цінностям щодо права власності. Однак у таких мікросередовищах, як правило, толерується або позитивно сприймається вчинення злочинів не тільки досліджуваного виду, а й загалом корупційних.

На факторах, що впливають на відтворюваність злочинів, передбачених статтею 191 КК України, позначається недостатня ефективність правоохоронних органів. Так, як свідчить статистична інформація про обліковані кримінальні правопорушення, з 6698 правопорушень, облікованих у 2022 році за статтею 191 КК України, лише у 3074 випадках особам вручена підозра. До того ж у 1903 випадках справи направлені до суду з обвинувальним актом. Факторів, що можуть впливати на такий стан, може бути декілька, наприклад: корупція в середині правоохоронної системи, тобто якщо представники правоохоронних органів є залученими в корупційні схеми, це серйозно підриває довіру до системи і ефективність роботи таких органів; недоліки в професійній підготовці, можуть призвести до того, що правопорушення або сліди злочинів не виявляються належним чином, а процесуальні дії проводяться на низькому рівні; брак співпраці між правоохоронними органами, що може призвести до ускладнення розслідувань та його затягування; відсутність довіри з боку громадськості; політичний тиск та втручання у процес розслідування.

Глобалізація та зовнішні виклики також впливають на корупційну злочинність загалом та зокрема на злочини, передбачені статтею 191 КК України, особливо враховуючи залежність іноземних інвестицій та міжнародної співпраці від рівня корупції у країні. Посилення міжнародних

зв'язків, інтеграція ринків та взаємозалежність країн призводять до нових можливостей, але й нових викликів, особливо в контексті правової безпеки та захисту економічних інтересів. Глобалізація вимагає від України дотримання міжнародних стандартів, зокрема в економічній сфері, що може призвести до реформації національного законодавства, що, як показує досвід, створює прогалини для зловживань. Приваблення іноземних інвестицій може створювати ризики, пов'язані з порушенням контрактних зобов'язань, розтратою чи привласненням коштів.

Глобалізація також сприяє транскордонній злочинності, включаючи корупційні схеми, відмивання грошей, економічні шахрайства. Водночас війна Росії проти України призвела до численних економічних, політичних і соціальних наслідків, створивши умови для зловживань у військових закупівлях, розподілі гуманітарної допомоги, реконструкції інфраструктури та інших злочинних дій. Нестабільність, викликана війною, може бути використана для привласнення майна або інших злочинних дій. Зовнішні економічні санкції проти Росії також впливають на українську економіку через зміни у торгівлі та втрату деяких бізнес-зв'язків. Війна спровокувала масштабні міграційні процеси в Україні, що призводить до економічних втрат та зловживань в процесі релокації та інтеграції переселенців. Таким чином, глобалізація та зовнішні виклики в умовах конфлікту з Росією вимагають від України посилення зусиль щодо захисту національних інтересів, вдосконалення законодавства та забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів у контексті боротьби зі злочинністю.

Проблема привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем є особливо актуальною в сучасних умовах розвитку суспільства. Ці злочини, якщо вони скоюються високопоставленими особами, представниками влади або керівниками підприємств, завдають величезних збитків не тільки державі та її громадянам, але й серйозно підривають довіру до державних інституцій. Такі дії створюють

негативне сприйняття управління країною та її ресурсами, що веде до соціального невдоволення та нестабільності. Важливо розуміти, що подібні злочини не існують в ізоляції, вони тісно пов'язані з ширшими проблемами суспільства, включаючи дисфункції соціальних інститутів, аномію, зміну правосвідомості, а також вплив глобалізації та зовнішніх викликів. Це демонструє, що для ефективного вирішення проблеми корупції та зловживань владою необхідний комплексний підхід, який включає як законодавчі реформи, так і зміни у суспільній свідомості. Стратегія боротьби з корупцією має включати підсилення законності, вдосконалення механізмів контролю та забезпечення прозорості управління. Також необхідно зміцнювати соціальні зв'язки та сприяти культурі законності та відповідальності серед громадян та урядовців. Особливу увагу слід приділити превентивним заходам, освіті та вихованню правової свідомості, щоб зменшити ризики повторення подібних злочинів у майбутньому.

РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У ВИДІ ЗЛОЧИНІВ У ВИГЛЯДІ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

3.1. Поняття та зміст заходів попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Згідно з загальноприйнятою думкою, одна з основних цілей кримінології полягає у розробці теоретично обґрунтованих підходів до протидії злочинності. В академічних колах досі існує дискусія щодо термінології, пов'язаної з усуненням факторів, що детермінують злочинність. Не вдаючись в подробиці цієї дискусії та не фокусуючись на відмінностях між поняттями «профілактика», «протидія», «запобігання» та «попередження», ми підтримуємо позицію В.В. Голіни, який стверджує: «...ця невизначеність, хоч і не призводить до концептуальних труднощів, все ж створює певні незручності у дослідженні, тому кримінологам просто потрібно дійти згоди щодо значення окремих термінів. Точність у визначенні термінології та конкретизація змісту понять у кримінології не менш важливі, ніж у будь-якій іншій науці» [98, с. 94 – 102].

У науковій літературі переважає думка, що концепція «попередження злочинності» є найбільш всеосяжним поняттям, оскільки вона охоплює всі аспекти діяльності та заходи, спрямовані на запобігання вчиненню злочинів, а також встановлює загальні напрями у боротьбі із злочинністю. Це висвітлено в роботах різних авторів [98, с. 94;106;187]. Крім того, у Конвенції ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності», прийнятій Генеральною Асамблеєю 15 листопада 2000 року за резолюцією 55/25 та ратифікованій Верховною Радою України Законом №1433-IV від 4 лютого

2001 року [147], також використовується поняття «попередження». З огляду на це, у нашому дослідженні вважаємо за доцільне використовувати саме термін «попередження». Як стверджує А.Ф. Зелінський, «попередження злочинності – це система заходів, що вживаються суспільством для того, щоб стримувати ріст злочинності і понизити за можливості її рівень шляхом усунення факторів, а також шляхом запобігання та припинення конкретних злочинів» [68, с. 130].

У цьому розділі ми зосередимо увагу на вивченні загальносоціальних, спеціальнокримінологічних та індивідуальних заходів профілактики і попередження злочинів, які пов'язані з привласненням та розтратою майна або заволодінням ним з використанням службового становища. Також буде описано ці заходи, використовуючи класифікацію, яка базується на поділі між сферами суспільних відносин, а саме державний сектор та приватний. Особлива увага буде приділена ролі кримінально-правової відповідальності в механізмі попередження злочинів цього виду. Адже кримінальний закон виступає як основний інструмент відмежування соціально неприйнятної або неетичної поведінки від тих вчинків, які караються за законом. Для визначення ефективних заходів попередження будемо використовувати емпіричні дані, які характеризують загальний стан злочинів цього виду, особистісні риси злочинців, а також детермінанти злочинної поведінки, пов'язаної з привласненням, розтратою майна чи заволодінням ним через зловживання службовим становищем.

Протидія злочинам, передбаченим статтею 191 КК України, є частиною боротьби з корупцією, яка фокусується на усуненні та нейтралізації факторів, що детермінують корупцію, а також на інших умовах, що впливають на формування особистості корупціонерів. Теоретичне та методологічне підґрунтя боротьби з корупцією надає першочергове значення протидії цьому соціально-правовому явищу нарівні з іншими формами превентивної діяльності. Це підкреслює необхідність створення концептуальних засад для

таких профілактичних заходів злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Як зазначає Д.С. Машлякевич: «Під механізмом запобігання та протидії корупції слід розуміти інтегровану цілісну взаємодіючу сукупність необхідних і достатніх функціональних елементів, за допомогою яких суб'єкт формує раціональну систему впливу на фактори і детермінанти корупції, забезпечує обструкцію її проявів та ефективно здійснення кримінологічного процесу у сфері протидії корупції»[114, с.152-153]. Оскільки протидія корупції є складовою частиною системи протидії злочинності, тобто є похідною від неї, вірною. Як зазначає Д.С. Машлякевич, є вказівка на те, що з огляду на ознаки структурності та функціональності соціально-правового механізму протидії злочинності сукупність його складових елементів складають: «юридичні підстави (норми, правозастосовні акти, практика), кримінологічні функції і методи кримінологічного впливу, тобто в його систему включено тільки ті елементи, які забезпечують реальне функціонування системи. Усе те, що виражає статичний, субстанціональний бік протидії злочинності, слід відносити до її системи. Тому всі без винятку системоутворюючі елементи (цілі, завдання, суб'єктний склад, принципи, рівні, об'єкти дії) при всій їх важливості в здійсненні протидії злочинності не можуть бути включені безпосередньо в механізм. Зв'язуючою основою всіх перелічених вище елементів і компонентів соціально-правового механізму протидії злочинності виступають інтеграційні зв'язки, що розглядаються як універсальні засоби оптимізації його функціонування» [107, с.12-14; 114, с.152-153].

Тому обґрунтованим є твердження, що до структури механізму запобігання злочинам досліджуваного виду та боротьби з корупцією варто включати юридичні аспекти, як-от законодавчі норми, акти правозастосування, судову практику, а також кримінологічні функції та методики кримінологічного антикорупційного впливу.

Розробка заходів попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, здійснюється у межах внутрішньої політики держави, направленої на протидію злочинності загалом. До того ж природа таких злочинів є дуальною, про що було описано у попередніх розділах, а тому і комплекс заходів з одного боку є схожими, а з іншого повиннен включати особливості відповідної сфери національної економіки, де вони вчиняються. У цьому контексті варто погодитися із В.В. Василевичем, що «кримінологічна політика є одним із важливих компонентів інструментарію формування стратегічної складової частини внутрішньої кримінальної політики держави, сутність якої полягає у визначенні ключових доктринальних засад у сфері запобігання злочинності та її практичної реалізації в системі органів і установ кримінальної юстиції відповідно до положень кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики країни та національного законодавства» [35]. Заходи попередження злочинності реалізуються на кількох рівнях. На загальносоціальному рівні вживаються заходи, які створюють умови для запобігання злочинам, охоплюючи економічні, ідеологічні, освітні та правові аспекти. Їхня мета - підвищення культурних та матеріальних стандартів життя в Україні, що в зі свого боку допомагає нейтралізувати фактори, що детермінують злочинність. Ці загальносоціальні заходи мають забезпечити значне покращення умов життя громадян і зменшити спонукання до злочинів, зокрема привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Спеціально-кримінологічний напрямок зосереджений на попередженні конкретних злочинів. У випадках, коли злочинні дії вже розпочалися, головною метою є їх негайне припинення[68, с. 129].

Попередження злочинів, включаючи такі діяння, як привласнення, розтрату майна або незаконне заволодіння майном через зловживання службовим становищем, є ключовим аспектом для забезпечення стабільності

та нормального функціонування суспільства. У цій роботі ми не зосереджуватимемося на детальному розмежуванні термінів «запобігання» та «попередження» злочинів, а розглядатимемо їх як взаємопов'язані та взаємодоповнюючі поняття. Як стверджує професор В.В. Голіна: «Запобігання злочинності – це соціальна політика держави, спрямована на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальна випереджальна практика протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання)» [44, с. 16]. Варто погодитися із науковцем, що «теорія і практика розробки і реалізації методів та заходів руйнівного впливу на явища і процеси, які зумовлюють або можуть зумовлювати активізацію криміногенного потенціалу суспільства у виді злочинних проявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення злочину, готування до злочину та замаху на злочин, називається спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності. Воно мислиться як синтезована кримінологічна теорія і практика власної організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей знань (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо). Отже, спеціально-кримінологічне запобігання – не простий і не випадковий набір певних заходів, а комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних і реально здійснюваних заходів, спрямованих саме на недопущення потенційних злочинів на різних етапах їх кримінального формування» [44, с. 21].

Розробка ефективних стратегій протидії таким видам злочинності передбачає важливість прогнозування кількості скоєних злочинів. Це дозволяє більш точно визначати потреби у ресурсах, плануванні та впровадженні заходів, спрямованих на запобігання та ефективну боротьбу з такими

злочинами. У 2024 році згідно з опрацьованою статистичною звітністю Офісу Генерального прокурора прогнозується зростання кількості злочинів обраного для дослідження виду. Очікується, що рівень офіційно зареєстрованих кримінальних правопорушень досягне 7000-8000 випадків на рік, при цьому подібна тенденція буде характерна і для латентних злочинів.

Це зростання частково обумовлене інституціоналізованою кримінальною практикою, яка включає складні схеми злочинів у різних сферах економіки, зокрема у воєнному секторі, де відбуваються зловживання в процесі закупівель. Також, значний вплив має складна економічна та соціальна ситуація, посилення стану аномії у суспільстві, викликаного воєнними діями та загальною нестабільністю, що спонукає до злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням майном. Питання привласнення гуманітарної допомоги та зловживань під час відновлення зруйнованого майна також зроблять свій внесок у загальний рівень злочинності.

Заплановані реформи, зокрема збільшення чисельності працівників Національного антикорупційного бюро, можуть мати позитивний вплив на ситуацію, але через специфіку підслідності ці заходи не зможуть радикально змінити ситуацію у короткій перспективі. Вирішення проблеми вимагає комплексного підходу, що включає не лише посилення ресурсів правоохоронних органів, але й впровадження системного моніторингу, цифровізації процедур, реформування законодавства та активну участь громадянського суспільства у контролі за державними інституціями та бізнес-сектором.

Розробка стратегій запобігання злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем відбувається в рамках роботи відповідних антикорупційних органів. Цей процес включає визначення ключових напрямків та цілей такої діяльності, методів і засобів їх втілення, а також фінансових та матеріальних ресурсів для запобігання цим злочинам. О.М. Бандурка та Л.М. Давиденко

розробили алгоритм створення комплексу заходів, зокрема проти цих злочинів, який включає кілька взаємопов'язаних етапів: збір та аналіз кримінологічної інформації, встановлення цілей і вибір методів для їх досягнення, розробка і затвердження відповідного нормативно-правового забезпечення, доведення відповідних рішень у сфері запобігання корупції до їхніх безпосередніх виконавців[21]. Цей механізм дозволяє забезпечити обґрунтованість і правомірність заходів кримінологічного попередження, а також створює основу для практичного впровадження цих заходів. Водночас розробка стратегій запобігання цим злочинам є лише частиною загальної системи протидії корупції, в яку важливо включити і реалізацію розроблених попереджувальних заходів. До того ж на підставі проведеного аналізу нами було доведено, що злочини у виді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем сформували окрему кримінальну практику, що є частиною соціального інституту корупції, а це обґрунтовує необхідність розробки саме концептуальних засад протидії вказаній кримінальній практиці. Оскільки окремі заходи або короткострокові програми не будуть ефективними. Тобто доцільною є зміна парадигми не тільки у роботі правоохоронних органів, а й запровадження комплексних заходів, що вплинуть на інституціоналізацію позитивних практик у суспільстві.

У зв'язку з цим варто розпочати саме із загально-соціальних заходів профілактики злочинності. Так, як було зазначено у попередньому розділі, одним із факторів детермінації злочинів дослідженого виду є низький рівень правової культури. Безумовно, правосвідомість відіграє важливу роль у формуванні ставлення особи до закону та нормам поведінки. Виховання правосвідомості має починатися з раннього дитинства, включати шкільну програму, а також продовжуватися у формі дорослої освіти. Прикладом може служити впровадження освітніх програм у школах, які включають курси з основ права, економіки, та громадянської освіти, зміст яких не повинен

звужуватися лише до відповідальності за окремі діяння, а й визначати види правомірної поведінки. Окрім того, важливо проводити публічні кампанії, що роз'яснюють шкоду від корупційних злочинів, зокрема передбачених статтею 191 КК України, а також реальні приклади відповідальності за вказані дії.

Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють злочини, передбачені статтею 191 КК України, свідчить про достатньо високий освітній рівень злочинців, однак мотивація їх першочергово полягає у задоволенні матеріальних потреб, направлених на покращення матеріального становища. Досить поширеними є випадки вчинення злочинів на дуже «примітивному рівні». Так, наприклад, обвинувачений ОСОБА_4, обіймаючи посаду торгового агента у фізичної особи підприємця ОСОБА_6, згідно з трудовим договором від 28.07.2017 року, будучи матеріально-відповідальною особою згідно з договором про повну матеріальну індивідуальну відповідальність від 01.08.2017 року, керуючись корисливим мотивом спрямованим на особисте збагачення, усвідомлюючи протиправність, карність, суспільну небезпечність своїх дій, а також настання суспільно-небезпечних наслідків, використовуючи надані йому повноваження та зловживаючи довірою, заснованою на особистих дружніх відносинах з клієнтами ФОП «ОСОБА_6» та працівниками вказаного суб'єкта господарювання, у період 08 травня 2018 по 14 червня 2018 року, отримав згідно з видатковими накладними грошові кошти від фізичних осіб підприємців ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10 та КП «Янтарь», за поставлені ним алкогольні напої на загальну суму 25 313 (двадцять п'ять тисяч триста тринадцять) гривень 52 (п'ятдесят дві) копійки, які до каси фізичної особи підприємця «ОСОБА_6» не здав, привласнивши їх та в подальшому витратив на власні потреби, чим завдав ФОП «ОСОБА_6», матеріальної шкоди на вказану суму[40]. Вказане є додатковим свідченням необхідності запровадження соціальних програм, що мають бути спрямовані на забезпечення базових потреб громадян, включаючи доступ до освіти, медичних послуг, житла та

соціальної підтримки. Такі заходи сприяють зменшенню соціальної напруги та зниженню мотивації до вчинення злочинів.

Міжнародна спільнота як одним із пріоритетних зусиль в області сталого розвитку визначає викорінення бідності [9]. Викорінення бідності, визначене міжнародною спільнотою як пріоритет у сфері сталого розвитку, впливає на протидію злочинам обраного виду, оскільки бідність часто є ключовим чинником, що детермінує злочинність. Бідність може породжувати відчуття безвихідності та відсутності можливостей, що змушує людей звертатися до незаконних дій, включаючи привласнення, розтрату майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем. Вирішуючи проблему бідності, зокрема через політику створення робочих місць, освіти та соціального захисту, можна значно знизити мотивацію до вчинення таких злочинів. Таким чином, підхід до викорінення бідності не тільки сприяє загальному економічному та соціальному розвитку, але й виступає як важливий елемент у стратегії протидії злочинам, особливо тим, що пов'язані з фінансовими зловживаннями і корупцією.

Вплив задоволення матеріальних потреб на схильність до вчинення злочинів, передбачених статтею 191 КК України, варіюється в залежності від соціально-економічного стану різних верств населення. Для осіб із низьким рівнем доходу злочини часто полягають у незаконному заволодінні майном, яке вони використовують у повсякденному житті або яке є доступним для них через обставини. Натомість у випадку осіб із більш високим рівнем доходу ці злочини можуть мати форму незаконного заволодіння майном підприємств або державної власності. Це підкреслює необхідність зосередити увагу на економічних реформах, що включають забезпечення рівних можливостей для доступу до ресурсів і збільшення рівня життя усіх верств населення. Такі реформи сприятимуть зменшенню мотивації до вчинення злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням майном, шляхом вирішення кореневих проблем бідності та нерівності. Також економічні реформи повинні бути спрямовані на

створення стабільного та прозорого бізнес-середовища. Це може включати зниження податкового тиску на малий та середній бізнес, боротьбу з монополіями, впровадження електронних систем державних закупівель для запобігання злочинам, передбачених статтею 191 КК України. Прикладом успішної реформи може бути впровадження системи ProZorro, яка значно знизилася рівень корупції у сфері державних закупівель. Як слушно зазначає М.Г. Колодяжний, «останні дослідження західних учених показують, що штучний інтелект із застосуванням математичних методів може успішно використовуватись для прогнозування злочинності на місцевому рівні. Зокрема, сучасні технології дозволяють запобігати вчиненню злочину з боку конкретної особи, тобто на стадії формування злочинної мотивації, готування або замаху на його вчинення. Це стало реальністю завдяки моделюванню майбутньої поведінки окремих осіб на підставі особливостей їх соціально-демографічної (стать, вік, місце проживання, рівень доходів, коло спілкування) та кримінально-правової характеристики (наявність судимості, вид раніше вчиненого злочину)»[78].

Штучний інтелект (ШІ) та математичне моделювання мають великий потенціал у протидії злочинам, пов'язаним із привласненням, розтратаю майна чи заволодінням ним через зловживання службовим становищем. Застосування ШІ у криміналістиці та правоохоронній діяльності може підвищити ефективність розслідувань завдяки швидкому та точному аналізу великих обсягів даних. Наприклад, алгоритми машинного навчання здатні виявляти аномалії та закономірності в фінансових транзакціях, що може вказувати на незаконну діяльність, таку як розтрата чи привласнення коштів. Зокрема системи, засновані на нейронних мережах, можуть аналізувати історичні дані про злочини, створюючи прогнози щодо потенційних ризиків та вразливих місць у фінансових і адміністративних системах. Такі моделі здатні виявляти зв'язки та залежності, які не завжди очевидні для людського аналізу, дозволяючи правоохоронним органам попереджати злочини до їх

вчинення або швидко реагувати на них. Математичне моделювання зі свого боку може використовуватися для симуляції різних сценаріїв та оцінки ефективності різних стратегій протидії корупції та фінансових зловживань. Інтеграція ІІІ також може сприяти поліпшенню систем моніторингу та контролю за державними закупівлями та використанням бюджетних коштів, автоматизації процесів перевірки та аудиту, а також наданню рекомендацій щодо покращення законодавчих та адміністративних норм. Використання ІІІ в аналізі соціальних мереж та поведінкових моделей може виявити приховані зв'язки та мережі, які залучені до корупційних схем, забезпечуючи важливі дані для розслідувань.

ІІІ та математичне моделювання також здатні виявляти зміни у поведінці чи фінансовій діяльності окремих осіб або організацій, що може вказувати на потенційні незаконні дії. Крім того, автоматизовані системи здатні відстежувати та аналізувати тенденції та моделі злочинності на макрорівні, дозволяючи правоохоронним органам та політикам розробляти більш цілеспрямовані та ефективні стратегії протидії злочинам дослідженого виду.

У концептуальному значенні така діяльність є дотичною до ситуаційного запобігання злочинності, екстраполюючи її зміст на злочини дослідженого виду. Варто погодитися із М.Г. Колодяжним[79], що ситуаційне запобігання злочинам у виді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем базується на кількох кримінологічних теоріях. Згідно з теорією раціонального вибору, злочинці, які здійснюють такі злочини, зазвичай враховують потенційні ризики, включаючи ризик бути спійманими під час злочинної діяльності та виявлення їхніх незаконних дій. В контексті теорії рутинної діяльності, такі злочини часто відбуваються у результаті сприятливих обставин, коли злочинець має доступ до об'єкту посягання. В цьому випадку наявність сторонніх осіб або систем контролю може виступати як стримуючий фактор. Остання – теорія способу життя,

вказує на зв'язок між стилем життя, способами проведення дозвілля особи, що також може бути застосовано до сфери привласнення та розтрата майна.

Зміцнення правоохоронних органів, судової системи та антикорупційних інституцій є важливим аспектом у боротьбі із сформованою кримінальною практикою, зокрема злочинами у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем. Це включає забезпечення незалежності судочинства, ефективність правоохоронних органів, а також створення спеціалізованих антикорупційних органів з чітко визначеними повноваженнями. Одним з прикладів таких зусиль є створення в Україні Національного антикорупційного бюро, яке є незалежним органом, спрямованим на боротьбу з корупцією на високому рівні. Крім того, в Україні було створено Бюро економічної безпеки, яке відіграє ключову роль у виявленні та розслідуванні економічних злочинів, зокрема тих, що пов'язані з державними закупівлями, приватизацією майна та іншими фінансовими операціями. Як зазначає І. Катеренчук, «однією з найважливіших складових у справі боротьби зі злочинністю в економічній сфері є продумані форми координації суб'єктів попереджувальної діяльності, які передбачають забезпечення цілеспрямованих і ефективних заходів боротьби з економічною злочинністю, вибір єдиного підходу до вирішення різносторонніх організаційних і процесуальних питань; сприяння усуненню дублювання в діяльності правоохоронних і контролюючих органів у даній сфері» [75]. Вказане твердження є справедливим для контексту нашого дослідження.

Для деінституціоналізації кримінальної практики важливо також посилювати інституціональні механізми, наприклад, через реформування системи державних закупівель, впровадження прозорих механізмів в оборонному секторі, а також через ефективний моніторинг використання гуманітарної допомоги та коштів, виділених на відновлення зруйнованого майна. Це може включати в себе цифровізацію та автоматизацію процесів, що забезпечить більшу прозорість і зменшить можливості для корупційних дій.

Такі ініціативи вимагають комплексного підходу, включаючи законодавчі зміни, підвищення кваліфікації правоохоронців, залучення громадянського суспільства до процесу контролю, а також міжнародне співробітництво для обміну досвідом та практиками.

Сформована кримінальна практика цих злочинів вимагає стратегій, які базуються на детальному аналізі різноманітних схем і методів, які використовують злочинці для привласнення, розтрата чи незаконного заволодіння майном. У різних сферах економіки злочинці можуть застосовувати різні методи та тактики, що вимагає концептуального підходу у розробці антикримінальних заходів. Ефективність цих заходів дуже залежить від знання тактик злочинців та розробки спеціалізованих протидій, адаптованих до конкретних умов та викликів кожної економічної сфери. Викорінення кримінальної практики можливе за рахунок видозмінення сталої практики державних закупівель, приватизації майна, моніторингу фінансових операцій, а також цифровізації в сфері бізнесу та державного управління. Ці заходи дозволять створити більш прозору та ефективну систему, що ускладнить злочинну діяльність і зменшить можливості для її здійснення.

Варто погодитися із висновком М.Г. Колодяжного[80] щодо теорії розбитих вікон. Ця теорія акцентує увагу на нульовій терпимості до будь-яких проявів злочинності, що особливо важливо в умовах, де кримінальна відповідальність часто ігнорується правоохоронними органами. Такий підхід може сприяти формуванню в суспільстві неприйняття будь-яких форм зловживань та корупції.

Збільшення відповідальності серед звичайних громадян за стан безпеки у місцевих громадах спонукає до активнішої участі у превентивних заходах та контролю за законністю дій посадових осіб. Це зі свого боку може стати фактором протидії самодетермінації злочинності, коли громадськість стає активним учасником у процесі запобігання та виявлення злочинів. Нарешті, впровадження цієї теорії може сприяти збільшенню довіри до правоохоронних

органів, оскільки вони бачать конкретні дії та результати у їх роботі та у співпраці з громадою.

Одним із факторів детермінації злочинів дослідженого виду, що був описаний у минулому підрозділі, є війна в росії проти нашої держави. Війна в Україні та воєнний стан спричинили зміни в соціальних нормах та правовому полі, що може в подальшому стати каталізатором зростання рівня злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним з використанням службового становища. В цьому контексті розробка заходів протидії злочинам повинна враховувати специфіку воєнного часу, зокрема проблеми в сфері оборонних закупівель. Важливим є запровадження механізмів контролю та аудиту закупівель в оборонному секторі, щоб уникнути розкрадання коштів та забезпечити ефективне використання ресурсів. Адже, як свідчить аналіз ЗМІ, в Україні наявні проблеми у цьому аспекті[190].

Крім того, існує ризик привласнення гуманітарної допомоги, яка надходить до країни. З 24 лютого 2022 року це питання набуло надактуального змісту та конкретних прикладів[149]. Потрібно створити системи моніторингу та розподілу допомоги, щоб гарантувати, що вона доходить до тих, хто її найбільше потребує. Такі системи мають бути надійно захищені від можливих маніпуляцій та зловживань.

Окрему увагу слід приділити питанню відновлення зруйнованого майна. В цьому процесі можуть виникнути можливості для зловживань, особливо у вигляді переоцінки вартості робіт або матеріалів. Важливо впровадити чіткі процедури тендерів та контрактів, а також забезпечити належний контроль та підзвітність усіх сторін, залучених до процесу відновлення.

Водночас ефективна реалізація цих заходів вимагає комплексного підходу, який включає в себе і правові засади, і практичні механізми контролю, і активне залучення громадськості до процесу моніторингу та оцінки діяльності державних органів і приватних компаній. Це дозволить

створити більш прозору та ефективну систему, здатну протистояти зловживанням у складних умовах війни та поствоєнного відновлення.

Війна в Україні досить серйозно вплинула на соціальні процеси. Як уже було зазначено, зараз простежується стан аномії, що виник в українському суспільстві в умовах воєнного конфлікту. Цей стан характеризується розпадом соціальних норм і цінностей, що є результатом відсутності чіткої соціальної структури або життєвої невизначеності, спричиненої війною. Особливо це проявляється в умовах, коли індивіди переживають постійний страх смерті, невизначеність майбутнього, а також прагнення заробити кошти для можливої еміграції, відчуваючи при цьому психологічний тиск «війна все спише». Такий соціальний стан спричиняє дезінтеграцію соціального порядку та може призводити до зростання злочинності, оскільки традиційні моральні обмеження слабшають, а альтернативні шляхи задоволення потреб, як-от вчинення злочинів, стають більш привабливими. Таке явище можна інтерпретувати через теорію аномії Еміля Дюркгейма, яка описує втрату соціальної регуляції в суспільстві, що призводить до відсутності гідності, цілісності та морального відчуття в індивідах. З огляду на це, необхідною є інтеграція соціально-психологічних програм, освітніх і пропагандистських кампаній, спрямованих на відновлення соціальної когезії та довіри до державних інституцій. Ці заходи мають зосередитись на психологічній підтримці населення, розвитку соціальних зв'язків та відновленні загальноприйнятих норм і цінностей. Важливим є також використання науково обґрунтованих підходів у психотерапії та соціальній роботі, які допоможуть індивідам адаптуватися до змінених умов життя, зменшити вплив травматичних подій та сприяти формуванню позитивного соціального середовища.

У цьому контексті варто зазначити, що дослідження кримінально-правової відповідальності у механізмі попередження злочинів, пов'язаних з привласненням, розтратою майна або заволодінням ним через зловживання

службовим становищем, є ключовим для забезпечення ефективної правоохоронної діяльності та зміцнення законності в суспільстві. Це особливо важливо в умовах, коли війна та складна економічна ситуація в Україні створюють умови для зростання таких злочинів, а також у контексті інституціоналізованої кримінальної практики, яка сприяє розповсюдженню корупції та самодетермінації злочинів дослідженого виду.

Вивчення та аналіз кримінально-правової відповідальності дозволяють розробляти ефективніше законодавство та правоохоронні механізми, які не тільки карають винних, але й діють як стримуючий фактор для потенційних злочинців. Посилення кримінальної відповідальності може сприяти формуванню культури нульової терпимості до корупції, зловживань та злочинів подібного роду. Крім того, адекватне кримінально-правове регулювання є важливим для забезпечення справедливості та невідворотності покарання. Чітке визначення відповідальності та покарань за зловживання службовим становищем, привласнення та розтрату майна забезпечує довіру громадян до правоохоронної системи та державних інституцій.

3.2. Кримінально-правова відповідальність у механізмі попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем

Для ефективної протидії злочинам, як-от привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем, необхідно вживати заходів, що виходять за рамки тих, які були описані у попередньому розділі. Важливу роль у цьому механізмі попередження злочинів відіграють елементи кримінально-правового впливу, зокрема притягнення до кримінальної відповідальності. Так, відповідно до статті 1 КК України,

Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. У частині 2 статті 50 КК України зазначено, що покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Тобто кримінальне покарання є одним із цілої низки кримінально-правових засобів запобігання злочинності. Однак у цьому контексті варто погодитися із думкою М.Г. Сорочинського, що «запобіжний потенціал мають також інші форми примусового кримінально-правового впливу, що також пов'язані із залякувальною роллю кримінальної відповідальності»[160].

Так, державна діяльність, спрямована на зміцнення правопорядку, повинна включати не лише відтворення та організацію нинішніх соціальних та моральних норм, правових традицій та звичаїв, що існують у суспільстві. Вона також має на меті формування нових правових доктрин, які відповідають сучасним соціокультурним та етнополітичним умовам. Важливою є також розробка прогресивних стратегій для майбутнього розвитку суспільних відносин, які враховують традиційні аспекти державно-правового розвитку та національні особливості правової культури.

Як зазначає І.В. Маслій, «у кримінологічній літературі визначають два головних напрями правового регулювання запобігання злочинності. Перший полягає в тому, щоб результативно впливати на причинно-наслідковий комплекс злочинності та її конкретні прояви. Другий має такі основні завдання: - створення загальних і організаційних засад у сфері запобігання злочинності і боротьби з нею, її частин, видів, окремих злочинів; - визначення системи державних органів, призначених для запобігання злочинності та

боротьби з нею; - встановлення прав та обов'язків суб'єктів запобігання злочинності, змісту і порядку здійснення з урахуванням кримінологічних вимог запобіжних заходів; - закріплення повноважень інших державних органів і громадських організацій, які можуть брати участь у запобіганні злочинності; - ресурсне забезпечення, яке включає наукове, фінансове, інформаційне, матеріально-технічне, кадрове та інше постачання; - додержання гарантій прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб під час здійснення заходів щодо запобігання злочинності» [112, с. 152].

Як зазначають О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк, «в межах запобіжної функції кримінального права традиційно виділяють приватну превенцію (утримання від вчинення нових злочинів з боку тих, хто раніше вчинив злочини і зазнав у зв'язку з цим кримінально-правового впливу) і загальну превенцію (утримання від вчинення злочинів з боку інших членів суспільства як результат впливу на них кримінально-правових заборон) [62].

У проведеному дослідженні щодо попередження злочинності засобами кримінального права М.Г. Сорочинський акцентує увагу, що «механізми, за допомогою яких кримінально-правові норми здійснюють свій попереджувальний вплив, класифікуються на три напрями: нейтралізація криміногенних факторів – застосування кримінального права в зв'язку із вчиненням злочину з метою усунути причини та умови вчинення подальших злочинів (реституція, компенсація, примирення правопорушника з потерпілим); загроза настання негативних наслідків в разі прояву злочинної поведінки у вигляді каральних заходів чи опору з боку потерпілого і третіх осіб та інформування про недопустимість протиправної поведінки (норми-заборони) і бажаність поведінки правомірної (заохочувальні норми); нагляд за поведінкою осіб в різних формах: від ізоляції особи до встановлення над нею більш чи менш жорсткого нагляду без ізоляції від суспільства»[160]. Безумовно, кримінальне покарання та інші заходи кримінально-правового впливу не повинні використовуватися як єдиний засіб протидії злочинам у

вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання ним шляхом зловживання службовим становищем. До того ж їх необхідно ефективно комбінувати із заходами економічного, соціального та інформаційного характеру для досягнення тривалого та всебічного впливу на запобігання злочинам.

Варто погодитися із Ю.В. Філеєм, що «кримінальний закон не є ні єдиним, ні тим більше головним, вирішальним чинником у вирішенні проблем викорінювання злочинності» [175]. Науковець стверджує, що «примусовість кримінально-правової норми полягає не стільки в тому, що за будь-який злочин неминуче повинно бути застосоване покарання, скільки в тому, що кримінальна санкція містить погрозу в настанні небажаних наслідків для осіб, які вчинили злочин» [176].

Доречним є ствердження П.Л. Фріса, що «загальнопопереджувальний потенціал кримінального права полягає не у суворості покарання, а пов'язаний з його невідворотністю, з існуванням загрози його застосування. Встановлюючи коло злочинних діянь, кримінально-правова політика впливає на свідомість громадян, виховує в них негативне ставлення до злочину, як соціального явища, до особи, яка його вчинила» [178]. Ефективність запобігання злочинам, як-от привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем також залежить від ефективності та дієздатності системи державного примусу. Наявність недоліків у правоохоронних органах, як-от недостатність кадрового забезпечення, обмежені матеріально-технічні ресурси, а також відсутність професіоналізму у деяких співробітників може бути фактором приросту злочинів дослідженого виду. Це обумовлено активізацією осіб, які почувають себе в безпеці через слабкість системи примусу. Загальнопревентивна роль кримінального законодавства тісно пов'язана з діяльністю правозастосовних органів. Більшість злочинців може бути впевнена в своїй безкарності через слабкість або неефективність правоохоронної системи. Проте, якщо населення

буде впевнене в тому, що норми кримінального права застосовуються в судовій практиці і винні особи справедливо караються, ефективність запобіжного впливу кримінального права буде зростати. Це створить умови, в якому потенційні злочинці будуть усвідомлювати ризики та наслідки своїх дій, що може стати дієвим стримуючим чинником для вчинення злочинів досліджуваного виду.

Питання ефективності кримінального законодавства, а точніше його дієвості, заслуговує на особливу увагу. Від цього безпосередньо залежить здатність кримінального права ефективно виконувати свою охоронну функцію. Варто погодитися з Ю.В. Бауліним, що «законодавство повинне адекватно і своєчасно реагувати на зміни у злочинному середовищі й у сфері протидії злочинності, тобто бути динамічним» [24, с. 97]. Тобто ефективність кримінально-правової норми в попередженні злочинів визначається не тільки як результат її впливу, але й як пропорція між цим результатом та соціальною ціллю, яка лежить в основі відповідного правового регулювання. У цьому контексті варто погодитися із І.О. Роциною, що «при оцінці ефективності норми кримінального права у запобіганні злочинам варто враховувати не тільки результати, досягнуті стосовно поставленої законодавцем мети, а й ті побічні, які не були метою правового регулювання, але виявилися з нею безпосередньо пов'язані. Ефективність норми кримінального права у запобіганні злочинам не можна ототожнювати з ефективністю правового регулювання, оскільки остання – більш містке поняття, що включає в себе якісні властивості всієї правотворчої і правозастосовної діяльності держави. Правова норма – результат правотворчої діяльності. Наскільки плідно, якісно вона реалізуватиметься, настільки ефективною буде й норма, що встановлюється в процесі цієї діяльності»[151].

Кримінальне законодавство може ефективно виконувати свої охоронні та попереджувальні функції тільки за умови строгого додержання правових принципів, серед яких ключове місце займають принципи справедливості та

невідворотності кримінальної відповідальності. Справедливість в контексті кримінального закону має дві складові: перша стосується справедливості самого закону, який повинен бути соціально обґрунтованим у плані криміналізації та пеналізації діянь. Якщо закон не відповідає цим критеріям, він стає неефективним, оскільки не відображає правосвідомість суспільства і не захищає його інтереси. Друга складова стосується справедливості покарання, призначеного судом за скоєний злочин. Згідно з принципом невідворотності, будь-яка особа, яка вчинила злочин, повинна нести відповідальність, незалежно від її статусу або обставин, за винятком тих, які прямо передбачені кримінальним законодавством.

При проведенні дослідження кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні Д.Г. Михайленко зазначає, що «вивчення положень Конвенції ООН показує, що цей акт передбачає різний набір антикорупційні правові інструменти й адміністративні заходи у залежності від типу корупції (корупції в публічному та приватному секторах)»[119]. Зокрема, відповідно до зазначеної Конвенції для корупції, в приватному секторі закріплюється необхідність криміналізувати лише: 1) підкуп в приватному секторі (ст. 21); 2) розкрадання майна в приватному секторі (ст. 22). Зазначені норми передбачають криміналізацію лише у випадку, коли наведені діяння вчинені в ході економічної, фінансової або комерційної діяльності й пов'язані з учиненням правопорушення (порушення обов'язків, якими наділений спеціальний суб'єкт), що проігноровано в КК, внаслідок цього призвело до надмірної криміналізації.

Як стверджує Д.Г. Михайленко, «в Україні діє єдиний механізм правового регулювання протидії корупції, який об'єктивується через відповідні елементи, а саме через положення Конституції України, Закону від 14.10.2014 та Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 03.11.2015, КУпАП і КК. При цьому кожен елемент виконує окрему, незамінну функцію. А оскільки

наведені нормативні акти є елементами одного механізму, то вони повинні бути побудовані за однією концептуальною моделлю, містити споріднені формулювання та чіткі розмежувальні ознаки, за якими з достовірністю можна буде обирати різні, визначені цими актами інструменти впливу на корупцію. Разом із тим антикорупційні положення зазначених актів є складними за змістом і характеризуються суперечливим співвідношенням, що потребує невідкладного виправлення»[119].

Правовий механізм протидії злочинам, як-от привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем в Україні розвивається неоднорідно. Особливо це помітно на рівні кримінального права, де спостерігається значне відставання. Проблема полягає у відсутності структурної та термінологічної узгодженості між регулятивними та охоронними аспектами в контексті Кримінального кодексу, особливо в плані відмежування та розрізнення правового регулювання суміжних злочинів, особливо щодо частини 2 статті 191 КК України. Це вказує на необхідність подальшого реформування та удосконалення законодавства, щоб забезпечити більш ефективну правову основу для боротьби з такими видами правопорушень.

Також варто погодитися із Д.Г. Михайленко, що «диференціація режимів правового регулювання протидії корупції залежно від її сфери (приватна чи публічна) визнається як необхідна у правовій доктрині та в міжнародних антикорупційних актах, зумовлюється значною різницею в змісті й масштабах правових і соціальних наслідків корупції в цих сферах і має на меті встановити більш жорсткі заходи та більш широке коло правових інструментів протидії щодо корупції в публічному секторі управління, оскільки остання порушує порядок реалізації державної чи муніципальної влади або інших публічних функцій, а тому є небезпечнішою»[119].

Проведені емпіричні дослідження, а також аналіз законодавства України з точки зору встановлення кримінальної відповідальності за злочини, які

включають привласнення, розтрату майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем, показує, що наявні правові механізми часто виявляються неефективними через відсутність координації між різними етапами кримінального процесу. Це включає визначення ризиків, безпосереднє вчинення злочину, а також розпорядження активами, отриманими в результаті злочинної діяльності. Структура кримінального законодавства щодо цих злочинів часто не відображає реальні потреби суспільства та інтернаціональні стандарти, що призводить до низької ефективності нинішніх норм та потреби в їх реформуванні.

Досліджуючи питання недосконалості санкції статті 191 КК України, С.С. Сироватка зазначає, що «проблема стосується співвідношення максимального та мінімального розмірів санкцій між основним та кваліфікованим видами злочину. Так, у цій нормі максимальні санкції за менш тяжкі діяння є суворішими ніж мінімальні санкції за більш тяжкі діяння. Так, максимальне покарання у виді позбавлення волі за злочин передбачений у ч.1 ст. 191 КК України - чотири роки позбавлення волі, тоді як мінімальна санкція за діяння, передбачене у ч.3 ст.191 КК України - три роки обмеження волі. Водночас, у ч.3 ст.191 КК України максимальна санкція - вісім років позбавлення волі, тоді як у ч.4 ст.191 КК України мінімальна санкція - п'ять років, а максимальна - вісім років позбавлення волі. У цьому випадку взагалі слід відзначити співпадіння максимального розміру санкцій у двох кваліфікованих видах розгляданого злочину. Ну і мінімальний розмір санкції за вчинення найтяжчого з розгляданих нами злочинних діянь, у ч.5 ст.191 КК України - лише сім років позбавлення волі. Внаслідок такого співвідношення санкцій може статися ситуація, коли дві особи за попередньою змовою вчинять привласнення чужого майна у розмірах, що не є великим і отримають за це покарання у виді восьми років позбавлення волі, тоді як організована група вчинить привласнення чужого майна у особливо великих розмірах і її учасники отримають покарання по сім років позбавлення волі кожен»[158].

Незважаючи на те, що у 2022 році Законами України № 2617-VIII від 22.11.2018 та № 2117-IX від 03.03.2022 були внесені зміни до вказаної статті, все ж описані проблеми залишилися, особливо щодо частини 4 та 5 вказаної статті КК України. У цьому контексті варто погодитися із Ю.В. Філеєм, що «такий стан речей «знижує рівень ціннісного захисту від більш небезпечного злочину і веде до можливих протиріч у виборі виду та обсягу покарання, а також порушує принципи справедливості й рівності громадян перед законом» [175, с.89]. Тож є обґрунтованим привести у відповідність розмір санкцій у різних частинах статті 191 КК України таким чином, щоб максимальне покарання за менш серйозне діяння не перевищувало мінімальний розмір покарання за більш тяжкий злочин, відповідно до наявних правил та принципів.

Ще одним питанням, на яке варто звернути увагу, є проблема практики застосування норм КК України, а саме 191 КК України та 364 КК України. Так, частими є випадки, де одні й ті ж правовідносини в одному контексті розглядаються відповідно до статті 191 КК України, а в іншому - за статтею 364 КК України. Нерідко справи спочатку ініціюються і розслідуються за статтею 191 КК України, але у разі неможливості доведення корисливих мотивів у діях службових осіб вони перекваліфіковуються на статтю 364 КК України. Відмінним прикладом такої «конкуренції» між цими статтями КК є справа № 757/55923/16-к. У цій справі суд першої інстанції виніс виправдувальний вирок за частиною 5 статті 191 КК, який згодом був підтверджений апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду. Проте Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду скасував це рішення і відправив справу на новий розгляд. У результаті апеляційна палата Вищого антикорупційного суду змінила кваліфікацію дій обвинуваченого на частину 2 статті 364 КК України, але 4 липня 2023 року Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду знову скасував вирок ВАКС і направив справу на

повторний розгляд в апеляційну інстанцію. Дослідимо відмінності між вказаними нормами більш детально.

Так, заволодіння службовою особою чужим майном за допомогою зловживання своїм службовим становищем (згідно з частиною 2 статті 191 КК України) потрібно відрізнити від зловживання владою або службовим становищем із корисливих мотивів, що підпадає під статтю 364 КК України. У випадку вчинення злочину за частиною 2 статті 191 КК України, зловживання службовим становищем є засобом заволодіння чужим майном, формуючи тим самим спеціальний склад службового зловживання. У рішенні Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 лютого 2022 року у справі № 707/661/17 вказано, що об'єктивна сторона злочину за частиною 1 статті 364 КК України включає три елементи: діяння використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що полягає в певних діях або бездіяльності суб'єкта з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи; наслідки, що виявляються у завданні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; причинний зв'язок між діяннями і наслідками.

Зловживання владою описується як дії службової особи, яка є частиною законодавчої, виконавчої або судової влади, використовуючи свої повноваження на шкоду інтересам служби. Це включає в себе вимоги та рішення, обов'язкові до виконання для інших фізичних чи юридичних осіб.

У рішенні колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 жовтня 2020 року в справі № 694/1050/16-к зазначено, що для визнання дій службової особи зловживанням владою або службовим становищем необхідна наявність трьох ознак: використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби, вчинення такого діяння з корисливими мотивами або для надання

неправомірної вигоди іншій особі, а також заподіяння істотної шкоди фізичним або юридичним особам. Відсутність будь-якої з цих ознак означає, що злочин за статтею 364 КК України не відбувся.

Для кваліфікації дій за частиною 1 статті 364 КК України, важливо, щоб вони були прямо пов'язані зі службовим становищем особи та входили в коло її службових обов'язків. Це означає, що дії службової особи підлягають оцінці за статтею 364 КК України лише тоді, коли наслідки вчиненого пов'язані з виконанням або неналежним виконанням службових обов'язків, як це було вказано у рішенні Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 липня 2023 року в справі № 991/3966/20 від 18 липня 2023 року. Відповідно до позиції колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду, висловленої у рішенні від 12 грудня 2019 року в54 справі №646/7942/14-к, дії службової особи можуть кваліфікуватися як зловживання владою або службовим становищем, якщо вони вчинені в рамках повноважень, наданих цій особі за її службовим становищем, та пов'язані з виконанням відповідних прав та обов'язків.

У рішенні колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 серпня 2018 року по справі №0912/1638/12 (провадження №51-2735км18) зазначено, що у випадках корисливого зловживання владою або службовим становищем, за які передбачена відповідальність згідно зі статтею 364 КК України, службова особа не привласнює чуже майно, але завдає майнової шкоди власникові, отримуючи неправомірну вигоду за рахунок свого становища і діючи на шкоду інтересам служби.

Якщо ж дії службової особи полягають у розкраданні чужого майна через зловживання своїм службовим становищем, при цьому винний незаконно заволодіває майном на користь себе або третіх осіб, то такі дії формують спеціальний склад зловживання службовим становищем і кваліфікуються за статтею 191 КК України.

Водночас у випадках, коли зловживання службовим становищем не веде до привласнення чужого майна і не пов'язане з незаконним вилученням чи використанням такого майна, але призводить до одержання іншої вигоди, дії службової особи підпадають під дію статті 364 КК України. Це підтверджено ухвалою Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 28 січня 2021 року в справі №757/55923/16-к.

Розрізняючи злочини за частиною 2 статті 191 КК України і статтею 364 КК України, ключова відмінність полягає у тому, що при вчиненні злочину за статтею 364 КК України службова особа, зловживаючи своїм становищем, завдає майнової шкоди власникові майна, але без елементів розкрадання. У контексті статті 364 КК України зловживання може включати ситуації, де не відбувається прямого заволодіння чужим майном, але можливе використання цього майна для особистих цілей без наміру його привласнення, включаючи завищення вартості робіт або послуг. Це відрізняється від злочину за частиною 2 статті 191 КК України, де ключовим елементом є розкрадання чужого майна. Це було визначено у рішенні Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 серпня 2018 року в справі №0912/1638/12.

До того ж потребує уваги також міра відповідальності за проаналізовані злочини. Так, санкція частини 2 статті 191 КК України передбачає обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, а санкція частини 1 статті 364 КК України передбачає арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років із штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Аналізуючи шкоду, завдану злочином, і зіставляючи кваліфікуючі ознаки «великий розмір» у частині 4 статті 191 КК України та «тяжкі наслідки» у

частині 2 статті 364 КК України, можна відзначити, що в обох випадках розмір шкоди або серйозність наслідків оцінюється в грошовому вираженні і дорівнює сумі, яка в двісті п'ятдесят або більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Це створює потенційну можливість або прогалину для перекваліфікації злочинних діянь з однієї статті в іншу, що може призвести до зниження міри відповідальності. Враховуючи наявну практику правозастосування вказаних норм, видається раціональним внести пропозицію про уніфікацію міри відповідальності за ці злочини. Такий підхід сприятиме створенню більш збалансованої та справедливої судової практики, усуненню правової неоднозначності та забезпеченню рівності відповідальності за злочини з подібними наслідками.

Вивчаючи заходи попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, також слід згадати і про наявність специфічних заходів, які в межах інших правових галузей одночасно виступають окремими процесуальними та процедурними засобами забезпечення ефективності проведення розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. До таких, наприклад, можна віднести заходи забезпечення кримінального провадження, передбачені КПК України, першочергово в аспекті досліджуваних нами злочинів – арешт майна. Хоча основним завданням арешту майна в кримінальному провадженні є, відповідно до статті 170 КПК України, запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження, слід констатувати, що власне можливість накладення арешту майна унеможливить вчинення нових кримінальних правопорушень щодо нього, що в цьому дослідженні можна розглядати як специфічний захід попередження. Ба навіть більше, законодавець, розуміючи значення арешту майна для забезпечення ефективного досудового розслідування, передбачив навіть «у невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення

можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах» [92]. Хоча саме такий тимчасовий арешт майна викликає низку зауважень зі сторони науковців та практиків. Так, С. Абламський та В. Абламська досить слушно зазначають, що «положення частини 9 статті 170 КПК суперечать засаді недоторканності права власності, оскільки, по-перше, рішення Директора НАБУ або його заступника не є судовим рішенням; по-друге, накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах не підпадає під випадки, коли майно може бути тимчасово вилучене, тобто не потребує отримання відповідного судового рішення» [13, с. 108]. І.В. Гловюк, аналізуючи положення частини 9 статті 170 КПК України, ставить досить важливе питання: «чому механізм попереднього характеру арешту майна, який натеper може застосовуватися лише з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину у випадках, передбачених частини 9 статті 170 КПК, не може бути поширений, по-перше, на інші кримінальні провадження, по-друге, на випадки необхідності забезпечення цивільного позову? Це було б логічним, зокрема, у тих випадках, коли прокурор пред'являє позов в інтересах держави, а також в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права, оскільки б більш оперативно перешкоджало б ризикам запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення,

використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження майна» [42, с. 158].

Привертає також увагу той факт, що законодавець в частині 9 статті 170 КПК України не обмежився лише формулюванням «майно», а передбачив, що попередній арешт може бути накладено як на майно, так і на кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах, тим самим розділяючи ці поняття. Відповідно до статті 190 ЦК України, майном, як особливим об'єктом, вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. ЄСПЛ визначає майно досить широко, включаючи в це поняття репутацію заявника як адвоката [6], право на зайняття адвокатською діяльністю [5], ліцензію на зайняття певним видом діяльності тощо. З цього приводу ВС зазначив, що «концепція «майна» має автономне значення, яке не обмежується правом власності на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном».

У практиці розгляду ЄСПЛ справ щодо порушення права володіння майном поняття «майно», як і «власність», має досить широке тлумачення й охоплює цілу низку економічних інтересів (активів) - як матеріальних, так і нематеріальних. Крім, власне, тілесних речей, ЄСПЛ відносить до категорії «майна», зокрема: «активи», які можуть виникнути, наприклад, на підставі позову про відшкодування шкоди; «правомірні очікування/законні сподівання» вчиняти певні дії відповідно до виданого державними органами дозволу; майнові права; приватні власні інтереси, визнані відповідно до національного права; накопичені нематеріальні активи підприємства, як-от його найменування, репутація, ділові зв'язки тощо (власність «фірми»); інше «майно», що «становить економічну цінність», зокрема, необхідні для здійснення підприємницької діяльності дозволи чи ліцензії» [146]. У зв'язку з цим О.О. Торбас дійшов висновку, що «поняття «майно» охоплює крім

фактичних речей також і інші цінності, в тому числі грошові кошти на рахунках фінансових установ. У зв'язку з цим не зовсім зрозумілою є логіка законодавця щодо необхідності уточнення в ч. 9 ст. 170 КПК України тієї обставини, що попередній арешт може накладатися і на майно, і на кошти з урахуванням того, що Глава 17 КПК України має назву «Арешт майна». Можливо в такий спосіб законодавець намагався виокремити окремі категорії майна, на які може бути накладено попередній арешт відповідно до ч. 10 ст. 170 КПК України, де вказано, що арешт може бути накладений на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, віртуальні активи» [170, с. 624].

Проте, навіть не зважаючи на такі недоліки правового регулювання, можна дійти висновку, що наявність інституту попереднього арешту майна є ефективним засобом не лише забезпечення схоронності доказів у кримінальному провадженні, а і дієвим засобом попередження вчинення нових кримінальних правопорушень, що пов'язані з майном. В цьому випадку ми можемо констатувати подвійну природу цього правового інституту, який одночасно виступає і засобом попередження злочинності, і способом гарантування дієвості кримінального провадження, яке вже розслідується.

Крім того, комплексне удосконалення цивільного, господарського та адміністративного законодавства створює міцну основу для боротьби з привласненням, розтратою майна чи заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем. Підвищення прозорості та підзвітності в господарській діяльності, зокрема через вдосконалення законодавства про бухгалтерський облік і корпоративне управління, обмежує можливості для приховування незаконних фінансових операцій. Ефективніші механізми контролю та аудиту, включаючи внутрішні та зовнішні перевірки, допомагають виявляти та запобігати злочинам дослідженого виду. Варто

звернути увагу, що у нашій роботі не ставилися завдання щодо детального вивчення та опису вказаних проблем, це повинно стати предметом подальших наукових пошуків із врахуванням специфіки секторів економіки. Варто все ж зазначити, що удосконалення цивільного та адміністративного законодавства може значно вплинути на попередження злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним через зловживання службовим становищем. Наприклад, удосконалення системи електронних закупівель, яка забезпечує прозорість та відстежуваність усіх транзакцій, може значно ускладнити корупційні схеми. Це дозволяє автоматично фіксувати всі операції, ускладнюючи можливість незаконного заволодіння державними чи корпоративними коштами. Незважаючи на функціонування цієї системи через ресурс Prozorro, існують проблеми, що стосуються державних закупівель в частині завищення вартості майна або наданих послуг, особливо щодо закупівель «з одним учасником». Також прикладом є налагодження кримінальної схеми заволодіння майном АРМА через ДП «Сетам», про що було описано в попередньому розділі.

Удосконалення кримінального, кримінально-процесуального, цивільного та адміністративного законодавства має значний позитивний вплив на ефективність протидії злочинам, які включають привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Так, оновлення кримінального законодавства, яке враховує сучасні реалії та виклики, дозволяє чіткіше визначити злочини та встановити адекватні покарання, що стає стримуючим фактором для потенційних злочинців. Удосконалення кримінально-процесуальних норм сприяє більш ефективному розслідуванню та судовому розгляду таких злочинів, забезпечуючи своєчасне виявлення та покарання винних.

Адаптація правил та процедур до сучасних умов забезпечує більшу прозорість у фінансових операціях та господарській діяльності, підвищуючи рівень підзвітності підприємств та установ. Впровадження сучасних

технологій, як-от системи електронних закупівель, допомагає зменшити можливості для корупції та підвищує прозорість у державних закупівлях. Удосконалення законодавства не тільки підвищує ефективність протидії вищевказаним злочинам, але й сприяє деінституціоналізації кримінальної практики їх вчинення. Зміцнення законодавчої бази та її адаптація до сучасних умов створює надійний фундамент для правопорядку та зменшує можливості для вчинення таких злочинів, що в кінцевому підсумку веде до зміцнення довіри до правоохоронної системи та забезпечення прав і свобод громадян.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі проведеного кримінологічного вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, було отримані наступні науково-обґрунтовані висновки:

1. Криміналізація злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є критично важливою для забезпечення правового порядку та захисту прав власності в сучасному суспільстві. Це відображається в соціальній обумовленості та необхідності, оскільки забезпечення права власності є фундаментальним для стабільного розвитку будь-якого суспільства. Наявність чітких законодавчих норм, які визначають відповідальність за такі злочини, відіграє ключову роль у попередженні правопорушень і підтримці загального порядку. Особливо це стає значущим, коли злочини вчиняються службовими особами, оскільки вони мають доступ до ресурсів та певні повноваження, що збільшує потенційну шкоду суспільству та підриває довіру до державних інституцій. Соціальна обґрунтованість кримінально-правового захисту права власності, яке охороняється статтею 191 КК України, визначається потребами як окремих соціальних груп, так і всього населення країни. Ця необхідність підкріплюється міжнародними зобов'язаннями України щодо криміналізації злочинів, пов'язаних з привласненням, розтратою майна чи заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем.

Злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем становлять суспільну небезпеку не тільки через порушення правовідносин, які охороняються КК України, законодавством, але й через те, що вони призводять до значних похідних суспільно небезпечних наслідків, які виходять за рамки цих правовідносин.

Вказані наслідки виникають не від окремих актів вчинення злочинів дослідженого виду, а від того, що такі дії, ставши частиною інституціоналізованої кримінальної практики та розповсюджуючись через утворені мережі, синергетично набувають нових небезпечних характеристик. В таких умовах суспільна небезпека окремого злочину значно підвищується з урахуванням його ролі в системі інституціоналізованої кримінальної практики та його здатності сприяти відтворенню таких злочинів у майбутньому. Тому, окремий випадок вчинення злочину, передбаченого статтею 191 КК України, у контексті інституціоналізованої кримінальної практики розглядається як елемент стійкої системи таких злочинів.

2. Вивчення наукових досліджень злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем дало підстави стверджувати, що зазвичай наукові пошуки обмежуються рамками кримінального права та криміналістики, недостатньо зосереджуючись на кримінологічних аспектах таких злочинів. Тобто у роботах, як правило, не аналізуються соціальні, психологічні та економічні фактори, що лежать в основі таких правопорушень. У нашому дослідженні застосовано дуальний метод аналізу, зосереджуючись на відмінностях між злочинами, вчиненими службовими особами та іншими суб'єктами. Такий підхід дозволив виявити специфічні особистісні риси правопорушників та визначити залежність між характером злочинів і сферою економічної діяльності в Україні.

3. Динаміка кримінальних правопорушень, передбачених статтею 191 КК України, у період 2014-2022 років показала відносну стабільність із незначним приростом, коливаючись від 9074 до 11160 випадків на рік. Проте у 2022 році спостерігалось зниження загальної кількості злочинів майже вдвічі, однак зменшення кількості злочинів у великих розмірах зберегло минулорічні пропорції. Екстраполяція даних на 2023 рік вказує на тенденцію до зростання кількості таких злочинів, але це пов'язано швидше не з

погіршенням соціально-економічного стану в Україні, а з тимчасовим зниженням реєстрації правопорушень у 2022 році. Крім того, аналіз індексу злочинної інтенсивності підтвердив цю гіпотезу. Проведена апроксимація даних з лінією тренду показала непряму кореляційну залежність ($R^2 = 0,0695$), що вказує на вплив різноманітних факторів на рівень злочинності у період 2023-2024 рр. Встановлено, що злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем здебільшого розподіляються між державним та приватним секторами економіки, при цьому переважна більшість (66,9%) відбувається у приватному секторі, тоді як 34,9% – у державному. Також виявлено, що, залежно від сфери трудової зайнятості, найбільша частка злочинів (32,4%) вчиняється службовцями. Також встановлено, що найбільш криміналізованими залишаються сектор будівництва, оптова і роздрібна торгівля, фінансова і страхова діяльність, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська доставка. Ці дані вказують на те, що злочини цього виду нерівномірно розподілені між різними секторами економіки, відзначаючи певні сфери як більш схильні до ризику криміналізації.

У контексті кримінальних правопорушень, передбачених статтею 191 КК України, аналіз показав зменшення загальної кількості злочинів проти власності у 2022 році у порівнянні з попередніми роками. Зокрема, злочини у вигляді привласнення, розтрата майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем зменшилися на 65%, що свідчить про потенційно велику кількість латентних злочинів. Початок війни в Україні та введені обмеження в державному секторі й зупинення діяльності багатьох приватних підприємств могли сприяти такому зниженню.

За даними дослідження, більшість злочинів вчиняється у містах (72,7%), менша частина - у селищах міського типу (7,9%) та селах (21,3%). Так, найбільш криміналізованими є високоурбанізовані міста, що пов'язано із

накопиченим у них капіталом та структурою злочинів, передбачених статтею 191 КК України.

4. Злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у більшості випадків мають корисливий мотив і вчиняються як чоловіками (64%), так і жінками (36%), з більшою часткою жінок у групових злочинах. Основні мотиви включають бажання збагачення, страх втрати посади, помсту або незадоволення роботою. Серед особистісних рис, які сприяють такій поведінці, виділяються егоїзм, жадібність та хитромудрість. Важливу роль відіграють соціальне оточення та сімейне виховання. Також виявлено збільшення середнього віку осіб, які вчиняють такі злочини, що свідчить про "старіння" злочинності, пов'язане з набуттям професійного досвіду. Більшість злочинців (62%) є одруженими і мають позитивну або нейтральну характеристику місця проживання (93%). Виявлена залежність між сферою діяльності та формами співучасті у вчиненні злочинів, особливо в державному секторі, де предикатні злочини полегшують вчинення основного злочину. Механізм злочинної поведінки базується на внутрішніх (особистісні риси, моральні цінності) та зовнішніх факторах (економічні труднощі, соціальна ізоляція).

У контексті злочинів дослідженого виду формування поведінкових установок особистості відіграє ключову роль. Часте виникнення певних потреб у звичайних умовах життя сприяє формуванню стійких моделей поведінки, включаючи ті, що спрямовані на незаконні дії. Ці дії стають нормою для особистості, не викликаючи внутрішнього морального засудження. Саме установки, які визначають ціннісну орієнтацію особистості, стають вирішальними у виборі моделі поведінки. Соціальне оточення, обране на основі спільних інтересів, зокрема професійних, соціального статусу чи матеріального достатку має значний вплив на формування моделі поведінки. Так, у контексті злочинів, передбачених статтею 191 КК України, ці моделі

часто закріплюються через постійний соціальний, практичний, професійний та ціннісний досвід індивіда в певному середовищі.

5. Злочини, передбачені статтею 191 КК України, є частиною корупційної злочинності та формують окремий вид кримінальної практики в рамках корупції як соціального інституту. Інституціоналізація корупції та формування кримінальної практики розглянутого виду злочинів відбувається в органічному поєднанні із суспільними відносинами та процесами. Вказані злочини не є не тільки одиничними, а й вчиняються в межах «схем» та планів дій. Цей процес спричиняє втрату довіри до ділового середовища та загрожує економічній стабільності й розвитку країни. Аналіз вироків у кримінальних справах виявляє однотипність способів вчинення таких злочинів, які є частиною сформованої соціальної практики. Таким чином, злочини у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем повинні розглядатися не як окремі акти поведінки, а як частина ширшої кримінальної діяльності, яка має глибокі корені в соціальних та культурних процесах сучасного суспільства. До того ж одним із факторів, що ускладнює дієвість заходів державного реагування, є і корумпованість самих правоохоронних органів та соціально-прийнятне сприйняття частиною суспільства злочинів дослідженого виду.

6. Усю сукупність факторів, що детермінують злочини дослідженого виду можна умовно розділити на такі групи: політична та економічна трансформація; недосконалість законодавства; соціокультурні фактори; глобалізація та зовнішні виклики. Політична та економічна трансформація в Україні, особливо в контексті війни та соціальних змін, створює нестабільне середовище, що є фактором детермінації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Стрімкі та непослідовні реформи і, як наслідок, прогалини у національному законодавстві, стали умовою вчинення злочинів дослідженого виду. Соціокультурні фактори, такі як зміна правосвідомості, дисфункції

соціальних інститутів та аномія є умовами толерування протизаконної поведінки, що проявляється у вчиненні злочинів дослідженого виду, наслідком чого є соціальне прийняття та відносне схвалення таких соціальних практик. Злочини дослідженого виду є відображенням ширших соціальних проблем, включаючи корупцію, бідність, безробіття, та інші соціальні виклики. Ключовим у цьому контексті є розуміння того, що сформована кримінальна практика та деінституціоналізація інституту власності сприяють укоріненню таких злочинів як соціально прийнятної практики. Це створює умови, за яких злочини можуть вважатися «нормою», що значно ускладнює їх протидію та попередження.

7. Заходи попередження необхідно здійснювати з урахуванням специфіки злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем на загальносоціальному та спеціальнокримінологічному рівнях. За змістом вони поділяються на соціально-економічні, кримінально-правові, ціннісно-виховні, інформаційні, організаційно-технічні та заходи цифровізації.

Обґрунтовано, що для деінституціоналізації кримінальної практики злочинів, дослідженого виду важливо посилити інституційні механізми контролю і нагляду, що включають реформування системи державних закупівель, забезпечення прозорості в оборонному секторі, а також ефективний моніторинг приватного сектору економіки. Важливим аспектом у протидії цим злочинам є розуміння та аналіз різноманітних схем і методів, які використовують злочинці. Залежно від сфери економіки, методи та тактики злочинців можуть відрізнятися, тому необхідний концептуальний підхід у розробці стратегій протидії корупційній злочинності загалом та відповідно до злочинів, передбачених статтею 191 КК України, на державному рівні.

8. Поряд із класичними заходами протидії обґрунтовується необхідність використання технологій штучного інтелекту та математичного моделювання у протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодінням

ним через зловживання службовим становищем. Так, застосування штучного інтелекту дозволяє покращити ефективність розслідувань, аналізуючи великі обсяги даних, виявляючи аномалії та закономірності, особливо у фінансових транзакціях. Алгоритми машинного навчання та нейронні мережі допомагають прогнозувати потенційні ризики та вразливі місця, а також виявляти приховані зв'язки, що не завжди очевидні для людського аналізу. Інтеграція штучного інтелекту в системи моніторингу та контролю за державними закупівлями та використанням бюджетних коштів підвищить ефективність аудиту та контролю над їх використанням.

9. Кримінальна відповідальність займає чільне місце у протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. У цьому контексті вона виконує функції загальної та приватної превенції. Потенціал кримінальної відповідальності виражається не у тяжкості або суворості покарання, а в його невідворотності, тобто реальній можливості його застосування. Доведено, що кримінальна відповідальність є ключовою частиною механізму протидії злочинам у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Окрема увага приділяється питанню ефективності кримінальної відповідальності та її практичній реалізації.

10. У дослідженні обґрунтовується пропозиція щодо уніфікації підходів до відповідальності за злочини, передбачені у відповідних частинах статті 191 КК України та 364 КК України. Це допоможе забезпечити справедливість та уніфікований підхід у судовій системі, сприятиме виправленню правових неточностей і забезпечить однакову відповідальність за злочини з аналогічними наслідками. Також описано розмежування злочинів, передбачених частиною 2 статті 191 КК України та статтею 364 КК України. Так, зловживання службовим становищем за статтею 364 КК України веде до майнової шкоди без елементів розкрадання. На відміну від цього, за частиною 2 статті 191 КК України, основним елементом є саме розкрадання майна.

11. На підставі аналізу статистичної звітності та вироків у кримінальних справах обґрунтовується необхідність здійснення адаптації нормативно-правової бази до сучасних умов, включаючи впровадження цифрових технологій та автоматизації процесів, що підвищить прозорість у фінансових та адміністративних операціях. Це дозволить знизити корупційні ризики у державних закупівлях і підвищити рівень відповідальності у господарській діяльності, а також сприятиме деінституціоналізації кримінальних практик. Посилення законодавства і його відповідність сучасним вимогам є ключовим у створенні міцної основи для правопорядку та зменшенні можливостей для вчинення злочинів, що в підсумку зміцнює довіру до правоохоронної системи та захищає права і свободи громадян.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arkusha L., Dykyi O., Fedchun N., Diachkova M., Osadchyi B. The effect of digitalization on the extent of criminal activity in the context of the pandemic. *Amazonia investiga*. 2023. Vol 12. № 64. pp. 257-262. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2367> ; DOI: 10.34069/AI/2023.64.04.25
2. Arkusha L., Dykyi O., Kosiuta M., Fedchun N., Diachkova M., Osadchyi B. The Impact of Digitalization on the Level of Crime during the Pandemic. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. № 11 pp. 399-404. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221157.pdf
3. Bourdieu P. *The Social Structures of the Economy*. Polity, 2005. 263 p. URL: http://www.mom.arq.ufmg.br/mom/27_finep/uploads/2_3_1/The_Social_Structures_of_the_Economy.pdf
4. Bourdieu P., Coleman J. S., Coleman Z. W. *Social Theory For A Changing Society* (1st ed.). Routledge, 1991. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429306440>
5. Case of Biagioli v. San Marino (Application no. 8162/13). Decision. 8 July 2014. European Court of Human Rights : website. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-146102> (дата звернення: 04.01.2023).
6. Case of Campagnano v. Italy (Application no. 77955/01). Judgment. Strasbourg 23 March 2006. Final 03/07/2006. European Court of Human Rights : website. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72864> (дата звернення: 04.01.2023).
7. Global Peace Index 2023 report. Vision of Humanity : website. URL: <https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>
8. Osadchyi B. theoretical and doctrinal approaches to criminological study of crimes provided for by article 191 of the cc of ukraine. *Європейський вибір*

України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. Р. 527-530. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20002>

9. Report of the Thirteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice* Doha, 12-19 April 2015. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Documentation/Report/ACONF222_17e_V1502929.pdf.

10. Spencer J. R. Theft - Appropriation and Consent. The Cambridge Law Journal. 1990. Vol. 49. Is. 2. P. 200-202. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-law-journal/article/abs/theftappropriation-and-consent/355881012E9C14C70FAFBBC36CACEC70>. doi:10.1017/S0008197300116903

11. Third Addendum to the Compliance Report on Ukraine Adopted by GRECO at its 59 th Plenary Meeting (Strasbourg, 18-22 March 2013). Adoption: 22 March 2013 Publication: 24 May 2013. Public Greco RC-I/II (2009) 1E 3rd Addendum. Council of Europe : website. URL: <https://rm.coe.int/16806ca289>

12. Ukraine Refugee Situation. Operation Data Portal : website. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413

13. Абламський С., Абламська В. Накладення директором Національного антикорупційного бюро попереднього арешту на майно: дискусійні питання. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: II Харківський кримінальний процесуальний полілог, присвячений актуальним

питанням застосування заходів забезпечення кримінального провадження (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2020. С. 107-109.

14. Александров Ю. В., Гель Ю. В., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 296 с.

15. Андрієшин В. В. Кримінальна відповідальність за зловживання службовою особою своїми повноваженнями: теоретико-правові та прикладні аспекти : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Одеса, 2020. 237 с.

16. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.

17. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2002. 20 с.

18. Аскин Я. Ф. Философский детерминизм и научное знание. Москва: Мысль, 1977. 188 с.

19. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2021. 456 с.

20. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2007. 200 с.

21. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография. Харьков : Основа, 2003. 368 с.

22. Батиргареева В. С. Кримінологічний аналіз латентної рецидивної злочинності. Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии : сб. науч. ст. / ОНЮА ; под ред.: М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремина. Одесса, 2007. С. 106-113.

23. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2002. 266 с.
24. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ : Атіка, 2004. 296 с.
25. Бачинин В. А. Философия права и преступления. Харьков : Фолио, 1999. 607 с.
26. Береза Н. В. Правові цінності та принципи як основоположні засади розвитку кримінального права України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 106-109.
27. Биков К. Г. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням майном та іншими предметами : дис. ... канд. юрид. наук (докт. філос.) : 12.00.08 (081 «Право»). Харків, 2018. 242 с.
28. Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2018. 228 с.
29. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико–кримінологічне дослідження) : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 380 с.
30. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні : монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/532bb096-c5a6-4de8-8938-6db4edb9b978/content>
31. Бурдоносова М. А. Правовий нігілізм як форма деформації правової свідомості населення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2009. Вип. 45. С. 54-60. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/10825>

32. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2015. 479 с.

33. Бучко М. Б. Сучасна корислива економічна злочинність та заходи її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2002. 19 с.

34. Василевич В. В. Методи прогнозування злочинності в установах виконання покарань. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. 2013. Вип. 25. С. 57-66.

35. Василевич В. В. Принципи кримінологічної політики України. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. 2014. Вип. 27. С. 82-90.

36. Вебер М. Господарство і суспільство / пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Всесвіт, 2013. 1112 с.

37. Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / пер. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. Київ, 1998. С. 104-156.

38. Ведерніков Ю. А., Грегул В. С. Теорія держави і права : навч. посіб. 4-те вид., доп. і переробл. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.

39. Вирок Київського районного суду м. Одеса від 11.12.2017, справа № 520/8316/17 (провадження № 1-кп/520/922/17). Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70975859>

40. Вирок Хустського районного суду Закарпатської області від 18.11.2018 року, справа № 309/2466/18 (провадження № 1-кп/309/452/18). Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77696917>

41. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/e17065a4-ba35-4190-ac5f-0a951da5e6ce/content>

42. Гловюк І. В. Арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження: аналіз новел. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 8. С. 155-160.

43. Голіна В. Проблема кримінологічного забезпечення криміналізації і декриміналізації у кримінальному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 3 (82). С. 107-116.

44. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/NMP_0016.pdf

45. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274-280. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/301/286>. doi: 10.36695/2219-5521.1.2020.55

46. Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2011. 35 с.

47. Головкін О. В. Групова злочинність та її попередження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2005. 19 с.

48. Грищук В. К. Вибрані наукові праці. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 824 с.

49. Даньшин І. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монография. Харьков : Прапор, 2005. 224 с.

50. Деніга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2015. 194 с.

51. Дерновий В. В. Розслідування заволодіння чужим майном, вчиненого шляхом зловживання службовим становищем із залученням іноземців : дис. ... д-ра. філос. : 081 «Право». Київ, 2021. 227 с.

52. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. А. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 368 с.

53. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2008. 24 с.

54. Дзюба Ю. П. Суспільна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. *Форум права*. 2014. № 4. С. 130-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_4_25.

55. Дикий О. В. Кримінологічні засади вивчення і попередження злочинів у сфері обороту житлової нерухомості в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2015. 239 с.

56. Дикий О. В., Осадчий Б. В. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як корупційний злочин: теоретичний аспект. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 397-400. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26761>

57. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія. Київ, 2016. 744 с.

58. Дрьомін В. М., Мандриченко Ж. В., Мельничук Т. В., Стрелковська Ю. О., Марчук А. І., Ізовіта А. М., Ілько С. А., Федчун Н. О., Цитряк В. Я. Кримінологія : навч.-метод. посіб. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. 144 с.

59. Дрьомін В. М., Туляков В. О., Орловська Н. А. Кримінологія : навч. – метод. посіб. Одеса : Юридична література, 2003. 172 с.

60. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства: монографія. Одеса : Юридична література, 2009. 616 с.

61. Дудоров О. О. Кримінальне право : теорія і практика (вибрані праці). Київ : ВАІТЕ, 2017. 872 с.

62. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

63. Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2020. 255 с.

64. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2005. 19 с.

65. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

66. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання

вчиненню окремих видів злочинів. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 712 с.

67. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Киев : Юринком Интер, 1999. 240 с.

68. Зелинский А. Ф. Криминология : учеб. пособие Харьков : Рубикон, 2000. 238 с.

69. Зелінська Н. А. Міжнародні злочини і міжнародна злочинність. Одеса : Юридична література, 2006. 568 с.

70. Іванов Ю. Ф., Джужа О.М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.

71. Ірхін Ю. Б. Психосемантичні засади довірливості у шахрайстві як елемент делінквентного поведіння особистості. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. пр. 2010. Вип. 8. С. 388–397.

72. Кальман А. Г., Христич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии: терминолог. слов. / под. общ. ред. В. В. Голины ; Ин-т изучения проблем преступности АПрН Украины. Харьков : Гимназия, 2005. 271 с.

73. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харьков, 2004. 40 с.

74. Камишанський О. Ю. Особливості методики розслідування розкрадань бюджетних коштів на підприємствах вугільної промисловості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2018. 281 с.

75. Катеринчук І. Міжнародне співробітництво в боротьбі із злочинами у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 12. С. 91-93.

76. Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності : дис. ... д-ра

юрим. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Дніпро, 2021. 474 с.

77. Коваленко О. И., Филонов В. П. Курс лекцій по кримінологии и профилактике преступности. Донецк : АО «Изд-во Донеччина», 1995. 590 с.

78. Колодяжний М. Г. Застосування сучасних технологій у сфері запобігання злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 1. С. 178–195.

79. Колодяжний М. Г. Ситуаційне запобігання злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2019. Вип. 37. С. 47–57.

80. Колодяжний М. Г. Теорія розбитих вікон: сутність і практика застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 39. С. 67–72.

81. Колодяжний М. Г. Сучасна концепція запобігання злочинності в Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. №4. С. 168–173. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_30.pdf.

82. Комарницька М. О. Відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Львів, 2021. 203 с.

83. Корецький С. М. Кримінологічна характеристика девіантної поведінки неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2003. 20 с.

84. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива: курс лекцій. Київ, 2001. 432 с.

85. Корнякова Т. В., Юзікова Н. С. Кримінологія : навч. посіб. для підготовки до екзаменів. Дніпропетровськ, 2015. 100 с.

86. Корупційні схеми : їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Москаленко О.М., 2019. 463 с.

87. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. для студентів юрид. ВНЗ / за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 677 с.

88. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 528 с.

89. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

90. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

91. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1039 с.

92. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

93. Кримінально-виконавчий кодекс від 11 липня 2003 року № 1129-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> .

94. Кримінологія : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2004. 207 с.

95. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.

96. Кримінологія : підручник / за заг. ред. О. М. Джужи; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 414 с.

97. Кримінологія : підручник / за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкина. Харків : Право, 2014. 513 с.
98. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. 2–ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
99. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
100. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкина. Харків : Право, 2014. 513 с. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/20/golina.pdf>
101. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2015. 190 с.
102. Курс кримінології : підручник. У 2 кн. Кн. 1. Загальна частина / за ред. О. М. Джузи; Нац. акад. внутр. справ України. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 351 с.
103. Куц В., Триньова Я. Поняття корупційних злочинів та їх види. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 32–36.
104. Лащук Є. В. Про підстави встановлення кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечне діяння. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2013 р. / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2013. С. 206–210.
105. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2005. 262 с.
106. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження. Київ, 2000. 275 с.

107. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Дніпро, 2010. 41 с.

108. Литвинов О. М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. *Форум права*. 2008. №2. С. 323–327. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08lomsnz.pdf>.

109. Мазур І. І. Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки». Київ, 2007. 42 с.

110. Мамотенко О. П. Кримінально-правові засоби протидії незаконному поводженню з товарами у сфері акцизного оподаткування : дис. ... канд. юрид. наук (докт. філос) : 12.00.08 (081 «Право»). Запоріжжя, 2019. 227 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/dissertations/4/2.pdf>

111. Мартиненко В. О. Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями : дис. ... докт. філос. : 081 «Право». Київ, 2019. 187 с.

112. Маслій І. В. Інституційний механізм протидії криміналізації економіки: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2015. 228 с.

113. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. Киев : Юринком, 1996. 240 с.

114. Машлякевич Д. С. Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання і протидії корупції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2015.

115. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави. Івано–Франківськ, 2007. 222 с.
116. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 106–113. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>
117. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2002. 31 с.
118. Мелякова Ю. В. Герменевтична практика праворозуміння: аспекти злочинної бездіяльності. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків : Право, 2009. Вип. 2. С. 110-121.
119. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2018. 505 с.
120. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 582 с.
121. Михайленко Д. Г. Аксіологічне осмислення хабарництва. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* 2007. Вип. 40. С. 290-295.
122. Мірошніченко О. С. Підвищення запобіжної ролі права в боротьбі зі злочинністю. *Форум права*. 2008. №2. С. 363–366. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08mosbzz.pdf>.
123. Міхайліна Т. Ціннісноорієнтований концепт правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №1. С. 119-123.

124. Навчально-методичні матеріали для слухачів 4 курсу / за ред. Ю. В. Опалинського. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2013. 285 с.
125. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
126. Нежурбіда С. І. Щодо питання про предмет кримінологічного прогнозування. *Актуальні проблеми політики*. 2004. Вип. 20. С. 251–255.
127. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): Экзаменационный справочник. Одесса : Юридична література, 2005. 183 с.
128. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально–правове значення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2010. 30 с.
129. Олійничук Р. Проблеми формування правової свідомості та правової культури в українському суспільстві. *Юридичний журнал*. 2006. № 2. С. 58-60.
130. Оробець К. Класифікація цінностей як елементів аксіосфери кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 249-252.
131. Осадчий Б. В. Вивчення підстави соціальної обумовленості криміналізації злочинів передбачених статтею 191 КК України. *Європейський потенціал розвитку юридичної науки, законодавства і правозастосовної практики* : Міжнар наук. конф. (2-3 серпня, 2023. Влоцлавек, Республіка Польща) Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С. 153-155. DOI: 10.30525/978-9934-26-334-7-39
132. Осадчий Б. В. Кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння

ним шляхом зловживання службовим становищем в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 214-227. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2023/27.pdf ; DOI: 10.32782/yuv.v3.2023.27

133. Осадчий Б. В. Соціальні передумови криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 185-193. URL: <http://legalnovels.in.ua/20-2023> ; DOI:10.32782/ln.2023.20.26

134. Осадчий Б. В. Теоретико-методологічні основи вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 830-833. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/208.pdf ; DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/208

135. Осадчий Б. В. Теоретичні питання кримінологічного дослідження привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Алєніна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) / відповід. ред.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. С. 276-279. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16008> ; DOI: 10.32837/11300.16008

136. Панов М. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. *Юридична Україна*. 2010. № 5. С. 13–19.

137. Панов Н. И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве : дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1987. 514 с.

138. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2019. 449 с.

139. Піщенко Г. Особистість злочинця – хулігана та його основні характеристики. *Право України*. 1999. № 11. С. 73–76.
140. ПРИВЛАСНЮВАТИ // Словник української мови: в 11 томах. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970—1980. Т. 7, 1976. С. 576.
141. ЗАВОЛОДІННЯ // Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970—1980. Т. 3, 1972. С. 59.
142. СПОСІБ // Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970—1980. Т. 9, С. 1978. 916 с.
143. СПОСІБ // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5: П – С. 736 с.
144. Попович О. Принципи криміналізації: поняття, зміст та дотримання (на прикладі ст. 110-2 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 209-214.
145. Попович В. М. Економіко–кримінологічна теорія теорія дітнізації економіки : монографія. Ірпінь : Акад. держ. Податкової служби України, 2001. 524 с.
146. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.02.2023, справа № 947/27786/21. Єдиний державний реєстр судових рішень : база даних. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075149> (дата звернення: 01.03.2023).
147. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря) : Закон України від 04.02.2001 № 1433-IV.

База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15>.

148. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Право людини і громадянина: навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

149. Розкрадання гуманітарки в Запоріжжі: вилучені гроші передали на потреби ЗСУ. *Слово і Діло*: аналітичний портал. 15 листоп. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/15/novyna/polityka/rozkradannya-humanitarky-zaporizhzhzhi-vylucheni-hroshi-peredaly-potreby-zsu>

150. Розтрата переданого АРМА майна: розслідування завершено. *Національне антикорупційне бюро України* : офіційний вебсайт. 30 червн. 2023. URL: <https://nabu.gov.ua/news/roztrata-peredanogo-arma-maina-rozsliduvannia-zaversheno/>

151. Рощина І. О. Поняття і складові елементи ефективності норми кримінального права у запобіганні злочинам. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3. С. 97-103.

152. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. 328 с.

153. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах). Київ : Центр учбової літератури, 2015. 311 с.

154. Савченко О. О. Щодо соціальної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 24. С. 147–152

155. Саприкіна М. В. Про деякі спірні питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 191 КК України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 130-137.

156. Сахаров А. Б. Об антисоциальных чертах личности преступника. *Советское государство и право*. 1970. № 10. С. 110–116.

157. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СРСР. Москва : Гориздат, 1961. 279 с.

158. Сироватка С. С. Кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2020. 290 с.

159. Слабченко О. А. Характеристика привласнення як форми суспільно небезпечного діяння при вчиненні злочину, передбаченого ст. 191 КК України. *Європейські перспективи*. 2012. № 4. Ч. 2. С. 113-119.

160. Сорочинський М. Г. Попередження злочинності засобами кримінального права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2004. 18 с.

161. Соціологія : підручник / за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2010. 224 с.

162. Справа «Фельдман та банк «Слов'янський» проти України» (Заява № 42758/05) : Рішення Європейського суду з прав людини від 21 грудня 2017 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c78 (дата звернення: 04.01.2023).

163. Справа заводу ВАТ ХК «КРАЯН». Національне антикорупційне бюро України : офіційний вебсайт. 30 червн. 2023. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-sprava-zavodu-vat-hk-krayan/>

164. Стрельцов Є. Кримінально–правова охорона власності. *Право України*. 2011. № 5. С. 87–95.

165. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутридержавні та міжнародні аспекти : навч. посіб. Одеса : АстроПринт, 2000. 476 с.

166. Татаркевич Я. О. Викрадення у кримінальному праві України : поняття та форми : дис. ... д-ра. філос. : 081 «Право». Одеса, 2022. 243 с.

167. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. Харків : Укр. юрид. акад., 1994. 76 с.
168. Тищенко В. В. Корыстно–насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Одесса : Юрид. л-ра, 2002. 360 с.
169. Тищенко В. В. Подготовка преступления как объект криминалистического исследования. *Актуальні проблеми криміналістики* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25-26 верес. 2003 р.). Харків : Гриф, 2003. С. 94-96.
170. Торбас О. О. Попередній арешт майна у кримінальному процесі України: аналіз правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 622-625.
171. Туляков В. А. Виктимология : монография. Киев, 2003. 148 с.
172. Тютюгін В. І., Городецький Ю. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: загальна характеристика. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. 1 (4). С. 272–295.
173. Тютюгін В. І., Косінова К. С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. 1 (4). С. 388–396.
174. Ущаповський В. Ф. Протидія організованих злочинності: теоретичні та соціально-правові проблеми : монографія. Київ, 2009. 532 с.
175. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2006. 232 с.
176. Філей Ю. В. Роль покарання в запобіганні злочинності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 2. С. 154-160.
177. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 331 с.

178. Фріс П. Л. Завдання кримінально-правової політики. *Збірник наукових праць викладачів Юридичного інституту*. Івано-Франківськ, 2012. С. 7-59.

179. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

180. Цитряк В. Я. Підкуп у публічній сфері управління як інституціоналізована форма корупційних практик. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 75-84.

181. Цільмак О. М. Змістовні складові психологічного портрета шахраїв. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. №4. С. 7–10.

182. Чернишов Г. М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса, 2016. 255 с

183. Чечель Н. О. Поняття причинності в кримінології: деякі аспекти. *Форум права*. 2011. № 2. С. 963–966. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11cnokda.pdf>

184. Чугаєвська А. В. Процесуальний порядок звільнення від відбування покарання : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2020. 263 с.

185. Шалгунова С. А. Дослідження особи злочинця в кримінології. *Науковий вісник Юридичної академії МВС України: зб. наук. пр.* 2005. № 4. С. 291-296.

186. Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2013. 242 с.

187. Шендрик В. В., Крепаков І. О. Аналіз співвідношення понять «профілактика», «попередження», «припинення» та «запобігання злочинів». *Форум права*. 2011. № 1. С. 1129–1139. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11svvtzz.pdf>.
188. Шендрик В. В., Лаптії Ю. І. Окремі проблеми співпраці поліції США та населення у попередженні та розкритті злочинів. *Форум права*. 2012. № 1. С. 1081–1084. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2012-1/12svvtrz.pdf>.
189. Шмарін І. О. Неповага до суду : проблеми криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Запоріжжя, 2017. 221 с.
190. Щербан О. Як полікувати закупівлі Міноборони, та чому дорадчі органи та антикорупційні ради – це лише знеболення. Українська правда : вебсайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/02/21/7390241/>
191. Юрченко О. М. Сучасні економічні детермінанти організованої злочинності. *Митна справа*. 2013. № 4. С. 23–28.
192. Янович Р. М., Єсип І. О., Штангрет М. Й. Кримінологія : конспект лекцій. Львів : ЛьвДУВС, 2006. 144 с.
193. Ярмиш Н. Співвідношення привласнення та розтрата майна як ознак злочину, передбаченого статтею 191 КК України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5(38). С. 69-75.
194. Яциніна М.-М. С. Зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за Кримінальним Кодексом України (ст. ст. 364, 364-1, 365-2 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2021. 252 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

**Список публікацій здобувача, в яких опубліковано основні наукові
результати дисертації**

1. Осадчий Б. В. Кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 214-227. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2023/27.pdf ; DOI: 10.32782/yuv.v3.2023.27
2. Осадчий Б. В. Соціальні передумови криміналізації злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 185-193. URL: <http://legalnovels.in.ua/20-2023> ; DOI:10.32782/ln.2023.20.26
3. Осадчий Б. В. Теоретико-методологічні основи вивчення злочинів у вигляді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 830-833. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/208.pdf ; DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/208
4. Arkusha L., Dykyi O., Fedchun N., Diachkova M., Osadchyi B. The effect of digitalization on the extent of criminal activity in the context of the pandemic. *Amazonia investiga*. 2023. Vol 12. № 64. pp. 257-262. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2367> ; DOI: 10.34069/AI/2023.64.04.25
5. Arkusha L., Dykyi O., Kosiuta M., Fedchun N., Diachkova M., Osadchyi B. The Impact of Digitalization on the Level of Crime during the Pandemic. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. № 11 pp. 399-404. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221157.pdf

Список публікацій здобувача, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають її наукові результати

6. Осадчий Б. В. Вивчення підстави соціальної обумовленості криміналізації злочинів передбачених статтею 191 КК України. *Європейський потенціал розвитку юридичної науки, законодавства і правозастосовної практики* : Міжнар наук. конф. (2-3 серпня, 2023. Влоцлавек, Республіка Польща) Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С. 153-155. DOI: 10.30525/978-9934-26-334-7-39

7. Осадчий Б. В. Теоретичні питання кримінологічного дослідження привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Алєніна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) / відповід. ред.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. С. 276-279. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16008> ; DOI: 10.32837/11300.16008

8. Дикий О. В., Осадчий Б. В. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як корупційний злочин: теоретичний аспект. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридика, 2023. Т. 2. С. 397-400. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26761>

9. Osadchyi B. theoretical and doctrinal approaches to criminological study of crimes provided for by article 191 of the cc of ukraine. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»* (до 25-річчя

Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. Р. 527-530. URL: <https://hdl.handle.net/11300/20002>

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались під час засідання кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна «Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи» (м. Одеса, 20 листопада 2021 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 року); Міжнародній науковій конференції «Європейський потенціал розвитку юридичної науки, законодавства і правозастосовної практики» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2-3 серпня 2023 року).

Додаток 2

Результати вивчення вироків у кримінальних справах при вчиненні злочинів, передбачених статтею 191 КК України, що були ухвалені в період з 2010 по 2023 рр. на всій території України (всього 388 вироків)

1. Рік вчинення злочину	
2010	45
2011	37
2012	54
2013	63
2014	76
2015	91
2016	81
2017	6
2018	34
2019	1
2020	1
2021	0
2022	0
2023	0
2. Рік ухвалення вироку судом	
2010	0
2011	0
2012	9
2013	12
2014	32
2015	29
2016	42
2017	51
2018	79

2019	45
2020	30
2021	27
2022	21
2023	11
3. Кваліфікація діяння засудженого	
За частиною 1 статті 191 КК України	162
За частиною 2 статті 191 КК України	126
За частиною 3 статті 191 КК України	122
За частиною 4 статті 191 КК України	39
За частиною 5 статті 191 КК України	49
4. Адміністративно-територіальна одиниця де було вчинено злочин	
Київ	35
Дніпропетровська область	27
АР Крим	11
Вінницька область	19
Волинська область	9
Донецька область	23
Житомирська область	9
Закарпатська область	12
Запорізька область	12
Івано-Франківська область	10
Київська область	11
Кіровоградська область	10
Луганська область	9
Львівська область	22
Миколаївська область	12

Одеська область	22
Полтавська область	14
Рівненська область	12
Сумська область	14
Тернопільська область	13
Харківська область	25
Херсонська область	10
Хмельницька область	12
Черкаська область	14
Чернівецька область	11
Чернігівська область	12
5. Пора року при вчиненні злочину	
Зима	198
Весна	189
Літо	184
Осінь	198
6. Тип адміністративно-територіальної одиниці	
Місто	277
Село	81
Село міського типу	30
7. Суб'єкт злочину	
Службова особа	202
Не службова особа	184
8. Співвідношення злочинців за статтю	
Жіночої статі	150
Чоловічої статі	245
9. Співвідношення злочинців за громадянством	
Громадяни України	375

Громадяни інших держав	7
10. Співвідношення злочинців за рівнем освіти	
Неповна середня загальна освіта	3
Повна середня загальна освіта	61
Середня професійна освіта	101
Вища освіта	173
11. Співвідношення злочинців за сімейним станом	
Одружений	208
Неодружений	114
Розлучений	30
12. Співвідношення злочинців за наявністю на утриманні осіб	
Неповнолітні діти	170
Непрацездатні батьки	5
Інші недієздатні особи	8
13. Співвідношення працівників за сектором економіки	
Державного сектору	131
Приватного сектору	251
14. Співвідношення злочинців за трудовим статусом	
Безробітний	65
Службовець	121
Фахівець сфери оборони	2
Кваліфікований робітник	77
Пенсіонер	12
Приватний підприємець	32
Працівник соціальної сфери	23
Працівник банківської сфери	22
Працівник сфери торгівлі	55
15. Співвідношення злочинців за наявністю у них судимостей	

Відсутня	347
Є, за насильницькі злочини, корисливі злочини	15
Не судимий відповідно до статті 89 КК України	23
16. Характеристика особи за місцем проживання/роботи	
Позитивна	186
Посередня	102
Негативна	27
17. Форма співучасті при вчиненні злочину	
Без співучасті, одноособово	311
Групою осіб, без попередньої змови	10
Групою осіб, за попередньої змови	48
Організованою групою	8
Злочинною організацією	1
18. Кількість співучасників	
Два	34
три	22
чотири	4
пять і більше	3
19. Встановлені судом обставини, які пом'якшують покарання	
З'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину	241
Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди	129
Надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення злочину	0
Вчинення злочину неповнолітнім	0
Вчинення злочину жінкою в стані вагітності	0

Вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин	7
Вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність	1
Вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого	0
Інше	19
20. Встановлені судом обставини, які обтяжують покарання	
Вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів	3
Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)	3
Вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату	0
Вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку	0
Тяжкі наслідки, завдані злочином	3
Вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані	0
Вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності	0
Вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного	0
Вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством	0
Вчинення злочину з особливою жорстокістю	0
Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій	0

Вчинення злочину загальнонебезпечним способом	0
Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів	36
21. Відношення особи до вчиненого неї злочину	
Визнає вину	258
Частково визнає вину	17
Повністю не визнає вину	81
22. Вид покарання, який було призначено	
Штраф	159
Виправні роботи	4
Обмеження волі	94
Позбавлення волі	138
Позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю	204
23. Звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням (за статтею 75 КК України)	
Застосовується	176
Не застосовується	203
24. Застосування до особи запобіжного заходу у виді тримання під вартою	
Застосовується	28
Не застосовується	356
25. Відшкодування шкоди завданої злочином	
Відшкодовано до вироку суду	108
Відшкодовано після вироку суду	160
Не відшкодовано	94
26. Спосіб вчиненого злочину пов'язаний з	

Укладанням правочинів	90
Нарахуванням заробітної плати	63
Соціальними виплатами	17
Заволодінням реальним майном	197
Заволодіння коштами при касових розрахунках	8
Інший	32
27. Співвідношення залежно від доведення умислу до кінця	
Закінчений злочин	339
Незакінчений злочин	37
28. Кількість епізодів вчинених злочинів	
один	121
Не більше 5	114
Від 5 до 10	53
Більше 10	80
29. Супутні злочини	
Передбачений статтею 366 КК України	108
Передбачений статтею 358 КК України	26
Передбачений статтею 362 КК України	9
Передбачений статтею 367 КК України	8
Передбачений статтею 200 КК України	4
Інше	10

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Олег ТОДОЩАК

2023 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
Національного університету «Одеська юридична академія» Осадчого
Богдана Валерійовича на тему «Привласнення, розтрата майна або
заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем:
кримінологічна характеристика та протидія», поданого на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у
навчальний процес Національного університету «Одеська юридична
академія»**

Комісія у складі: проректора з навчальної роботи, доктора юридичних наук, професора Галини УЛЬЯНОВОЇ, завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, доцента Олександра ТОРБАСА, доцента кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Олега ДИКОГО склала цей акт з приводу того, що результати дослідження, викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження Осадчого Богдана Валерійовича на тему «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: кримінологічна характеристика та протидія» використовуються в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія» при викладанні навчального курсу «Нормативно-правове забезпечення кібербезпека», спеціальних курсів «OSINT», «Соціальна інженерія», «Кримінологія» та в науково-дослідній роботі студентів та аспірантів.

Необхідність використання вказаних матеріалів у навчальному процесі зумовлюються тим, що в умовах сучасних змін українського суспільства дослідження злочинів у виді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є надактуальним, а їх попередження є необхідними для сталого розвитку суспільства та держави. У зв'язку із цим є переосмислення підходів до протидії вказаному виду злочину не як одиночним актам поведінки, а інституціолізованим практикам.

У навчальному процесі рекомендовано використання здобувачами матеріалів дисертаційного дослідження Богдана ОСАДЧОГО, під час підготовки до практичних занять, а саме:

1. Осадчий Б.В. Теоретичні питання кримінологічного дослідження привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна* (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) [Електронне видання] / відповід. ред.: Л. І. Аркуша, О. О. Торбас, В. А. Завтур ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2021. – С. 276-279.
2. Osadchyi B. Theoretical and doctrinal approaches to criminological study of crimes provided for by article 191 of the CC of Ukraine. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 2. Р.527-530
3. Larysa Arkusha, Oleh Dykyi, Mykhailo Kosiuta, Nataliia Fedchun, Mariia Diachkova, Bogdan Osadchyi. The Impact of Digitalization on the Level of Crime during the Pandemic. *International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 No. 11 pp. 399-404.

4. Дикий О.В., Осадчий Б.В. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем як корупційний злочин: теоретичний аспект. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. С.397-400
5. Осадчий Б.В. Теоретико-методологічні основи вивчення злочинів у виді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 830-833.
6. Осадчий Б.В. Соціальні передумови криміналізації злочинів у виді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 185-193.
7. Осадчий Б.В. Кримінологічний аналіз кількісних і якісних показників злочинів у виді привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в Україні. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 214-227.
8. Осадчий Б.В. Вивчення підстави соціальної обумовленості криміналізації злочинів передбачених статтею 191 КК України. *Європейський потенціал розвитку юридичної науки, законодавства і правозастосовної практики : Міжнародна наукова конференція*. (2-3 серпня, 2023. Влоцлавек, Республіка Польща) Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С.153-155.
9. Larysa Arkusha, Oleh Dykyi, Nataliia Fedchun, Mariia Diachkova, Bogdan Osadchyi. The effect of digitalization on the extent of criminal activity in the context of the pandemic. *Amazonia investiga*. Vol 12 No 64 (2023) pp. 257-262.

Крім цього, результати дисертаційного дослідження Богдана ОСАДЧОГО використовуються при визначенні напрямів наукових пошуків і тем, дисертацій викладачів, аспірантів кафедри кримінального процесу та

кафедри криміналістики та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія».

Члени комісії:

**Проректор з навчальної роботи,
доктор юридичних наук, професор**

Галина УЛЬЯНОВА

**Завідувач кафедри
кримінального процесу,
доктор юридичних наук, доцент**

Олександр ТОРБАС

**Доцент кафедри
кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент**

Олег ДИКИЙ